

Sirkku Varjonen
Mirkka Vuorento
Sari Pitkänen
Tuuli Vilhunen

Lotta Hautamäki

SUOMEN KIELTÄ AMMATILISESSA KUNTOUTUKSESSA

Maahanmuuttajien ammatillisen kuntoutuspalvelun kokeilun
arviointitutkimus

Kuntoutusta kehittämässä 23 | 2020

Kirjoittajat

Sirkku Varjonen, erikoistutkija, VTT
Kuntoutussäätiö
etunimi.sukunimi@kuntoutussaatio.fi

Mirkka Vuorento, tutkija, YTM
Kuntoutussäätiö
etunimi.sukunimi@kuntoutussaatio.fi

Tuuli Vilhunen, tutkija, YTM
Kuntoutussäätiö
etunimi.sukunimi@kuntoutussaatio.fi

Sari Pitkänen, tutkija, YTM
Kuntoutussäätiö
etunimi.sukunimi@kuntoutussaatio.fi

Lotta Hautamäki, erikoistutkija, VTT
Kuntoutussäätiö
etunimi.sukunimi@kuntoutussaatio.fi

www.kela.fi

ISBN 978-952-284-104-9

ISSN 2489-849X

URI <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020112492799>

Helsinki 2020

Sisältö

Tiivistelmä.....	5
1 Johdanto.....	6
1.1 Ulkomaalaistaustaisten työllisyys ja ammatillinen kuntoutus.....	6
1.2 Mahku-kuntoutuksen tarkoitus ja sisältö.....	9
2 Tutkimuksen toteutus.....	11
2.1 Tavoitteet ja tutkimuskysymykset.....	11
2.2 Aineisto ja menetelmät.....	12
2.2.1 Kuntoutujakohtaiset kuntoutuspalautteet, mittarit ja kyselyt.....	13
2.2.2 Haastatteluaineistot ja osallistuva havainnointi työkokouksissa.....	14
2.3 Tutkimuseettiset ratkaisut.....	16
3 Mahku-kuntoutuksen toteutuminen.....	17
3.1 Kuntoutujien taustat.....	17
3.1.1 Koulutus- ja työtaustat.....	17
3.1.2 Maahanmuuttotausta.....	18
3.1.3 Kuntoutuksen ja tuen tarve.....	18
3.2 Ohjautuminen ja kuntoutujien tavoitteet.....	20
3.3 Mahku-kuntoutuksen eri osa-alueiden toteutuminen.....	22
4 Mahku-kuntoutuksen koetut hyödyt ja vaikutukset.....	25
4.1 Suomen kielen taitojen kehittyminen.....	26
4.2 Työllistyminen ja uuden ammatillisen suunnan löytäminen.....	28
4.3 Toimintakyky ja hyvinvointi.....	29
4.4 Muut vaikutukset tai vaikutusten puute.....	33
5 Mahku-kuntoutuksen toimivuus eri näkökulmista.....	36
5.1 Ohjautumisen toimivuus ja oikea-aikaisuus.....	37
5.2 Tavoitteiden asettelun toimivuus.....	39
5.3 Mahku-kuntoutuksessa jaksamiseen vaikuttavat tekijät ja keskeyttämiset.....	41
5.3.1 Osallistumista ja jaksamista edistävät tekijät.....	41
5.3.2 Osallistumista ja jaksamista vaikeuttavat tekijät.....	42
5.3.3 Poissaolot ja keskeyttämiset.....	43
5.4 Työhönvalmennus, työkokeilu ja työllistyminen.....	44

5.4.1	Työhönvalmennuksen ja työkokeilun toimivuus	44
5.4.2	Palveluntuottajien, työnantajien ja kuntoutujien välinen yhteistyö	49
5.4.3	Työllistymisen mahdollisuudet	52
5.5	Suomi toisena kielenä -opetus	53
5.5.1	Oppimiseen vaikuttavat tekijät	53
5.5.2	Suomen kielen opetuksen eri muodot	55
5.5.3	Suomen kielen opetus ja työkokeilu	57
5.6	Kuntoutuksen kesto ja jaksotus	60
5.7	Mahku-kuntoutuksen työkäytännöt	61
5.7.1	Testit ja mittarit työvälineinä	61
5.7.2	Yksilö- ja ryhmämuotoinen työskentely	62
5.7.3	Palveluohjaus ja verkostotyö	62
5.7.4	Tulkkipalvelut osana kuntoutusta	63
5.7.5	Kulttuurien moninaisuus ja kulttuurisensitiivinen työote	64
5.7.6	Työntekijöiden ammatillinen kokoonpano ja osaaminen	66
5.8	Ammattilaisten kokemukset Mahku-kuntoutuksen toimivuudesta suhteessa kuntoutuksen tavoitteisiin	67
6	Johtopäätökset ja ehdotukset kuntoutuspalvelun kehittämiseksi	68
6.1	Johtopäätökset	68
6.2	Ehdotukset palvelun kehittämiseksi	72
6.3	Lopuksi	76
	Lähteet	76
	Liiteluettelo	79

Tiivistelmä

Kelan kokeilemassa maahanmuuttajien ammatillisessa kuntoutuspalvelussa yhdistettiin Työllistymistä edistävää ammatillista kuntoutusta (TEAK) ja suomen kielen opetusta. Tutkimusraportissa arvioidaan kuntoutuspalvelun toimivuutta ja soveltuvuutta Kelan palveluksi. Kokeiltua Mahku-kuntoutusta tutkittiin monimenetelmäisesti. Kuntoutuspalvelun toimivuutta ja koettuja vaikutuksia tutkiessa otettiin huomioon kuntoutujien, palveluntuottajien ja työkokeilupaiikkojen tarjonneiden työnantajien näkökulmat.

Palveluntuottajat ja kuntoutujat pitivät kuntoutuspalvelua erittäin tarpeellisena ja monin tavoin hyödyllisenä. Sekä kuntoutujat että palveluntuottajat kokivat, että Mahku-kuntoutuksessa onnistuttiin parantamaan kuntoutujien suomen kielen taitoa ja tukemaan heitä työllistymisen polulla kohtalaisen joustavasti ja asiakkaan yksilöllinen tilanne huomioiden.

Kuntoutuksen päättyessä noin kolme neljästä kyselyyn vastanneesta kuntoutujasta koki suomen kielen taitonsa kehittyneen kuntoutuksen aikana. Vain joka kymmenes tutkimukseen osallistunut kuntoutuja työllistyi palkkatyöhön tai palkkatuettuun työhön, mikä oli pettymys monelle kuntoutujalle. Toisaalta palvelulla oli sellaisia vaikutuksia, joita voi pitää työllistymistä välillisesti edistävinä. Mahku-kuntoutuksella oli myös myönteisiä vaikutuksia monien kuntoutujien koettuun toimintakykyyn ja hyvinvointiin.

Kaikki kuntoutujat eivät hyötyneet Mahku-kuntoutuksesta merkittävästi ja joidenkin kunto huononi kuntoutuksen aikana. Monen kuntoutujan kuntoutus keskeytyi. Ammatillaiset arvioivat, että suurin yksittäinen syy kuntoutuksen kielteisiin vaikutuksiin ja keskeytyksiin oli se, että kuntoutus oli liian vaativaa suhteessa asiakkaiden työ- ja toimintakykyyn.

Kokonaisuutena kuntoutus koettiin palveluksi, jossa kuntoutujaa voitiin tukea kohtalaisen laaja-alaisesti tämän matkalla kohti työelämää, ammatin vaihtoa tai uutta koulutusta. Kuntoutuspalvelun pilotoitua versiota on kuitenkin tarpeen edelleen kehittää, jotta palvelu tukisi maahanmuuttajaväestön ammatilliseen kuntoutukseen liittyviä tarpeita mahdollisimman hyvin ja edistäisi näin heidän hyvinvointiaan ja työllistymistään.

Avainsanat: maahanmuuttajat, kuntoutus, ammatillinen kuntoutus, työllisyys, työllistyminen, työkokeilu, työvalmennus, kielitaito, kuntoutujat, palveluntuottajat, toimintakyky

1 Johdanto

Kelan Maahanmuuttajien kuntoutuksen kehittämishankkeessa (Mahku-hanke) Kelan kuntoutuspalveluita kehitettiin vastaamaan paremmin maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden tarpeisiin. Vuosina 2015–2020 toteutetussa hankkeessa oli kolme projektia: Koulutus, Tiedotus ja Palvelut. Palvelut-projektissa kehitettiin ja kokeiltiin Kelan uutta ammatillista kuntoutusta ja kielenopetusta yhdistävää kuntoutuspalvelua. (Alanko 2020.) Tässä tutkimusraportissa arvioidaan pilotoidun maahanmuuttajien ammatillisen kuntoutuspalvelun toimivuutta ja soveltuvuutta Kelan palveluksi.

Kelan kokeilemassa kuntoutuspalvelussa yhdistettiin Kelan Työllistymistä edistävää ammatillista kuntoutusta (TEAK) ja suomen kielen opetusta. Kokeiltua kuntoutuspalvelua tutkittiin monimenetelmäisesti laadullisia ja määrällisiä menetelmiä yhdistäen. Palvelun toimivuutta ja koettuja vaikutuksia tutkiessa otettiin huomioon kuntoutujien, palveluntuottajien ja työkokeiluja tarjonneiden työnantajien näkökulmat.

Tässä raportissa Kelan kokeilemaan kuntoutuspalveluun viitataan nimellä Mahku-kuntoutus tai Mahku-kuntoutuspalvelu. Kuntoutukseen osallistuneisiin maahanmuuttajataustaisiin ihmisiin viitataan käsitteellä kuntoutuja ja myös asiakas, silloin kun näkökulma on palveluntuottajien. Palveluntuottajien ja ammattilaisten käsitteitä käytetään rinnakkain ja niillä viitataan niihin kuntoutusalan työntekijöihin ja suomi toisena kielenä opettajiin (S2-opettaja), jotka ovat olleet toteuttamassa Mahku-kuntoutuspalvelua.

Raportin johdantoluvussa esitellään Mahku-kuntoutuksen taustaa. Luvussa 2 kuvataan tutkimuksen tavoitteet ja toteutus ja luvussa 3 kuvataan pilotoidun Mahku-kuntoutuksen toteutuminen käytännössä. Luku 4 käsittelee Mahku-kuntoutuksen koettuja vaikutuksia tutkimusaineiston analyysin pohjautuen ja luvussa 5 analysoidaan kuntoutuspalvelun toimivuutta sen eri osa-alueilla ja eri osapuolten näkökulmista. Luvussa 6 esitetään johtopäätökset tuloksista ja kuntoutuspalvelun kehittämistä koskevat suositukset.

1.1 Ulkomaalaistaustaisten työllisyys ja ammatillinen kuntoutus

Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2019 Suomessa oli 423 000 ulkomaalaistaustaista, mikä on vajaa kahdeksan prosenttia Suomen väestöstä. Heistä suurin osa (83 %) on ulkomailla syntyneitä ensimmäisen

polven maahanmuuttajia. Syntymämaan mukaan tarkasteltuna suurimmat ryhmät ovat entisen Neuvostoliiton alueella, Virossa, Irakissa ja Somaliassa syntyneet. (Tilastokeskus 2020a). Suurin osa Suomeen muuttavista ihmisistä muuttaa perhesyistä. Suomeen tullaan myös töiden tai opiskelujen vuoksi. Lisäksi Suomeen muutetaan pakolaisina ja turvapaikanhakijoina. Vuonna 2019 ulkomaalaistaustaisista 75 prosenttia oli työikäisiä (15–64-vuotiaita), kun suomalaistaustaisista työikäisiä oli 61 %. (Tilastokeskus 2020b.)

Ulkomaalaistaustaisten työllisyysaste on noin 10–15 prosenttiyksikköä alhaisempi kuin suomalaistaustaisilla. Vuonna 2017 18–64-vuotiaiden ulkomaalaistaustaisten työllisyys oli 52,2 prosenttia. Naisten työllisyys oli heikompaa (47,8 %) kuin miesten (57,4 %). (Kazi ym. 2019, 10–11.) Ulkomaalaistaustaisten työllisyystilanteeseen vaikuttavat maahanmuuton syy, taustamaa, sukupuoli, kielitaito, koulutus, ikä ja maassaolovuodet (Larja ja Sutela 2015, 72–79; Busk ym. 2016; Kazi ym. 2019, 10). Heikoin työllisyystilanne on pakolaistaustaisilla (Larja ja Sutela 2015, 71–76; Skogberg ja Koponen 2019, 134). Työllistyessään ulkomaalaistaustaiset ovat suomalaistaustaisia useammin määräaikaissa työsuhteissa, alityöllisiä, vuokra-töissä ja matalapalkka-aloilla (Sutela 2015, 90–97; Gauffin ja Lyytinen 2017).

Suomessa vietetyt vuodet lisäävät työllisyyttä kaikissa maahanmuuttajaryhmissä, ja erityisesti pakolaistaustaisilla. Myös naisten työllisyyteen maassaoloajalla on positiivinen vaikutus. (Larja ja Sutela 2015, 74–75; Busk ym. 2016, 37–38.) Parhaiten työllistyvät korkeasti koulutetut, heikoimmin korkeintaan perusasteen suorittaneet (Larja ja Sutela 2015, 79; Gauffin ja Lyytinen 2017).

Ulkomaalaistaustaisten työllistymistä vaikeuttaa usein työelämän korkeat kielitaitovaatimukset (Taloustutkimus 2020). Maahan muuttaneet itse pitävät hyvää suomen kielen taitoa työllistymisen kannalta tärkeänä (Yijälä ja Luoma 2018, 102), mutta kotoutumiskoulutuksessa tavoitteena olevat suomen kielen taitotasot saavutetaan heikosti (Huhta ym. 2017; VTV 2018). FinMonik-tutkimuksen mukaan noin 60 prosenttia ulkomailla syntyneistä arvioi suomen tai ruotsin kielen taitonsa erinomaiseksi tai keskitasoiseksi ja loput arvioivat itsensä aloittelijoiksi tai suomen kieltä taitamattomaksi (Larja 2020, 44–46).

Työllistymistä vaikeuttaa rakenteellinen rasismi ja työantajan asenteet. Tämä on havaittu muun muassa työelämän rekrytointikäytänteitä selvittäneessä tutkimuksessa, jossa maahanmuuttajataustaan viittaava nimi vaikeutti työhaastatteluihin pääsyä (Ahmad 2019). Ennakkoluulot kohdistuvat Euroopan ulkopuolelta tuleviin, etenkin Lähi-idästä ja Afrikasta muuttaneisiin miehiin (Ahmad 2019; Taloustutkimus 2020).

Myös henkilön työ- ja toimintakyky vaikuttaa hänen mahdollisuuksiinsa työllistyä. Esimerkiksi Skogberg ja Koponen (2019) havaitsivat, että työllistyminen on huomattavasti todennäköisempää ilman psyykkistä

kuormittuneisuutta. Maahanmuuttotaustaisen väestön terveydentila on monella tavalla kantaväestöä heikompaa, mutta maahanmuuttajaryhmien välillä on myös suuria terveyseroja (ks. esim. Castaneda ym. 2015; Skogberg ja Koponen 2019; Castaneda ym. 2020a). Ulkomaalaistaustaiset kokevat terveytensä harvemmin hyväksi (65 %) kuin koko väestö (73 %), mutta raportoivat harvemmin pitkäaikaissairauksista (Laatikainen ym. 2020, 109). FinMonik-tutkimuksen mukaan suurin osa maahanmuuttajataustaisista kokee olevansa työkykyisiä (84 %) (Rask ym. 2020b, 106).

Fyysisen toimintakyvyn haasteita kokevilla yleisimpiä ovat liikkumisen ja näkemisen vaikeudet. Tämän lisäksi ulkomaalaistaustaisilla on enemmän kognitiivisen toimintakyvyn haasteita, kuten muistin ja keskittymiskyvyn ongelmia, kuin koko väestöllä. (Rask ym. 2020a, 103.) Psykkinen hyvinvointi on hieman heikompaa ulkomaalaistaustaisilla kuin koko väestöllä. Tämän arvioidaan johtuvan ainakin osin pakolaistaustasta, johon liittyy traumaattisia kokemuksia. Lisäksi psykkinen hyvinvoinnin kokemukseen saattaa vaikuttaa Suomessa koettu epäoikeudenmukainen kohtelu, vähäiset sosiaaliset suhteet sekä heikko taloudellinen tilanne. (Castaneda ym. 2015; Castaneda ja Kuusio 2019; Castaneda ym. 2020a, 119–121; ks. myös Kerkkänen ja Säävälä 2015.) On myös havaittu, että ulkomaalaistaustaisten mielenterveyspalveluiden käyttö ja kuntoutukseen osallistuminen on vähäisempää kuin suomalaisilla (Kieseppä ym. 2019; Castaneda ym. 2020b).

Ihmisiä, joiden sairaus tai vamma vaikeuttaa työssä selviytymistä tai työllistymistä voidaan tukea ammatillisen kuntoutuksen palveluin. Vuonna 2017 otettiin käyttöön Kelan uusi työllistymistä edistävä ammatillinen kuntoutus (TEAK) (Kela 2017). Siitä on saatu myönteisiä kokemuksia silloin, kun palvelu on oikea-aikaista ja tarjoaa riittävästi yksilöllistä tukea. Palvelu näyttää edistävän sopivan alan löytämistä ja auttavan työn soveltuvuuden arvioinnissa. (Haapakoski ym. 2020.)

Vaikka myös ulkomaalaistaustaisilla ihmisillä on selvä tarve ammatillisen kuntoutuksen palveluille, ovat työikäiset vieraskieliset ohjautuneet harvemmin ammatilliseen kuntoutukseen suhteessa muihin työikäisiin. Ammatilliset kuntoutuspalvelut on suunniteltu ja suunnattu pitkälti suomalaistaustaisten tarpeisiin, suomen- ja ruotsinkielisille. Tämä on ongelmallista, sillä kaikki maahan muuttaneet eivät kykene esimerkiksi kognitiivisen toimintakyvyn ongelmista, traumataustasta tai psykkinen toimintakyvyn alenemasta johtuen oppimaan riittävästi suomea esimerkiksi kotoutumiskoulutuksen aikana. Tämä on johtanut nyrinäkseen ja kohtuuttomaan tilanteeseen, jossa ne ihmiset, jotka eivät kuntoutustarpeensa vuoksi ole oppineet kieltä, eivät myöskään ole kielitaidon puuttuessa saaneet tarvitsemaansa kuntoutusta. (Buchert ja Vuorento 2012; Härkäpää 2014; Buchert 2015.)

Haaste on kuitenkin tunnistettu ja työllistymistä edistäviä palveluita ollaan kehittämässä moninainen väestö huomioiden. Kotoutumiskoulutuksen toteuttamista on pyritty joustavoittamaan eri kohderyhmien tarpeet paremmin huomioivaksi (OPH 2017) ja yksittäisissä kunnissa järjestetään mm. toiminnallista kotoutumiskoulutusta (Härkönen 2019, 27). Paikoin on tarjolla kuntouttavaa työtoimintaa ja kielen opetusta yhdistäviä palveluita (Ekholm 2015, 37). Lisäksi erilaisissa projekteissa on pyritty edistämään maahanmuuttajien työelämäosallisuutta ja työelämävalmiuksia niin että työkokeilun tai työsuhteen aikana tarjotaan kielellistä tukea. Erityisen hyviä tuloksia on saatu työhönvalmentajien palveluista, joissa tukea tarjotaan niin työnhakijalle kuin työnantajallekin. (Kotona Suomessa 2019; VNK 2020.)

Palvelut eivät kuitenkaan ole kattavia ja työllistämisen ja kielen oppimisen tukea yhdistäville palveluille ja toiminnan kehittämiseksi ja laajentamiseksi on edelleen tarvetta (VNK 2020). Ulkomaalaistaustaisten työllistymisedellytysten vahvistaminen on tärkeää, sillä työllistymisellä on myönteinen vaikutus maahanmuuttaneiden kotoutumiseen ja hyvinvointiin. Työssäkäynti on yhteydessä hyväksi koettuun terveyteen ja työllistyminen edistää taloudellista, sosiokulttuurista ja psykologista sopeutumista. Työmarkkina-asema siis vaikuttaa hyvinvointiin ja uuteen maahan sopeutumiseen kokonaisvaltaisesti. (Yijälä ja Luoma 2018; Skogberg ja Koponen 2019.)

1.2 Mahku-kuntoutuksen tarkoitus ja sisältö

Mahku-kuntoutuspalvelua kehitettiin ja kokeiltiin osana Kelan Maahanmuuttajien kuntoutuksen kehittämishanketta (ks. kehittämishankkeesta tarkemmin Alanko 2020). Mahku-kuntoutuksessa Kelan Työllistymistä edistävään ammatilliseen kuntoutuspalveluun (TEAK) yhdistettiin suomi toisena kielenä opetusta (S2-opetus), tulkausta asiakkaan tarpeen mukaan ja suomen kielen taidon sekä luku- ja kirjoitustaidon testausta.

Kelan *Maahanmuuttajien ammatillisen kuntoutuspalvelun kehittäminen ja pilotointi* -palvelukuvauksen¹ (Kela 2017) mukaisesti Mahku-kuntoutuksen tavoitteena oli tukea maahanmuuttajia avoimille työmarkkinoille palkkatyöhön pääsemisessä, yritystoiminnan aloittamisessa tai ammatinharjoittajana toimimi-

¹ Jatkossa myös lyhyemmin Mahku-kuntoutuksen palvelukuvaus (Kela 2017).

sessä. Tavoitteena oli, että kuntoutuja kykenee kuntoutuspalvelussa vahvistuneen kielitaidon avulla toimimaan suomen kielellä työelämässä. Tavoitteena oli myös tukea kuntoutujaa urasuunnitelman tekemisessä ja auttaa kuntoutujaa löytämään hänelle soveltuva ammattiala.

Mahku-kuntoutuksen kohderyhmänä ovat Suomen sosiaaliturvan piiriin kuuluvat vieraskieliset, joiden äidinkieli oli muu kuin suomi, ruotsi tai saame. Kohderyhmän piti myös täyttää Kelan TEAK-kuntoutuksen kriteerit. Pilotoidussa Mahku-kuntoutuksessa oli TEAK-kuntoutusta enintään 120 päivää ja suomen kielien opetusta enintään 48 päivää. Lisäksi tulkkausta oli mahdollista käyttää kuntoutujan tarpeen mukaan, kuitenkin enintään 100 tuntia kuntoutujaa kohden.² Kuntoutuksen alussa ja lopussa tehtiin suomen kielien taitotason arviointi. Kuntoutuksen laskennallinen enimmäispituus oli 10 kuukautta. (Kela 2018.) Käytännössä kuntoutus toteutui välillä pidemmällä aikavälillä esimerkiksi sairauslomien vuoksi. Kuntoutuspäivien pituus oli kuusi tuntia, johon sisältyi tunnin ruokatauko.

TEAK-kuntoutus oli Mahku-kuntoutuksessa *Työkokeilu ja työhönvalmennus* -palvelulinjan mukaista. Kelan Työllistymistä edistävän ammatillisen kuntoutuksen standardin (Kela 2017) mukaan *Työkokeilu ja työhönvalmennus* -palvelulinja sopii kuntoutujille, jotka tarvitsevat paljon työhönvalmentajien tukea uratavoitteiden, työkykyä vastaavien ammattialojen ja itselle sopivien työnkuvien täsmentämiseen ennen työelämään siirtymistä. TEAK-kuntoutuksen rakenne koostuu kuudesta osasta: 1. Kuntoutuksen suunnittelu, 2. Taitojen ja työn vaihtoehtojen kartoitus, 3. Työn etsintä, 4. Työssä tukeminen ja tuen asteittainen vähentäminen, 5. Kuntoutuksen päättäminen, 6. Seuranta. TEAK-kuntoutuksesta poiketen nyt kokeilussa kuntoutuspalvelussa ei ollut seurantajaksoa eikä mahdollisuutta joustaa kuntoutuspäivien pituudessa. Tämä johtui kokeilun järjestämiseen liittyvistä teknisistä rajoitteista.

TEAK-kuntoutuksen aikana työhönvalmentaja tukee kuntoutujaa urasuunnitelmien teossa ja auttaa tunnistamaan kuntoutujan vahvuuksia ja tuen tarpeita sekä varmistaa ammattialan ja työn soveltuvuuden kuntoutujalle. Työkokeilussa työtä kokeilemalla kuntoutuja voi varmistaa omaa ammatillista suuntaansa tai opiskelualaa. Työhönvalmennuksessa kuntoutuja saa tukea työnvalmentajalta ulkopuolisen palkkatyöpaikan löytämiseen. Työhönvalmennuksen tavoite on tukea kuntoutujaa hänen etsiessään palkkatyötä ja tukea kuntoutujan työpaikalla työskentelyä hänen siirtyessään palkkatyöhön. Työkokeilun ja työhönvalmennuksen jälkeen kuntoutujalla on urasuunnitelma, konkreettinen työtavoite, ammatillista

² "Tavallisessa" Työllistymistä edistävässä ammatillisessa kuntoutuksessa tulkkausmäärän yläraja on 10 tuntia.

työkokemusta ja taitoa työskennellä ammattitaitovaatimusten mukaisesti ulkopuolisella työpaikalla. Kuntoutujalla on myös osaamista työhausta, työhaastattelussa toimimisesta ja työyhteisötaidoista.

Mahku-kuntoutuksessa suomen kielen opetuksen ja TEAK-kuntoutuksen yhdistäminen toteutettiin Kelan *Maahanmuuttajien ammatillisen kuntoutuspalvelun kehittäminen ja pilotointi* -palvelukuvauksen (Kela 2018) mukaisesti ja kunkin palveluntuottajan laatimaan kehittämissuunnitelmaan perustuen. Kehittämissuunnitelmassa palveluntuottajat kuvasivat, kuinka kuntoutujat rekrytoidaan ja sitoutetaan kuntoutukseen, miten Mahku-kuntoutuksessa toteutetaan kielenopetus, miten kulttuurisensitiivistä työtä toteutetaan sekä kuinka kuntoutujille löydetään työharjoittelupaikkoja (Kela 2018).

Palvelukuvaukseen perustuen kielenopetusta voitiin toteuttaa joko samana päivänä TEAK-kuntoutuksen kanssa tai eri päivinä kuitenkin niin, että kuntoutuspäivän vähimmäistuntimäärä täyttyi. Suomen kielen opetus oli pääsääntöisesti TEAK-kuntoutukseen integroitua yksilöopetusta. Opetus oli tarkoitus toteuttaa kuntoutuksen ja työelämän tilanteissa. Ryhmämuotoista toimintaa (enintään 1/3 opetuksesta) sisältyi kuntoutukseen vain silloin kun se oli kuntoutuksen kannalta tarpeen ja tuki kuntoutujan yksilöllisiä kuntoutustavoitteita. (Kela 2018.)

Mahku-kuntoutusta pilotoitiin HYKSin, TYKSin ja TAYSin ERVA-alueilla 1.3.2018–29.2.2020.

2 Tutkimuksen toteutus

2.1 Tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa arvioidaan Mahku-hankkeessa kokeiltua uutta kuntoutuspalvelua, ammatilliseen kuntoutukseen yhdistettiin suomen kielen opetusta. Tutkimuksen tavoitteena oli kartoittaa eri toimijoiden kokemuksia uudesta kokeiltavasta kuntoutuspalvelusta ja arvioida palvelun toimivuutta, käytännöllisyyttä ja soveltuvuutta maahanmuuttajien työllistymisen ja suomen kielen taidon edistymisessä. Tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa Kelalle tietoa, kun se kehittää kuntoutuspalvelua ja päättää sen laajemmasta käyttöönotosta. Tutkimuksen tavoitteet kiteytyvät kahteen keskeiseen tutkimuskysymykseen ja niitä tarkentaviin teemoihin:

1. Mitkä ovat kuntoutuspalvelun koetut hyödyt kuntoutujille?

- kuntoutujien elämäntilanne, kuntoutuksen ja tuen tarve sekä kuntoutuksen tavoitteet
- kuntoutuspalveluun suhtautuminen ja siihen sitoutumista vaikeuttavat sekä edistävät tekijät
- kuntoutuspalvelun vaikutukset ja koetut hyödyt
- kuntoutujan kuntoutuksessa omaksumat uudet toimintatavat ja toimimisen mahdollisuudet (esim. työllistyminen tai arkisen kielitaidon kohentuminen)

2. Onko kuntoutuspalvelu toimiva ja soveltuva Kelan järjestämäksi kuntoutukseksi?

- kuntoutuspalvelun keston, rakenteen, sisältöjen ja työmenetelmien toimivuus eri näkökulmista
- kuntoutukseen ohjautuminen ja hakemisen prosessien sujuvuus
- kielenopetuksen soveltuvuus ja toimivuus TEAK-kuntoutuksessa
- yhteistyön rakentuminen eri toimijoiden välillä
- kuntoutuspalvelun toteutuminen suhteessa asetettuihin tavoitteisiin
- kuntoutuspalvelun jatkokehittäminen osana Kelan toimintaa.

2.2 Aineisto ja menetelmät

Tutkimus toteutettiin moninäkökulmaisesti ja asiakas- ja toimijalähtöisesti siten, että Mahku-kuntoutusta arvioitiin kaikkien keskeisten toimijoiden näkökulmasta eri osapuolten kokemuksia keskenään peilaten (esim. Seppänen-Järvelä ym. 2015). Tutkimuksen aineisto koostui seuraavista aineistotyypeistä:

- kuntoutujille toteutettu kysely kuntoutuksen päätösvaiheessa
- kyselyä täydentävät laadulliset teemahaastattelut (30 kuntoutujaa)
- palveluntuottajien keräämä seurantatieto kunkin kuntoutujan prosessista (nk. lokikirjat)
- palveluntuottajien laatimat, kunkin kuntoutujan prosessia kuvaavat kuntoutuspalautteet liitteenä (GAS-menetelmä, WHOQL-BREF, Työkyky-kysely)
- aikuisten kielitaidon arvioinnin keskus testipisteen tekemät kuntoutujien luku- ja kirjoitustaidon arvioinnit kuntoutusjakson alussa ja suomen kielen taitotason arvioinnit kuntoutusjakson alussa ja lopussa
- palveluntuottajien fokusryhmähaastattelut

- kuntoutussäätiön tutkijoiden suorittama osallistuva havainnointi kelan ja palveluntuottajan työkokouksissa
- kuntoutujien työkokeilupaikkojen työnantajille tehdyt haastattelut.

Kaikkiaan 89 kuntoutujalta kerättiin aineistoa tutkimusta varten. Heistä yhdeltä oli käytettävissä vain lokikirjatiedot. Myös muuta aineistoa saatiin kuntoutujakohtaisesti vaihdellen. Aineiston määrään vaikuttivat mm. kuntoutujien prosessien keskeytyminen ja kuntoutujien tutkimussuostumuksessa tekemät aineiston käyttöä koskevat rajaukset. Lisäksi osalle kuntoutujia ei voitu esimerkiksi lukutaidottomuuden vuoksi tehdä suomen kielen taitotason arviointia kokonaisuudessaan. Kuntoutujilta kerätyn aineiston määrät aineistotyypeittäin on kuvattu taulukossa 1.

Taulukko 1. Kuntoutujilta kerätyt aineistot.

Aineisto	Lukumäärä
Lokikirja	89
Arviointi kielitaidosta alku	81
Arviointi kielitaidosta loppu	53
Kela Omat tavoitteeni	67
Kuntoutuspalaute	86
WHOQOL-BREF alku	74
WHOQOL-BREF loppu	52
Kela Työkykykysymykset alku	74
Kela Työkykykysymykset loppu	51
Kuntoutussäätiön päätösvaiheen kysely/haastattelu	49

Kuntoutujien näkökulmaa valottavaa aineistoa saatiin kaikkiin pilottiin osallistuneilta palveluntuottajilta tasaisesti eri ERVA-alueilta.

2.2.1 Kuntoutujakohtaiset kuntoutuspalauteet, mittarit ja kyselyt

Kuntoutuspalvelun koettuja hyötyjä tarkasteltiin keräämällä yksittäisen kuntoutujan kuntoutusjakson päätteeksi tietoa kuntoutujien yksilöllisistä prosesseista kuntoutuspalauteiden avulla, joissa sekä työhönvalmentajat että kielenopettajat kuvasivat yksittäisen kuntoutujan prosessia. Palauteiden pituus oli 1–7 sivua ja siten myös niiden sisältämän tiedon määrä vaihteli huomattavasti.

Kuntoutusprosessin aikana tapahtuneita muutoksia ja hyötyjä tai haittoja kuntoutujan elämässä tarkasteltiin lisäksi TEAK-kuntoutuksen standardin (Kela 2017) määrittelemien mittarien (GAS-tavoitteet, WHOQOL-BREF, työkykykysymykset) avulla sekä kuntoutujien loppukyselyiden ja haastattelujen avulla. Lisäksi Mahku-hankkeen suomen kielen opetuksen kuntoutujakohtaisia hyötyjä tutkittiin kuntoutujille prosessin alussa tehdyn luku- ja kirjoitustaidon arvioinnin avulla sekä alussa ja lopussa tehdyn kielitaitotason arvioinnin avulla.

Kuntoutuspalautteita analysoitiin yhteensä 86. Näistä 36 oli kuntoutuspalvelun keskeyttäneiltä. Kuntoutuja on luokiteltu analyysissä keskeyttäneeksi, jos kuntoutuspalautteessa on maininta kuntoutuksen keskeyttämisestä tai sen lopettamisesta sillä perusteella, että kuntoutujan toimintakyky ei riittänyt kuntoutuspalveluun tai avoimille työmarkkinoille, työkokeilupaiikkaa ei löytynyt tai kuntoutuja työllistyi kesken kuntoutuksen. Analyysi oli luokittelevaa sisällönanalyysiä (Tuomi ja Sarajärvi 2009), jossa kuntoutuspalautteiden tietoja kuntoutujien tavoitteista, kuntoutuksen etenemisestä ja työkokeilun sujumisesta luokiteltiin käyttäen apuna Atlas.ti-ohjelmaa. Palautteiden sisältämää määrällistä ja laadullista tietoa taulukoitiin myös Excel-matriisiin.

Kuntoutusjakson päätteeksi kuntoutujat täyttivät yhdessä palveluntuottajan kanssa ja tulkin avustuksella Kuntoutussäätiön laatiman kyselyn. Kyselyssä kerättiin tietoa kuntoutujien yksilöllisistä prosesseista ja heidän näkemyksistään kuntoutuspalvelusta. Kysely oli saatavilla suomen, englannin, arabian, farsin ja venäjän kielillä.

Kuntoutuspalautteiden, mittarien ja kyselyn tuottama määrällinen aineisto analysoitiin SPSS-tilasto-ohjelmalla. Aineistoa analysoitiin suoria jakaumia, keskiarvoja ja ristiintaulukointia hyödyntäen olennaisten taustamuuttujien mukaan, ja eri vastaajaryhmien vastauksia vertailtiin myös keskenään kuvailevalla tasolla soveltuvien osin.

2.2.2 Haastatteluaineistot ja osallistuva havainnointi työkokouksissa

Noin kolmasosa kuntoutujista (yhteensä 30 henkilöä) osallistui Kuntoutussäätiön kyselyn laajennettuun versioon, joka toteutettiin haastattelun muodossa. Haastateltavat valittiin niiden kuntoutujien joukosta, jotka antoivat suostumuksensa tutkimukseen osallistumiseen siten, että haastateltavat yhdessä edustavat koko kuntoutujien joukkoa mahdollisimman hyvin. Haastattelujen tarkoituksena oli syventää ja täydentää pelkän kyselyn avulla saatua tietoa kuntoutujien omista kokemuksista Mahku-kuntoutuksesta.

Haastattelutilanteen aikana haastateltava täytti kyselyn laajennetun version ja vastasi sen sisältämiin avoimiin teemahaastattelukysymyksiin suullisesti. Haastattelu-kyselylomakkeista oli käytettävissä suomen-, englannin-, arabian-, farsin- ja venäjänkieliset kieliversiot (ks. liite 1). Useimmissa haastatteluissa oli mukana kuntoutujan äidinkieltä puhuva tulkki, joka tulkkasi tutkijan ja kuntoutujan vuoropuhelun. Muutama haastattelu tehtiin suomen tai englannin kielellä ilman tulkkia. Haastattelujen kesto oli tyypillisesti noin 1,5 tuntia ja ne järjestettiin kuntoutusjakson päättyessä palveluntuottajan tiloissa.

Kunkin palveluntuottajan Mahku-kuntoutusta toteuttaneille ammattilaisille järjestettiin fokusryhmähaastattelut sekä kuntoutuskokeilun alussa että sen päättyessä. Tarkoituksena oli saada kattava käsitys kokeilusta kuntoutuspalvelusta ja sen kehittämisprosessista palveluntuottajien näkökulmasta. Fokusryhmissä keskusteltiin valmiin teemarungon puitteissa palveluntuottajien kokemuksista pilotista ja heidän näkemyksistään kuntoutuspalvelun kehittämistarpeista. Kussakin fokusryhmähaastattelussa oli 2–6 haastateltavaa ja ryhmiä fasilitoi Kuntoutussäätiön tutkija. Haastatteluiden kesto oli noin kaksi tuntia.

Kuntoutussäätiön kaksi tutkijaa osallistui Kelan työkokouksiin aktiivisesti havainnoiden työkokouksissa esiin nousseita teemoja ja keskustelua. Työkokouksissa osallistuvalla havainnoinnilla kerättyä tietoa hyödynnettiin fokusryhmien haastattelurungon laatimisessa ja aineistojen tulkinnassa.

Kuntoutujien työkokeilujen työnantajia haastateltiin kaikkiaan kahdeksan. Teemahaastatteluista seitsemän tehtiin puhelinhaastatteluina ja yksi työnantaja vastasi sähköpostitse. Haastattelut tehtiin kuntoutujien työkokeilun päättymisen jälkeen tai työkokeilun loppuvaiheessa. Kuntoutujat olivat antaneet suostumuksensa oman työnantajansa haastattelun. Työkokeilupaikkoina olivat autokorjaamo, päiväkotia, kierrätyskeskus, nuorisotyötä tekevä järjestö, vapaaehtoisjärjestö, ravintola ja peruskoulun 1.–2. luokka. Haastattelut olivat keskimäärin 15–20 minuutin mittaisia keskusteluja, joissa käsiteltiin sitä, miten kuntoutujan työkokeilu pääpiirteissään sujui ja mitä maahanmuuttajien ammatillisessa kuntoutuksessa työnantajan näkökulmasta olisi tärkeä huomioida.

Kuntoutujien haastatteluiden, fokusryhmähaastatteluiden ja työnantajien haastatteluiden litteroidut aineistot analysoitiin aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin luokittelemalla ja teemoittelemalla, pitäen yleisenä kehyksenä tutkimuskysymyksiä ja pyrkien vastaamaan niihin (Tuomi ja Sarajarvi 2009). Laadullisen aineiston luokittelun apuna käytettiin Atlas.ti-ohjelmaa.

2.3 Tutkimuseettiset ratkaisut

Tutkimuksessa noudatettiin *Tutkimuseettisen neuvottelukunnan* julkaisemaa ohjeistusta tutkimuksen eettisistä periaatteista (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009). Tutkimusryhmä pyrki minimoimaan tutkimukseen osallistuville mahdollisesti aiheutuvat haitat ja epämukavuudet sekä varmistamaan tutkitaville annettavan informaation riittävyyden ja ymmärrettävyyden kohderyhmän asiakkaiden erityistarpeet huomioiden.

Kaikilta tutkimukseen osallistuvilta toimijoilta pyydettiin tietoon perustuva suostumus. Kuntoutujilta pyydettiin suostumus kuntoutusjakson alkaessa. Selkokielisessä tutkimustiedotteessa kerrottiin tutkimuksesta ja sen tarkoituksesta, haastattelujen ja kyselyjen käsittelystä ja nimettömästä raportoinnista, eri aineistojen yhdistämisestä, osallistumisen vapaaehtoisuudesta sekä yleisesti aineiston luottamuksellisesta ja tietoturvallisesta käsittelystä. Palveluntuottajat ohjeistettiin käymään tutkimustiedote läpi jokaisen asiakkaan kanssa erikseen. Kuntoutujien haastattelujen aluksi samat asiat käytiin läpi suusanallisesti.

Kuntoutujien haastattelutilanteissa huomioitiin, että maahan muuttaneilla henkilöillä voi olla taustallaan kokemuksia erilaisista haastattelu-, kuulemis- ja puhuttelutilanteista, minkä vuoksi haastatteluissa on noudatettu kohtaavan haastattelemisen tapaa ja annettu tilaa haastateltavan omalle kerronnalleen ja omille määrittelyilleen (Puumala ja Kynsilehto 2017, 359, 365, 368). Haastattelussa on käytetty tarvittaessa apuna tulkkia, ja haastattelija on huomionnut sen vaikutuksen vuorovaikutustilanteeseen (ks. Puumala ja Kynsilehto 2017, 366).

Palveluntuottajien ja työnantajien haastatteluissa haastateltavia pyydettiin vastaamaan yleisellä tasolla Mahku-kuntoutuksen arvioimisen ja kehittämisen kannalta, ilman että he kertovat esimerkiksi yksittäisten kuntoutujien terveydentilasta tai paljastavat muuta tunnistamista helpottavaa tietoa.

Tutkimusprosessin eettisistä ratkaisuista saatiin eettinen ennakoarviointi Kelan tutkimuseettiseltä toimikunnalta 27.2.2018, diaarinumero 3/1/500/2018.

3 Mahku-kuntoutuksen toteutuminen

3.1 Kuntoutujien taustat

3.1.1 Koulutus- ja työtaustat

Osallistujien kokonaismäärä kokeilussa Mahku-kuntouksessa oli 97, joista naisia oli 41 ja miehiä 56. Kuntoutujien ikä oli kuntoutusjakson päättyessä 20–60 vuotta ja keski-ikä 40 vuotta. Kuntoutusjaksot kestivät 1–168 päivää ja toteutuivat enintään 17 kuukauden aikana. (Alanko 2020.)

Tutkimukseen osallistuneiden 89 kuntoutujan keski-ikä oli lokitietojen perusteella 44 vuotta osallistujien iän vaihdella 19–60 vuoden välillä. Tutkimuksen osallistujista 59 prosenttia oli miehiä ja 41 prosenttia naisia. Osallistujien koulutustaso oli hyvin vaihteleva, eikä sitä oltu rekisteröity kuntoutujien asiakirjoihin keskenään vertailukelpoisella tavalla. Tutkimusaineiston perusteella pienellä osalla tutkimukseen osallistuneista ei ollut mitään koulutusta. Osallistujien joukossa oli myös luku- ja kirjoitustaidottomia ihmisiä. Koulutusta saaneiden koulutushistoria vaihteli muutamasta peruskoulutustason kouluvuodesta aina ammatillisiin ja yliopistotutkintoihin asti. Useimmilla oli vähintään peruskoulua vastaava koulutus entisestä kotimaastaan, monilla lisäksi jonkun verran ammatillisia tai korkeakouluopintoja. Ammatillisia opintoja oli tehty myös Suomessa ja muutamilla kuntoutujalla oli jokin Suomessa tehty ammatillinen tai muu tutkinto. Ulkomailla hankituista tutkinnoista ei aina ollut saatavilla todistuksia. Huomattavan monen koulutus lähtömaassa tai Suomessa oli jäänyt kesken.

Noin puolella (39) tutkimukseen osallistuneista kuntoutujista oli työkokemusta Suomesta. Työurien pituus vaihteli kolmesta viikosta 30 vuoteen. Useilla oli taustalla osa-aikaista työtä ja rikkonaisia työuria. Useimmat olivat olleet fyysisesti raskaissa matalapalkka-ammateissa, kuten siistijoinä ja ravintola-alalla. Kokemusta pelkästään työharjoitteluista ja/tai työkokeiluista oli 16:lla. Seitsemällä ei ollut mitään työkokemusta Suomesta ja 24:llä ei ollut mainintaa työstä tai työharjoitteluista/kokeiluista. Lähes kaikki olivat olleet töissä lähtömaassaan, mutta Mahku-kuntoutus oli joillekin kuntoutujille ensimmäinen mahdollisuus tutustua suomalaiseen työelämään. Palveluntuottajat kertoivat fokusryhmissä, että asiakkaiden vähäinen kokemus suomalaisesta työelämästä, sen pelisäännöistä ja työkultuurista korostui niiden asiakkaiden kohdalla, jotka eivät olleet käyneet kotoutumiskoulutusta.

3.1.2 Maahanmuuttotausta

Tutkimukseen osallistuneista kuntoutujista 29 oli kotoisin Euroopasta, kuusi heistä oli Virossa ja kahdeksan Venäjältä. Lähi-idästä oli kotoisin 27, Afrikasta 13, Aasiasta yhdeksän, Etelä-Amerikasta kaksi ja Pohjois-Amerikasta yksi ihminen. Kuntoutujista 41 oli ollut tutkimushetkellä Suomessa alle 10 vuotta ja 30 yli 10 vuotta.

Aineistoa käsiteltiin lähtömaan sijaan kielitaustan perusteella. Kuntoutujista 36 prosenttia puhui Lähi-idän alueen kieliä (arabi, dari, farsi, kurdi, sorani, turkki ja persia), 21 prosenttia puhui eurooppalaisia kieliä (mm. albania, slovakki, puola, latvia), 17 prosenttia puhui venäjää tai ukrainaa, 10 prosenttia puhui Aasian alueen kieliä (nepali, pashtu, thai, kiina, vietnam, tagalog), 10 prosenttia puhui Afrikan alueen kieliä (igbo, joruba, twi, somali) ja 7 prosenttia puhui englantia. Testipisteen tekemien arviointien mukaan kuntoutuksen alkuvaiheessa noin viidennes osallistujista oli suomen kielen puhetaidoltaan A1-perustason kielenkäyttäjiä, vajaa puolet A2-perustason kielenkäyttäjiä ja noin neljäsosa B1 tai B2-tason itsenäisiä kielenkäyttäjiä.³

Haastateltujen kielenopettajien mukaan kaikilla Mahku-kuntoutuksen asiakkailla oli tarvetta suomen kielen opetukselle. Vaikka monella oli taustallaan kotoutumiskoulutusta, oli joidenkin kieli myös taantunut, koska sitä ei käytetty jatkuvasti. Heikko tai olematon suomen kielen taito heijastui monin tavoin kuntoutujien elämäntilanteeseen ja näkyi esim. vaikeutena hakea apua terveysongelmiin tai vähäisinä tietoina omista oikeuksista suomalaisessa yhteiskunnassa.

3.1.3 Kuntoutuksen ja tuen tarve

Kuntoutuspalautteiden mukaan 23 kuntoutujalla oli Mahku-kuntoutukseen tullessa tarve saada uusi ammatti tai työnkuva koska entinen työ oli liian vaativaa kuntoutujan toimintakykyyn nähden. Ammatillaiset kuvasivat fokusryhmissä monien asiakkaiden terveydellisiä- ja sosiaalisia tilanteita monitahoisiksi ja melko haastaviksi. Osa kuntoutujien toimintakykyyn vaikuttaneista sairauksista, vammoista tai muista haasteista saattoi olla perua ajalta ennen Suomeen muuttoa, ja ne saattoivat liittyä esimerkiksi sotako-

³ Taitotasolla A1 kielen käyttäjä osaa viestiä suppeasti kaikkein tutuimmissa tilanteissa, taitotasolla A2 kielitaito mahdollistaa sosiaalisen kanssakäymisen perustarpeet ja lyhyen kerronnan, taitotasolla B1 henkilö selviytyy arkielämässä ja taitotasolla B2 henkilö selviytyy säännöllisessä kanssakäymisessä syntyperäisten kanssa. Ks. esim. Opetushallituksen kielitaidon tasojen [kuvausasteikko \(www.oph.fi\)](http://www.oph.fi).

kemuksiin, kidutukseen tai huonoissa työoloissa työskentelyyn. Joidenkin kuntoutujien kohdalla toiminta- tai työkyvyn aleneminen oli tapahtunut Suomessa esimerkiksi raskaassa siivous- tai ravintolatyössä.

Ammattilaiset havaitsivat asiakkailta sekä psyykkistä että fyysistä oirehdintaa. Fyysisinä sairauksina mainittiin mm. aivovamma, tuki- ja liikuntaelinten sairaudet, kuulovamma, näkövamma, aivoverenkiertohäiriö, kehitysvammaisuus, neurologiset ongelmat ja hahmottamisen häiriöt. Lisäksi mielenterveyden ongelmat, kuten masennus olivat melko tavallisia. Muina mielenterveyden ongelmina mainittiin muun muassa paniikkihäiriö, stressi- ja traumaperäiset ongelmat sekä psykoosi. Varsin tavallista oli, että asiakkailta oli monia päällekkäisiä terveyteen vaikuttavia haasteita.

Kuntoutuspalautteiden perusteella kuntoutujista vähintään 42:lla on ollut fyysisen toimintakyvyn haasteita ja psyykkisen toimintakyvyn haasteita on ollut 11:llä. 26 kuntoutujalla on ollut näitä molempia. Osan kohdalla psyykkiset vaikeudet tulivat ilmi vasta Mahku-kuntoutuksen aikana. Heikoista oppimisvalmiuksista tai oppimisvaikeuksista mainittiin kuntoutuspalautteissa seitsemän asiakkaan kohdalla. Vaikeudet näkyivät kielen oppimisen haasteina Mahku-kuntoutusta edeltävillä suomen kielen kursseilla ja myös kuntoutuksen aikana. Fokuserhmissä haastatellut ammattilaiset arvioivat, että vieraskielisten maahanmuuttajien oppimisvaikeuksia on hankala tunnistaa ja diagnosoida. Joillakin kuntoutujilla oli jo lähtömaassa koulussa epäilty oppimisvaikeutta.

Ammattilaiset kertoivat havainneensa asiakkailta myös erilaisia sosiaalisia haasteita tai elämänhallintaan liittyviä ongelmia. Monien kuntoutujien taloudellinen tilanne oli hankala, sillä heillä oli pitkään jatkunutta työttömyyttä ja sairauksia, ja useimmilla asui kotona myös useita lapsia. Maahanmuuttoon liittyvät seikat (esim. traumatausta) sekä suomalaisen julkisen palvelujärjestelmän asiakkuus tuottivat toisiinsa kietoutuvia haasteita. Palvelujärjestelmän monimutkaisuus, viranomaisilta tulevien kirjeiden vaikea kieli sekä oman luottoammattilaisen puute vaikeuttivat asioiden selvittämistä. Asiakkaat tarvitsivat tukea mm. asumiseen, verotukseen ja eri viranomaisten kanssa asiointiin liittyvissä asioissa. Ammattilaiset havaitsivat joitakin arjen taitojen puutteita, jotka liittyivät mm. pyykinpesuun tai ruuanlaittoon. Myös työnhaussa olennaiset tietotekniset taidot olivat monen kuntoutujan kohdalla varsin puutteelliset.

3.2 Ohjautuminen ja kuntoutujien tavoitteet

Kokeilun alussa palveluntuottajat markkinoivat Mahku-kuntoutusta potentiaalisille ohjaaville tahoille. He järjestivät tapaamisia eri tahojen kanssa ja esittelivät kuntoutuspalvelua, lähettivät tietoa sähköpostitse, jakoivat esitteitä sekä hyödynsivät olemassa olevia verkostojaan. Kuntoutujien yksilöllisistä kuntoutusprosesseista kerättyjen lokikirjatietojen perusteella noin 40 prosenttia kuntoutujista oli ohjautunut Mahku-kuntoutukseen ammatillisen kuntoutus selvityksen tai toimintakyvyn selvityksen kautta, noin 25 prosenttia TE-toimiston, Työllistymistä edistävän moniammatillisen yhteis palvelun (TYP), kunnan työllisyyspalveluiden tai kuntouttavan työtoiminnan kautta. Noin 20 prosenttia kuntoutujista ohjautui terveydenhuollon kautta, noin 10 prosenttia sosiaalitoimen ja samaten noin 10 prosenttia oppilaitosten tai oppimisvalmennuksen kautta. Haastatteluissa muutama kuntoutuja kertoi, ettei itse tiennyt, mistä hänet oli ohjattu Mahku-kuntoutukseen.

Kolmestakymmenestä haastatellusta kuntoutujasta seitsemän kuntoutujaa yhteensä viideltä eri palveluntuottajalta kertoi, etteivät he oikeastaan tienneet kuntoutusta aloittaessaan, mistä siinä oli kyse. Osallistujien kuntoutukseen liittyvästä epätietoisuudesta kerrotaan myös kuntoutuspalautteissa. Mikään yksittäinen ohjaava taho ei epätietoisien kohdalla noussut korostuneena esiin.

Kuntoutujien haastatteluissa Mahku-kuntoutukseen hakeutumisen syitä kysyttiin ensin vapaamuotoisena avokysymyksenä, jolloin keskeisenä syynä usein mainittiin halu työllistyä. Kyseessä oli toisinaan halu työllistyä ylipäätään johonkin: "Halusin vain työllistyä, ei muuta" (Kuntoutuja 1) tai halu työllistyä jollekin uudelle alalle esim. terveysongelmien vuoksi: "että löytyisi toinen ammatti" (Kuntoutuja 27). Myös halu saada jotain tekemistä kotona olon sijaan, "normaalielämään" pääseminen, toistui vastauksissa: "pääsis johonkin työhön ja päästä muuten kodista ulos, että kun on paljon vapaa-aikaa, tarvitsee olla jotakin tekemistä" (Kuntoutuja 23). Myös kuntoutuspalautteiden perusteella suuri osa kuntoutujista oli etsimässä uutta ammattia, koska fyysinen toimintakyky ei enää riittänyt fyysisesti raskaisiin töihin. Näitä kuntoutujia oli ohjattu Mahku-kuntoutukseen ammatillisesta kuntoutus selvityksestä ja työkyvyn selvityksestä. Osalla oli taustalla jopa kymmenien vuosien työura, jonka aikana kielitaito tai koulutustaso eivät olleet kehittyneet. Silloin työkyvylle sopivan ammatin löytämiseksi tarvittiin kielitaidon ja esimerkiksi IT-taitojen kartuttamista. Mahku-kuntoutuksen avulla haluttiin saada myös selvyttä siihen, minkälaiseen työhön kuntoutuja kykenee vai kykeneekö lainkaan.

Kuntoutujille suunnatussa kyselyssä vastaajia pyydettiin valitsemaan valmiista vaihtoehtoista kolme tärkeintä syytä osallistua Mahku-kuntoutukseen. Enemmistöllä vastaajista (n = 42) oli toiveena oppia paremmin suomen kieltä ja saada töitä. Kolmanneksi yleisin toive oli saada rohkeutta suomen puhumiseen ja neljänneksi tiedon saaminen siitä, kuinka kuntoutuja voisi päästä haluamaansa työhön. (Katso tarkemmin taulukko 2.)

Taulukko 2. Keskeiset syyt osallistua Mahku-kuntoutukseen.

	Henkilöitä (42 vastaajaa)	% vastaajista
Halusin oppia paremmin suomea.	31	74
Halusin saada töitä.	23	55
Halusin lisää rohkeutta suomen puhumiseen.	16	38
Halusin saada tietoa siitä, miten voisin päästä siihen työhön, mihin haluan.	14	33
Halusin päästä opiskelemaan.	11	26
Halusin oppia kirjoittamaan paremmin suomeksi.	11	26
Halusin tukea työnhakuun.	9	21
Halusin voida paremmin.	9	21
Halusin selvittää, millainen työ minua kiinnostaa.	9	21
Halusin jaksaa tehdä töitä paremmin.	6	14
Halusin perustaa yrityksen.	2	5

Asiakkaiden yksilölliset Mahku-kuntoutusta koskevat tavoitteet asetettiin palveluntuottajien ohjaamana GAS-menetelmää käyttäen (Sukula ja Vainiemi 2015). Kuntoutujien päätavoitteet liittyvät tavallisimmin suomen kielen oppimiseen tai työkokeilupaikan tai työpaikan löytymiseen. Lisäksi noin kolmannes kuntoutujista halusi selvittää omaa tilannettaan, kuten ammatillista suuntaa, uusia opintosuuntia tai elämänsä suuntaa vielä laajemmin. Kuntoutuspalautteisiin oli lisäksi kirjattu tavoitteiksi muun muassa omaan toimintakykyyn ja terveydentilaan liittyviä tavoitteita, kuten psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin kohentaminen, kipujen kanssa pärjääminen, sosiaalisuuden lisääminen tai uusien taitojen oppiminen (esim. IT-taidot ja ammatillinen osaaminen).

Fokusryhmähaastattelussa palveluntuottajat kertoivat täyttäneensä GAS-menetelmässä käytettävät *Omat tavoitteeni* -lomakkeet yhdessä asiakkaan kanssa usein alkutapaamisen yhteydessä, koska silloin paikalla oli ollut tulkki. Asiakkaiden itse määrittelemät tavoitteet olivat hyvin yleisiä, ja ammatillaiset

pyrkivät konkretisoimaan niitä. Jotkut palveluntuottajat olivat jättäneet suomen kieltä koskevat tavoitteet pois. Työhönvalmentajat eivät kokeneet mielekkääksi kirjata kielen kehittymistä koskevia tavoitteita, koska heillä ei ollut ammattitaitoa seurata niiden etenemistä. Sen sijaan asiakkaan *Omat tavoitteeni* -lomakkeelle saatettiin kirjata kielen käyttöä koskevia tavoitteita, kuten ”käytän päivittäin suomea” tai ”kuuntelen selkouutiset suomeksi”.

Kuntoutujien toiveista ja tavoitteista välittyy suuri motivaatio päästä työelämään. Työn toivottiin myös ratkaisevan monia ongelmia, kuten taloudellisia vaikeuksia ja lisäävän hyvinvointia ja sosiaalisuutta. Iso osa kuntoutujista oli jo ollut työkokeiluissa ja muissa vastaavissa työelämäpalveluissa aikaisemmin, joten Mahku-kuntoutuksen toivottiin nyt tuovan uusia keinoja työelämään sijoittumiseksi. Ammatillaiset kuvasivat kuntoutuspalautteissa toiveita osin epärealistisiksi kuntoutujan toimintakykyyn nähden. Työllistymisen edistämiseksi tuli ratkaista usein monta eri ongelmaa. Tavoitteet olivatkin usein ns. ongelmakimppujen ratkaisemiseen tähtäviä. Kuntoutuspalautteiden perusteella kuntoutujien tavoitteet ja toiveet muotoutuivat kuntoutuksen kuluessa, ja esimerkiksi työllistyminen isona tavoitteena saattoi tarkentua työkokeiluun pääsemiseksi, opiskelupaikan hakemiseksi tai kielitaidon parantamiseksi.

3.3 Mahku-kuntoutuksen eri osa-alueiden toteutuminen

Mahku-kuntoutus oli yksilömuotoista kuntoutusta, jota räätälöitiin kunkin kuntoutujan tarpeiden mukaan siinä määrin kuin mahdollista. Mahku-kuntoutuksessa oli mahdollista osallistua TEAK-kuntoutuksen enintään 120 päivän ajan ja suomen kielen opetukseen enintään 48 päivän ajan. Kuntoutujien prosesseista kerättyjen lokikirjatietojen perusteella osallistujat olivat kuntoutuksessa keskimäärin 82 päivää jaksojen vaihdellessa kuuden ja 165 päivän välillä. Lähes kaikki kuntoutujat ovat osallistuneet suomen kielen opetukseen. Noin viidesosa kuntoutujista on osallistunut kielenopetukseen myös työssäoppimisen aikana. Taulukossa 3 (s. 23) kuvataan kuntoutujien päivien jakautumista kuntoutuksen vaiheen, kuntoutuksen sisältöjen ja toimintamuotojen mukaan ja kuntoutuksen sisältöluokkien mukaan. Taulukon tiedot perustuvat lokikirjatietoihin.

Taulukko 3. Kuntoutuspäivien sisällöt ja tuntimäärät.

	Minimi	Maksimi	Keskiarvo
KUNTOUTUSPÄIVÄT			
Kuntoutuspäivien lukumäärä (6 tuntia/päivä, sis. tunnin ruokatunnin)	6	165	77
Kuntoutuspäivien tuntimäärä	45	975	541
TEAK-KUNTOUTUKSEN ALKU- JA LOPPUVAIHE			
Suunnittelu, kartoitus, työnetsintä ja kuntoutuksen päättäminen (päivät)	0	48	13
Suunnittelu, kartoitus, työnetsintä ja kuntoutuksen päättäminen (tunnit)	0	166	64
Kielenopetus (päivät)	0	67	12
Kielenopetus (tunnit)	0	210	62
Ryhmämuotoinen toiminta (päivät)	0	49	11
Ryhmämuotoinentoiminta (tunnit)	0	223	55
Tulkinkäyttö (päivät)	0	58	6
Tulkinkäyttö (tunnit)	0	130	25
TEAK-KUNTOUTUKSEN TYÖSSÄ TUKEMISEN VAIHE			
Työskentely ulkopuolisessa työpaikassa (tunnit)	0	701	210
Työkokeilu palveluntuottajan tiloissa (tunnit)	0	120	11
Kielenopetus (tunnit)	0	140	33
Tulkinkäyttö (tunnit)	0	102	2

TEAK-standardin (Kela 2017) mukaisesti kuntoutuja saa työhönvalmentajien tukea etsiessään palkkatyöpaikkaa ja siirtyessään palkkatyöpaikkaan. ”Tavoitteena on tukea kuntoutujan työpaikalla työskentelyä, työssä onnistumista, työyhteisöön kiinnittymistä, ammatillista kehittymistä ja työsuhteen vakiinnuttamista.” Lisäksi standardissa todetaan, että ”Työhönvalmennuksessa kuntoutuja, työhönvalmentajat ja työnantajan edustaja sovittavat yhteen kuntoutujan osaamisen, työ- ja toimintakyvyn sekä tavoitellun työtehtävän vaatimukset”. Mahku-kuntoutuksessa työhönvalmennuksen määrä vaihteli kuntoutuspaikkojen perusteella huomattavasti. Työhönvalmennukseksi määrityksi mm. työnhaun vaihe, jota tehtiin yhdessä kuntoutujan kanssa laatien esimerkiksi CV:tä. Joidenkin kohdalla opeteltiin myös IT-taitoja.

Työkokeilupaikat olivat tyypillisesti avustavia töitä esimerkiksi koulussa, päiväkodissa, kaupan alalla, hoiva-alalla tai keittiötöissä. Kuntoutujista suurin osa (41) oli yhdessä työkokeilupaikassa, 16 kuntoutu-

jalla oli kaksi työkokeilupaiikkaa, seitsemällä kuntoutujalla oli kolme eri työkokeilupaiikkaa, kahdella kuntoutujalla neljä työkokeilupaiikkaa ja yhdellä kuntoutujalla viisi työkokeilupaiikkaa. Kuntoutujista 19 ei ollut työkokeilussa lainkaan.

Kuntoutujien syyt työkokeilupaiikan vaihtamiseen tai yhdessä paikassa pysymiseen vaihtelivat paljon. Joillekin ensimmäinen työkokeilupaiikka oli niin mieluinen, ettei sitä haluttu vaihtaa. Osalle toista työkokeilupaiikkaa ei löytynyt, vaikka vaihtaminen olisi ollut tarpeen. Useammassa kuin yhdessä työkokeilupaiikassa olleista kuntoutujista osa halusi päästä kuntoutuspalvelun aikana testaamaan omalle työkyvyllään sopivia tai itseä kiinnostavia ammatteja tai vaihtaa paikkaa sellaiseen, jossa työllistyminen olisi mahdollista. Näistä syistä työkokeilupaiikkaa vaihtaneilla kuntoutujilla toimintakyky, työelämävalmiudet, kielitaito ja työnhakutaidot olivat paremmat kuin niillä kuntoutujilla, joiden työkokeilupaiikkojen vaihtaminen johtui siitä, että työpaikka todettiin työkykyyn nähden liian vaativaksi tai siitä, että kuntoutuja ei viihtynyt työpaikalla. Heikon toimintakyvyn vuoksi työkokeilupaiikkaa vaihtaneilla toimintakyky ei aina riittänyt suunnitellusti uudessakaan työkokeilupaiikassa toimimiseen, vaan työkokeilu toteutui lyhennetyllä työajalla tai keskeytyi. Yhdessä työkokeilussa olleiden kohdalla hieman yli kolmannes keskeytti Mahku-kuntoutuksen. Kahdessa tai sitä useammassa työkokeilussa olleista vain neljällä kuntoutus keskeytyi. Ilman työkokeilupaiikkaa olleista puolestaan 15 kuntoutujalla kuntoutus keskeytyi.

Suomen kielen opetus sisälsi sekä yksilö- että ryhmäopetusta. Opetus oli tarkoitus toteuttaa osin työpaikalla ja osin palveluntuottajan tiloissa. Monet haastatellut kuntoutujat kertoivat suomen kielen opettajan vierailleen työpaikalla joitakin kertoja. Noin puolet haastateltavista kertoi, ettei suomen kielen opettaja ollut käynyt heidän työkokeilupaiikallaan lainkaan. Haastattelujen perusteella tämä oli haastattelujen perusteella yleinen käytäntö kolmella palveluntuottajalla. Yleensä työkokeilun aikana kuitenkin järjestettiin suomen kielen opetusta palveluntuottajan luona tai suomen kielen opetuksesta vastaavan toimijan tiloissa esimerkiksi kerran viikossa. Kuntoutuspalautteista ilmenee, että kielenopetusta on järjestetty myös muualla, esimerkiksi kahviloissa ja museoissa.

Kielenopetusta järjestettiin palveluntuottajasta ja tilanteesta riippuen sekä työpäivän jälkeen/yhteydessä että esimerkiksi kerran viikossa tapahtuvana opetuksena. Tapaamisissa käytiin läpi työpaikalla opittua tai siellä tarvittavaa sanastoa. Ammatillaiset kertoivat toteuttamistapojen myös eläneen ja kehittyneen kehittämishankkeen aikana ja asiakkaan tarpeiden mukaan. Yksi haastateltu kuntoutuja kertoi, että työkokeilun aikana suomen opetusta oli vain kerran kahdessa viikossa, eikä opetus liittynyt työkokeiluun.

4 Mahku-kuntoutuksen koetut hyödyt ja vaikutukset

Kuntoutujille suunnatun kyselyn (n = 42) mukaan yleisimmät Mahku-kuntoutuksesta saadut hyödyt liittyivät suomen kielen oppimiseen (taulukko 4). Noin kolme neljäsosaa vastanneista koki suomen kielen taidon osaamisen kehittyneen kuntoutuksen aikana. Noin kaksi kolmasosaa vastasi uskaltavansa puhua enemmän suomea. Kaksi kolmesta vastaajasta koki saaneensa selville, millainen työ häntä kiinnostaisi. Muita yleisesti mainittuja hyötyjä olivat tiedon saaminen siitä, miten kuntoutuja pääsisi haluamaansa työhön, tulevaisuuden suunnitelmien selkiytyminen, suomen kielen kirjoitustaidon kehittyminen sekä parempi vointi kuntoutuksen myötä. Mahku-kuntoutuksesta oli hyötynyt näissä suhteissa noin puolet kysymykseen vastanneista. Työn ja opiskelupaikan saaminen sekä tiedon saaminen yrittäjyyteen liittyvistä asioista olivat harvinaisempia Mahku-kuntoutuksesta saatuja hyötyjä.

Taulukko 4. Mahku-kuntoutuksesta saatu hyöty tai vaikutus.

Vaikutus	Henkilöitä (42 vastaajaa)	% vastaajista
Osaan nyt paremmin suomea.	31	74
Uskallan nyt puhua enemmän suomea.	26	62
Minulle selvisi, millainen työ minua kiinnostaa.	25	60
Sain tarpeeksi tietoa siitä, miten voisin päästä siihen työhön, mihin haluan.	22	52
Tulevaisuuden tavoitteeni selkiytyivät.	20	48
Pystyn nyt kirjoittamaan paremmin suomeksi.	20	48
Voin nyt paremmin.	19	45
Osaan nyt paremmin hakea töitä.	15	36
Jaksan nyt tehdä töitä paremmin.	13	31
Uskallan nyt paremmin hakea töitä.	11	26
Sain opiskelupaikan.	8	19
Sain töitä.	5	12
Sain tarpeeksi tietoa siitä, miten voin ryhtyä yrittäjäksi.	3	7

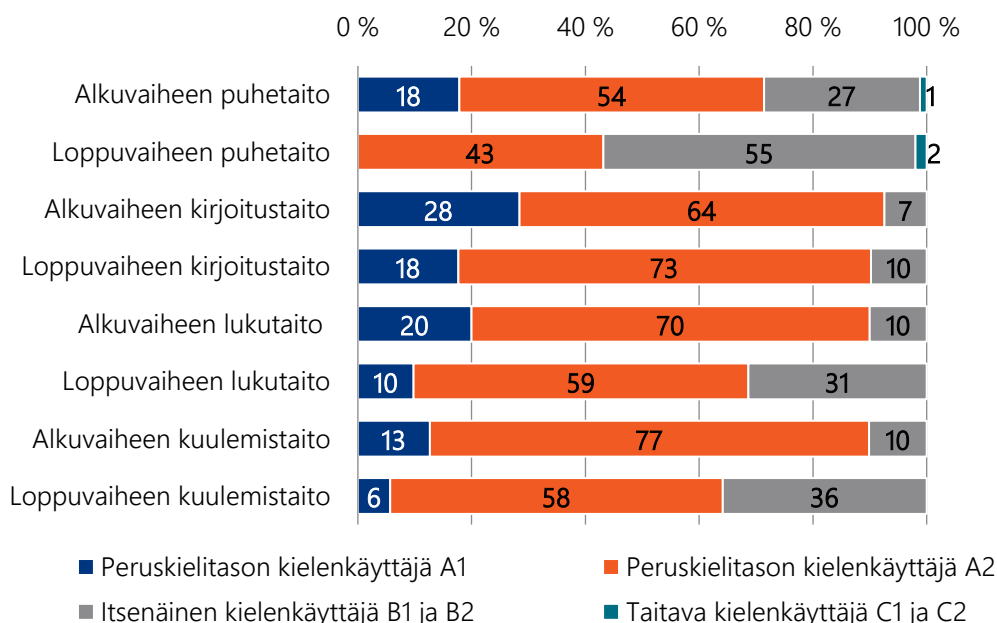
Seuraavaksi erilaisia Mahku-kuntoutuksen koettuja hyötyjä ja vaikutuksia tarkastellaan tarkemmin osallisuus kerrallaan.

4.1 Suomen kielen taitojen kehittyminen

Suomen kielen kirjoitustaidon ja puhutun kielitaidon kehittyminen näyttäytyi kuntoutuspalvelun yleisimpänä vaikutuksena kaikkien aineistojen valossa tarkasteltuna. Myönteistä muutosta tapahtui etenkin puhetaidossa, jossa perustason kielenkäyttäjien osuus väheni kuntoutuksen aikana noin viidesosasta nol- laan ja itsenäisten kielenkäyttäjien osuus lisääntyi noin neljäsosasta yli puoleen, kun tarkastellaan Testi- pisteen kuntoutuksen alussa ja lopussa toteuttamia kielitaitoarviointeja. Kirjoitustaidon kehittämisessä tapahtui myönteistä muutosta, kun perustason A1-osaajien osuus väheni ja A2-osaajien osuus kasvoi noin kahdesta viidesosasta noin kolmeen neljäsosaan. Samoin lukutaito vahvistui Mahku-kuntoutukseen osallistumisen myötä, kun itsenäisten kielenkäyttäjien osuus kasvoi kymmenesosasta noin kolmas- osaan. Kuntoutus vaikutti myönteisesti myös kuullun ymmärtämiseen: kun kuntoutuksen alkuvaiheessa noin kymmenesosa kuntoutujista oli kuullun ymmärtämisen osalta itsenäisiä kielenkäyttäjää, oli heitä kuntoutuksen loppuvaiheessa noin kolmasosa arviointiin osallistuneista.

Kuviossa 1 esitetään kielitaidon tason kehittymistä koskevat tulokset. Testipisteen alkuarvioinnit olivat saatavilla osa-alueesta riippuen enimmillään 84 henkilöltä ja loppuarvioinnit olivat saatavilla 53 henki- löltä. Alku- ja loppuvaiheen lomakkeiden lukumäärien vaihteluvälit johtuvat siitä, että vastaajamäärät vaihtelivat puhe-, kirjoitus- ja kuullun ymmärtämisen osa-alueilla. Testipisteen loppuvaiheen arviointi oli jäänyt joiltakin tekemättä esimerkiksi kuntoutujan poissaolojen vuoksi.

Kuvio 1. Kielitaidon tason muutos Testipisteen mukaisesti (alkuvaihe n = 79–84, loppuvaihe n = 51–53).

Mahku-kuntoutuksen myötä miesten puhetaito kehittyi myönteisesti naisia useammin, kun naisilla puolestaan luku- ja kirjoitustaito vahvistuivat miehiä useammin. Kielitaustan mukaisesti tarkasteltuna suomen kielen puhetaito kehittyi selvästi eniten Lähi-idän alueen kieliä puhuvilla henkilöillä, joilla myös lukutaito kehittyi muita kieliryhmiä enemmän. Kirjoitustaidossa tapahtui eniten myönteisiä muutosta Afrikan alueen kieliä puhuvilla henkilöillä. Kuullun ymmärtäminen kehittyi puolestaan eniten henkilöillä, jotka puhuivat Aasian alueen kieliä. Koulutustausta vaikutti suomen kielen oppimiseen kuntoutuksen aikana siten, että kotimaassaan tai Suomessa vain peruskoulutason koulutuksen suorittaneilla oli vahvistunut enemmän puheen ymmärtäminen, kun ammatillisia opintoja kotimaassaan tai Suomessa suorittaneilla oli tapahtunut enemmän muutosta kuullun ymmärtämisessä. Fokusryhmähaastatteluisissa ammattilaiset arvioivat, että eniten kielitaito parantui niiden kohdalla, joilla oli hyvät opiskeluvalmiudet, taustallaan opintoja tai tutkinto omasta kotimaasta tai kokemusta työelämästä Suomessa. Myös keskeyttäneistä 13 kuntoutujan kohdalla kuntoutuspalautteissa arvioitiin kielitaidon parantuneen, vaikka Testipisteen lopputestausta ei ollut usein tehty.

Kyselyn perusteella noin kolme neljästä kuntoutujista koki itse kuntoutuksen päättyessä osaavansa suomea paremmin kuin ennen Mahku-kuntoutukseen osallistumista. Kun yhteensä 30 kuntoutujalta kysyttiin haastatteluisissa, miten kuntoutus oli vaikuttanut haastateltavan elämään, mihin hän oli ollut tyytyväinen kuntoutuksessa ja mitä kuntoutuja oli oppinut kuntoutuksen aikana, kertoivat haastatellut yhtä lukuun ottamatta oppineensa kuntoutuksen aikana suomen kieltä ainakin vähän. Heistä yksi tosin arvioi, että opittu oli saman tien unohtunut. Vain yksi haastatelluista kuntoutujista arvioi, että hänen suomen taitonsa oli heikentynyt kuntoutuksen aikana.

Kielitaidon parantumisen käytännön merkityksiä uusien mahdollisuuksien avaajana kuvailtiin mm. näin: "opin suomen kieltä sen verran, että pystyn olemaan töissä" (Kuntoutuja 15). Kuntoutuja 16 puolestaan kuvaa asiaa näin:

"Esimerkiksi tämä suomen kielen osaaminen. Aikaisemmin, jos joku naapuri oli tulossa minua vastaan, niin minulla oli pelko, että nyt hän rupeaa puhumaan minulle ja minä joudun vastaamaan hänelle huonolla suomella. Nyt en pelkää. Että... minä olen valmis kuuntelemaan ja voin vastata."

Ammattilaiset kertoivat asiakkaiden kielitaidon edistyneen ja rohkeuden kasvaneen kuntoutuksen aikana. Puhetilanteiden havaittiin pidentyneen ja myös viranomaisten kanssa asioitaessa oli alettu käyttää

suomea. Lisäksi aiemmin puhelinkeskusteluissa lastensa apuun turvautuneet kuntoutujat olivat ryhtyneet itse puhumaan suomea myös puhelimesta. Myös kirjoittamisessa edistytettiin. Eräs S2-opettaja kuvasi, kuinka asiakas kuntoutuksen aluksi kieltäytyi kokonaan kirjoittamisesta. Lopulta opettajan suostuttelusta hän alkoi tehdä itselleen muistiinpanoja, jotka kuntoutuksen edetessä pitenivät ja lopulta asiakas jo uppoutui kirjoittamiseen niin, että unohti välillä tulla tunnille. Kielitaidon kehittyessä työkokeilun työtehtäviä voitiin muokata vaativimmiksi ainakin osan asiakkaista kohdalla. Ammattilaisten mukaan asiakkaat olivat havainneet, että puutteellisellakin suomella pystyi hyvin kommunikoimaan, eikä kielitaidon tarvinnut olla täydellinen tullakseen ymmärretyksi. Vaikka edistymistä kielitesteissä ei olisi tapahtunut, rohkaistuminen puhumisessa ja kirjoittamisessa näkyi ammattilaisten mukaan useimpien asiakkaiden kohdalla. Muutamien kuntoutujien kohdalla Mahku-kuntoutuksen aikainen kielen opetus tuotti ammattilaisten mukaan huomattavasti parempia tuloksia kuin muut kieliopinnot.

Edistymisestä huolimatta haastatellut kuntoutujat itse kokivat usein, että he eivät olleet oppineet suomen kieltä riittävästi tai toivoivat oppivansa sitä vielä enemmän. Kuntoutuspalautteiden perusteella yhtenä kuntoutuksen vaikutuksena voidaan pitää myös kieliopinnojen jatkamista tai motivoitumista kielen opiskeluun uudelleen myös Mahku-kuntoutuksen jälkeen.

4.2 Työllistyminen ja uuden ammatillisen suunnan löytäminen

Kuntoutuspalautteiden perusteella kuntoutujista noin joka kymmenes, yhteensä 10 henkilöä, työllistyi Mahku-kuntoutuksen myötä palkkatyöhön tai palkkatuettuun työhön. Osa heistä jätti Mahku-kuntoutuksen kesken työllistymisen vuoksi. Huolestuttavaa tosin oli, että muutama kuntoutuja työllistyi takaisin fyysisesti raskaisiin töihin, jotka oli aikaisemmin todettu epäsojiviksi. Kelan työkykykyselyn päättövaiheessa tehtävään kysymykseen kuntoutuksen vaikutuksesta opiskelu- tai työpaikan löytämiseen vastasi 15 henkilöä, joista 12 eli 80 % koki kuntoutuksen vaikuttaneen tässä suhteessa myönteisesti.

Kuntoutujien haastatteluissa monet vastaajat ilmaisivat pettymyksensä siihen, että työllistyminen ei ollut onnistunut. Muut Mahku-kuntoutukselta saadut hyödyt ovat kuitenkin sellaisia, joiden voi olettaa tukevan työelämään siirtymistä pidemmällä aikavälillä. Kuntoutuspalautteiden mukaan yleisiä ammatillisia vaikutuksia olivat kiinnostavan ja työkyvyllä sopivan ammatillisen suunnan ja tavoitteiden löytäminen, usko omiin mahdollisuuksiin ja tieto siitä, kuinka pyrkiä kohti tavoitteita. Uuden ammatillisen suunnan löytyminen näkyi kuntoutuksen merkittävänä vaikutuksena myös joidenkin kuntoutujien haastatteluissa:

Haastattelija: "Onko jokin asia muuttunut sen seurauksena, että olet ollut täällä Mahku-kuntoutuksessa?"

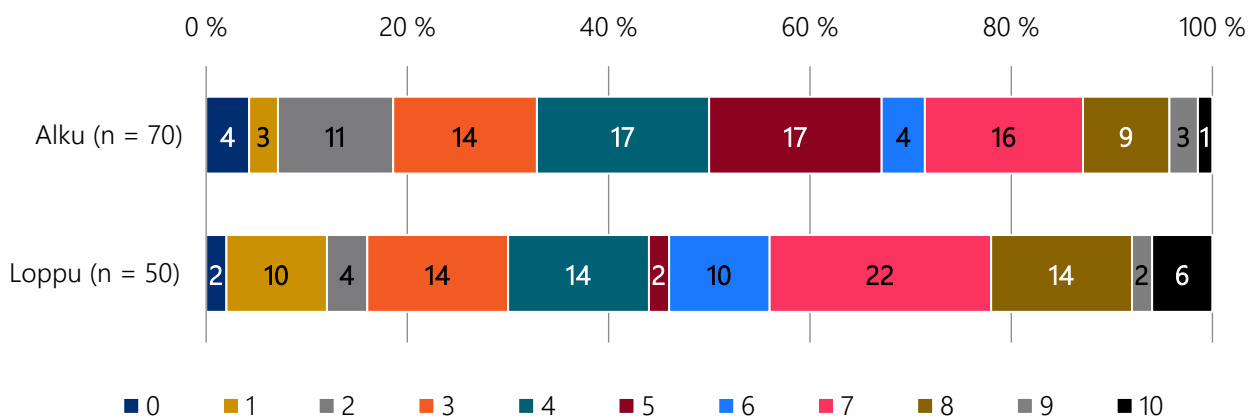
Haastateltava: "Totta kai on muuttunut. Että olen saanut niin sanotun potkun, ja tiedän että mihin päin liikun tulevaisuudessa. Olen valinnut suunnan, mihin liikun. Ja ymmärsin, että nyt pitää saada uusi ammatti ja sitten ehkä työskennellä." (Kuntoutuja 24)

Suomalaiseen työelämään liittyvien tietojen ja taitojen karttuminen tuli esiin yleisenä Mahku-kuntoutuksen vaikutuksena kaikissa aineistotyypeissä. Lukuisissa kuntoutuspalautteissa kerrotaan työnhakutaitojen, IT-taitojen ja ammatillinen osaamisen kasvusta kuntoutuksen aikana. Näin eräs kuntoutuja kuvailee haastattelussa kuntoutuksen merkitystä ja vaikutuksia itselleen: "Ehkä minä sain tietoa monesta eri työpaikasta tai työhön liittyvästä asiasta ja monesta eri alasta." (Kuntoutuja 7.)

Osa kuntoutujista aloitti Mahku-kuntoutuksen jälkeen opinnot. Kuntoutuspalautteiden perusteella noin neljännes tutkimukseen osallistuneista kuntoutujista oli joko päässyt, hakenut tai aikeissa hakea erilaisiin ammatillisiin opintoihin, kursseille, peruskouluun tai oppisopimuskoulutukseen. Ammatillista kuntoutusta (esim. TEAK, ammatillinen kuntoutusselvitys) oli saanut tai hakenut ainakin kuusi kuntoutujaa. TEAK-jatkoa haluttiin, koska oli tarve jatkaa työkokeilua ja selvittää lisää työn soveltuvuutta kuntoutujalle. Lisäksi kuntoutujia ohjattiin jatkamaan kieliopintoja. Luku- ja kirjoitustaidon kursseille ohjattiin niitä asiakkaita, jotka tarvitsivat edelleen opetusta tällä saralla.

4.3 Toimintakyky ja hyvinvointi

Mahku-kuntoutuksen Kelan työkykyarvion alkukyselyyn saatiin 70 vastausta ja loppukyselyyn 50 vastausta. Mahku-kuntoutuksen myötä kuntoutujien koettu työ- ja toimintakyky oli Kelan työkykyarvion mukaan alkuvaiheessa 4,7 ja lopputilanteessa se oli noussut 5,8:een asteikolla 0–10. Niiden kuntoutujien osuus, jotka olivat antaneet omalle työ- ja toimintakyvyilleen vähintään arvosanan 7, oli noussut 29 prosentista 44 prosenttiin. Kuviossa 2 (s. 30) kuvataan tätä muutosta.

Kuvio 2. Arvioi omasta työ- ja toimintakyvystä (Kelan työkykymittari, arvio työkyvystä 0–10-asteikolla).

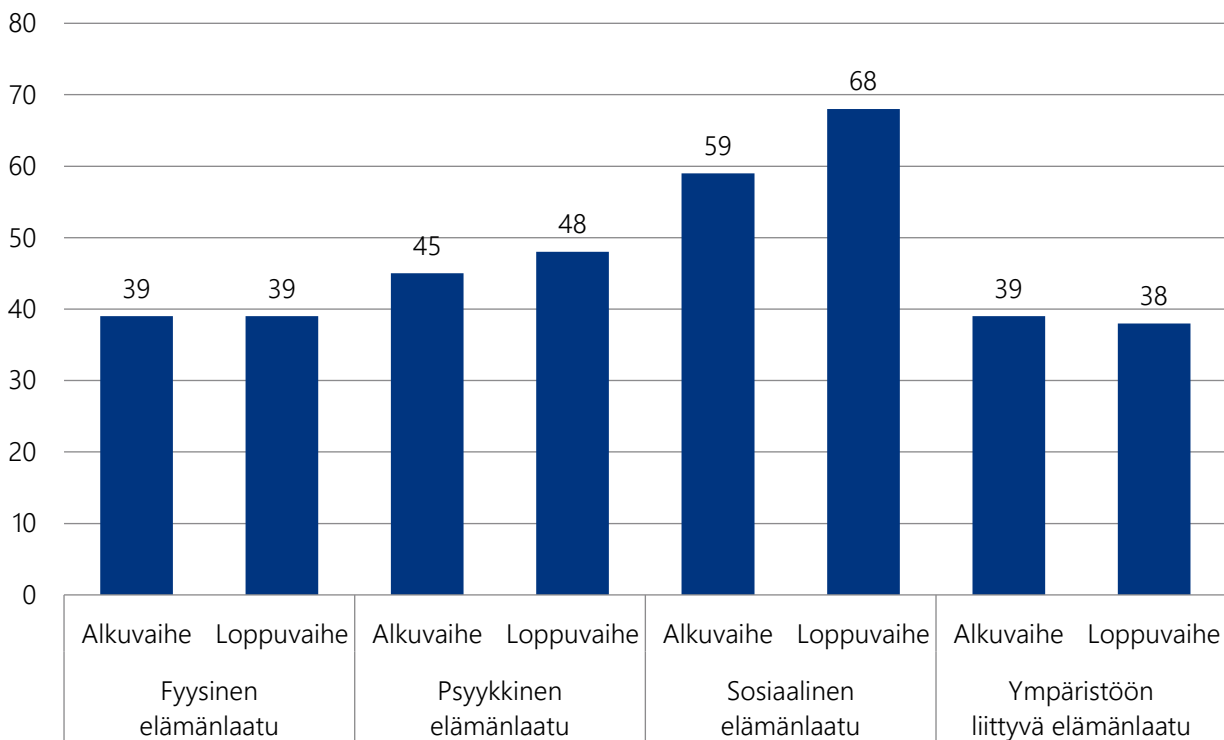
Keskimääräistä enemmän työ- ja toimintakyky oli lisääntynyt henkilöillä, joilla oli eurooppalainen tai aasialainen kielitausta, kun englannin- ja venäjänkielisillä muutos oli ollut vähäisempi, ja afrikkalaisen kielitaustan omaavilla muutos oli ollut negatiivinen. Naisilla oli lähtökohtaisesti hieman alhaisempi koettu työ- ja toimintakyky, mutta työ- ja toimintakyky parani enemmän kuin miehillä. Työ- ja toimintakyky parani kuntoutuksen aikana eniten alle 30-vuotiailla osallistujilla ja 41–50-vuotiaiden ikäryhmään kuuluvilla.

Myös usko siihen, että pystyy työskentelemään terveydentilan puolesta koulutusta ja työkokemusta vastaavassa työssä tulevaisuudessa kahden vuoden kuluttua, lisääntyi kuntoutuksen myötä. Mahku-kuntoutuksen alkuvaiheessa 14 prosenttia koki terveydentilansa olevan heikko tulevaa työtä ajatellen ja 28 prosenttia piti melko varmana, että pystyisi työskentelemään jatkossa koulutusta ja työkokemusta vastaavassa työssä, kun kuntoutuksen jälkeen 7 prosenttia piti jatkossa työskentelyä omaa osaamista ja kokemusta vastaavassa työssä epävarmana ja 40 prosenttia melko varmana. Samoin työssä ja opinnoissa hyvin selviävien osuus oli noussut 9 prosentista 21 prosenttiin. Toisaalta, vaikka työn ja opintojen ulkopuolella olevien osuus oli vähentynyt, suuria ongelmia työssä ja opinnoissa kokevien osuus oli kasvanut hieman, 12 prosentista 21 prosenttiin.

Kuntoutujat vastasivat myös elämänlaatua kartoittavaan WHOQOL-BREF-kyselyyn, jonka he täyttivät kuntoutuksen alku- ja loppuvaiheessa osana Mahku-kuntoutusta. Alkukyselyyn saatiin kysymyksestä riippuen enimmillään 56 vastausta ja loppukyselyyn 42 vastausta. Eräs kysymyksistä koskee siitä, millaiseksi kuntoutuja kokee elämänlaatunsa asteikolla erittäin hyvä–erittäin huono. Yleisen elämänlaadun koki kuntoutuksen alkuvaiheessa hyväksi tai erittäin hyväksi 38 prosenttia vastaajista ja loppuvaiheessa

53 prosenttia. Kyselyllä mitataan myös elämänlaadun eri ulottuvuuksia erikseen. Tämän kyselyn perusteella Mahku-kuntoutukseen osallistuneilla ei ollut tapahtunut muutosta fyysisessä elämänlaadussa eikä ympäristöön liittyvässä elämänlaadussa. Suurin muutos tapahtui sosiaalisessa elämänlaadussa, jossa tapahtui selkeää parantumista kuntoutukseen osallistumisen myötä. Myös psyykkisessä elämänlaadussa oli tapahtunut myönteistä kehitystä kuntoutukseen osallistumisen aikana. Kuviossa 3 kuvataan koettuun elämänlaatuun liittyvää muutosta elämänlaadun neljällä eri ulottuvuudella.

Kuvio 3. Alkuvaiheen ja loppuvaiheen WHOQOL-elämänlaatukyselyn tulokset (alku n = 31–56, loppu n = 26–42).

Elämänlaatukyselyn perusteella miesten psyykinen ja sosiaalinen elämänlaatu paranivat naisia enemmän alku- ja loppumittausten välillä, kun naisilla muutosta tapahtui lähinnä vain sosiaalisen elämänlaadun lisääntymisessä. Kielitaustan mukaan tarkasteluna myönteisimmät muutokset tapahtuivat afrikkalaista kielitaustaa edustavilla henkilöillä, kun kaikki elämänlaadun ulottuvuudet huomioidaan. Eurooppalaista kielitaustaa edustavilla osallistujilla tapahtui myönteisiä muutoksia psyykkisessä ja sosiaalisessa elämänlaadussa ja aasialaisen kielitaustan omaavilla sosiaalisen elämänlaadun paranemisessa. Elämänlaadussa tapahtui muutoksia ikäryhmittäin eroavasti siten, että 41–50-vuotiaat hyötyivät kaikissa suhteissa eniten kuntoutuksesta. Alle 30-vuotiailla tapahtui eniten muutosta fyysisessä elämänlaadussa, mutta muissa suhteissa kuntoutus vaikutti heidän elämänlaatuunsa vähemmän kuin muilla ikäryhmillä.

31–40-vuotiailla ja yli 50-vuotiailla kuntoutus vaikutti puolestaan muita ikäryhmiä enemmän sosiaalisen elämänlaadun paranemiseen.

Näin eräs haastateltu kuntoutuja kuvaa arjessa jaksamistaan, kyselyvastaukseensa viitaten:

”Siellä on yksi vastaus, että nyt minulla on enemmän voimia tehdä työtä paremmin. Se sopii minulle erittäin hyvin. Kun menen työkokeilupaiikkaan, menen ihan mielelläni siihen. Ja sitten kun lähdän työkokeilupaiikasta, minulla oli vielä paljon energiaa.” (Kuntoutuja 16)

Myös ammattilaiset arvioivat kuntoutuspalautteissa ja fokusryhmähaastatteluissa Mahku-kuntoutuksen edistäneen monien asiakkaiden toimintakykyä ja psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia. Ammattilaiset kuvasivat Mahkua ”toivoa herättäväksi palveluksi”, joka kannattelee ja joka vaikuttaa myönteisesti asiakkaan psyykkiseen hyvinvointiin. Ammattilaiset sanoivat, että asiakkaat olivat kertoneet Mahku-kuntoutuksen myötä koetuista osallisuuden ja merkityksellisyyden tunteista. Nekin asiakkaat, joiden kohdalla ei selkeää edistymistä tapahtunut, saivat Mahku-kuntoutuksesta hyvän alkusysäyksen muutokseen. Pienilläkin askeleilla saattoi ammattilaisten mukaan olla iso merkitys asiakkaan elämäntilanteen kannalta.

Onnistumisten myötä ammattilaiset kertoivat nähneensä etenkin itsetunnon paranemista ja itsevarmuuden lisääntymistä. Esimerkiksi työharjoittelupaikkaan lähtö oli saattanut jännittää kuntoutujaa, mutta myönteiset kokemukset olivat tuottaneet onnistumisen kokemuksia, jotka edelleen vaikuttivat positiivisesti asiakkaan mielialaan ja pystyvyyteen. Käsitys siitä vahvistui, että työelämään pääsy olisi vielä mahdollista – jos ei heti, niin ainakin sitten kun työ- ja toimintakyky sen salli.

Kuntoutujat itse kokivat itsetunnon kohentuneen monella tasolla. Näin eräs kuntoutuja kuvaa työkokeilun vaikutusta itseluottamukseensa ja hyvinvointiinsa:

”Varsinkin ehkä se työharjoittelu vaikutti, se antoi minulle sellaisen vaikutuksen, että mä olen hieno ja mä oon todella ihminen, joka pystyy suorittaan mitä tahansa tai monia asioita. – – anto vähän sitä itseluottamusta, vaikka jotkut sanoi ettei, mutta minä uskon siihen, että mä oon se voittaja. Että olen voittaja ja pystyn moneen asiaan, tekee monia asioita hienosti. – – Minä tunsin rakkautta, sitä hyvää energiaa, voimaa, tommosta, ja jos tulee jotain vaikeuksia, jos tulee joku ongelma voi häneltä voi aina pyytää tai kysyä, että hän aina tulee auttamaan, se [lähiesihenkilö / ohjaaja työpaikalla], tai sitten joku muu.” (Kuntoutuja 7)

Tapa, jolla kuntoutujat kokivat tulleen kohdatuiksi työkokeilussa ja kuntoutuksen aikana, oli monelle kuntoutujalle haastattelujen perusteella erittäin merkittävä ja jopa käännteentekevä asia. Palveluntuottajien kanssakäymistä kuvattiin usein hyvin kauniisti ja sen koettiin antaneen elinvoimaa ja iloa kuntoutujan elämään:

”He tuottivat minulle iloa, he toivat jotain sisälläni ollutta päivänvaloon, koska olin- olin aiemmin masentunut ja he rohkaisivat minua – kun opettaja on ystävällinen, kaikki sisälläsi on onnellista etkä tunne itseäsi sairaaksi. – opettajani rohkaisi minua tosi paljon, hän puhui minulle, otti minut vastaan ja sai minut tuntemaan itseni onnelliseksi.” (Kuntoutuja 14)

Ammattilaisten mukaan yksi kuntoutuspalvelulla saavutettu hyöty oli sosiaalisuuden lisääntyminen ja kuntoutujien pienryhmissä tapahtunut ryhmäytyminen. Kuntoutujat olivat solmineet ystävyysuhteita ja pystyneet hyötymään vertaisuuden jakamisen kokemuksesta. Eräs kuntoutuja kertoo asiasta näin:

”Olen tavannut paljon myös ulkomaalaisia, on ollut paljon enemmän kontaktia ihmisten kanssa, kuin että olen kotona. Ja näin päin ihminen menee eteenpäin, ei mene eteenpäin, jos ihminen vain istuu kotona.” (Kuntoutuja 20)

Monelle kuntoutujalle tärkeää oli ylipäätään se, että Mahku-kuntoutus toi elämään rytmiä, sosiaalisuutta ja osallisuuden kokemuksia. Näin eräs kuntoutujista muotoilee asian:

”Suomessa minulla ei ollut aluksi sitä ehkä apua ja tukea, että olin vain kotona. Melkein sellaiset viisi, kuusi oli vain kuin joku kasvi, joka vaan istuu eikä tee mitään. Niin tämän avulla sitten pääsen takaisin siihen sosiaaliseen ja niinku yhteiskunnan jäseneksi tämän kuntoutuksen avulla.” (Kuntoutuja 26)

4.4 Muut vaikutukset tai vaikutusten puute

Fokusryhmähaastatteluissa ammattilaisten kuvasivat asiakkaiden sosiaalisen tuen suurta tarvetta ja varsinkin moni asiakas oli saanut tukea elämäntilanteeseensa Mahku-kuntoutuksen aikana. Kuntoutusammattilaiset olivat itse ratkoneet asiakkaiden asioita tai heidät oli ohjattu oikean palvelun piiriin. Oli selvitetty

asiakkaiden terveydentilaa ja taloudellisia tilanteita, järjestetty asuntoasioita, löydetty mielekkäitä harrastuksia, selvitetty työkyvyttömyyseläkemahdollisuutta ja laitettu eläkehakuja vireille. Myös Mahku-kuntoutuksen päättyessä osa ammattilaisista huolehti jatko-ohjauksesta järjestelmän asettamien rajojen puitteissa.

Ammattilaisten mukaan Mahku-kuntoutuksessa on poikkeuksellisen hyvä mahdollisuus miettiä työelämätavoitteita. Heidän mukaansa jokainen asiakas oli tullut kuulluksi ja nähdyksi ja päässyt ainakin jossain määrin ammatillisella polulla eteenpäin, vaikka palkkatyötä ei vielä olisikaan löytynyt. Vaikka ammattilaiset kertoivat epäilleensä ajoittain, hyötyivätkö kuntoutujat paljoakaan Mahku-kuntoutuksesta, oli asiakkailta saatu palaute ollut hyvää. Niissäkin tapauksissa, joissa kuntoutus oli jouduttu keskeyttämään tai konkreettisia tuloksia ei saatu, olivat vaikutukset elämäntilanteeseen olleet positiiviset ja Mahku-kuntoutus oli auttanut asiakkaita eteenpäin. Seuraavassa eräs ammattilaisten ryhmä keskustelelee tästä teemasta:

Haastateltava 3: "Se, joka keskeytti, niin lähti oikeesti ihan kyneleet silmissä, hän sano et hän ei voi puhua enää mitään, hän on niin kiitollinen, et hän on saanu tän Mahkun vaikkei tää vieny sinne mihin hän alunperin luuli, mut hän on päässy elämässään eteenpäin. Niin se oli mun mielest se oli niin liikuttava kommentti ja kiitokset, että jotenki siinä koki että ei tää mee niinku Strömsöös aina mutta sitte toisaalta taas se mitä se yksilö siitä saa, niin voi olla jotain paljon parempaa."

Haastattelija: "Ja sillä on ollu merkitystä."

Haastateltava 4: "Me saatiin just siltä päättävältä mahkulta, joka kerto muille uusille, me oltiin ihan ihmeissään ku me aateltiin että ei hän nyt näin paljo täst oo hyötyny, ni kuinka hän kerto mitä kaikkea hän on hyötyny ja tää on ollu siis niin huippupalvelu ja muuta, niin me oltiin ite että onko oikeesti ihminen noin paljo tästä hyötyny." (Palveluntuottaja 3, loppuvaihe)

Näiden myönteisten kokemusten lisäksi ammattilaiset kertoivat havainneensa, että kaikkien asiakkaiden kohdalla kuntoutuspalvelulla ei ollut havaittavissa myönteisiä vaikutuksia ja kuntoutuksen aikana asiakkaan tilanne saattoi jopa kehittyä huonompaan suuntaan. Tämä ilmeni esimerkiksi siten, että asiakkaan kuntoutusprosessissa ei tapahtunut edistymistä, kuntoutuksen tavoitteet jäivät saavuttamatta, eivätkä ammattilaiset havainneet myöskään voimaantumista tai terveystilanteen paranemista. Joskus asiakkai-

den kunto huononi kuntoutuksen aikana. Ammatillaiset arvioivat, että suurin yksittäinen syy kuntoutuksen kielteisiin vaikutuksiin oli se, että kuntoutus oli liian vaativaa suhteessa asiakkaiden työ- ja toimintakykyyn. Asiakkaan huono terveystilanne, esimerkiksi vakava masennus, saattoi tulla ilmi vasta kuntoutuksen aikana ja vaikutti kriittisesti siihen, miten asiakas pystyi kuntoutuksesta hyötymään. Joskus kuntoutus aiheutti lisää uupumista. Mahku-kuntoutuksen palvelukuvaus (Kela 2018) ei antanut riittävästi jouston varaa mukauttaa toimintaa, vaikka se olisi asiakkaan toimintakyvyn vuoksi ollut välttämätöntä.

Myös kuntoutuspalautteista ilmenee, että kuntoutuksella oli ollut kielteisiä vaikutuksia joidenkin kuntoutujien toimintakykyyn, kun kuntoutus oli syystä tai toisesta ollut kuntoutujille liian raskas. Negatiivisia vaikutuksia ovat olleet psyykkisen toimintakyvyn heikkeneminen (15 kuntoutujaa, joista keskeyttäneitä 12) ja fyysisen toimintakyvyn heikkeneminen (11 kuntoutujaa, joista keskeyttäneitä 7). Lisäksi kuntoutuksen aikana koettu väsymys ja pettymykset siihen, ettei työkokeilua tai työpaikkaa löydy, vaikuttivat mielialaan ja fyysisiin sairauksiinkin. Näitä vaikutuksia olivat usein kuitenkin kompensoineet myös positiiviset elämäntilanteeseen vaikuttaneet asiat.

Vaikutusten puute tai kielteiset vaikutukset nousevat esiin myös muutamien kuntoutujien haastattelussa. Kuntoutajat esimerkiksi kokivat Mahku-kuntoutuksen päivät raskaina tai kuntoutus ei tuottanut sellaisia terveystuloksia kuin olisi toivottu. Eräs haastateltava kuvasi myös pettymystään kielen opiskeluun:

”Valitettavasti, jos sanotaan tästä, en oppinut mitään. Vuosi sitten kun tulin tänne, mun suomen kieli opi parempi kuin nyt. En kehittynyt ollenkaan. Valitettavasti on heikentynyt se tilanne Mahkun aikana – en oppinut mitään uusia” (Kuntoutuja 12)

Se, että kuntoutuksella ei saavutettu hyötyjä tai sen vaikutukset olivat jopa kielteisiä, saattoi olla monen tekijän summa. Kun asiakkaan elämässä oli käynnissä monta muutakin samanaikaista prosessia liittyen esimerkiksi terveyteen, maahan asettautumiseen tai toimeentuloon, hänellä ei riittänyt enää voimavaroja suomen kielen oppimiseen tai uraan liittyvien asioiden edistämiseen. Kuntoutus ei ollut tällöin oikea-aikaista. Kun tässä tilanteessa työkokeilupaikka jäi saavuttamatta tai suomen kielen oppiminen ei onnistunut, saattoi seurauksena olla lannistuminen entisestään ja itsetunnon lasku. Tätä pidettiin hankalana etenkin sellaisten kuntoutujien kohdalla, joilla oli mielenterveyden ongelmia ja/tai taustallaan paljon pettymyksiä liittyen työhakuun. Näin eräs ammattilaisten ryhmä kuvasi Mahku-kuntoutuksen haasteita:

Haastateltava 2: "Eiks yleensä kaikilla interventioilla on aina jonkinlainen merkitys..."

Haastateltava 1: "Niin, mä haluaisin ajatella, mutta ehkä mietin, että..."

Haastateltava 5: "Kyl mä ajattelen sitä, että jos se kuntoutus tai palvelu ei oo oikea-aikasta ja olet muutenkin epävarma itsestäsi ja sit sä tulet, ja sun terveydentila ei salli, ja sä huomaat, että ahaa tääkään ei onnistu, niin kyllä varmasti vaikuttaa ihmiseen. Mutta sit on hyviä kokemuksia kuten tää suomen kielen, se henkilö ketä nyt tässä ajattelen, niin joka ei löytänyt ees työkokeilupaiikkaa, niin kyllä se vaikutti häneen myös negatiivisesti. Mutta oli hyviä asioita minkä takia hän, yks oli suomen kieli, hän tykkäsi ja koki sen ja ylipäättään tän palvelun. Mutta silti sit välillä sitä, että eikö minusta olekaan mihinkään, enkö saakaan sieltä työkokeilupaiikkaa. Niin kyllä se vaikuttaa." (Palveluntuottaja 2, loppuvaihe)

5 Mahku-kuntoutuksen toimivuus eri näkökulmista

Kuntoutujien haastattelujen alussa heitä pyydettiin kertomaan omin sanoin ja omiin kokemuksiin pohjautuen, mihin he ovat tyytyväisiä ja mihin pettyneitä Mahku-kuntoutuksessa. Tarvittaessa kysymyksen merkitystä selvennettiin kysymällä, mikä kuntoutuksessa oli hyvää ja toimivaa tai huonoa ja heikommin toimivaa. Kuntoutujat olivat huomattavasti enemmän tyytyväisiä kuin tyytymättömiä Mahku-kuntoutukseen ja tyytyväisyyden aiheissa korostuivat kokemukset henkilökunnan myönteisestä ja ymmärtäväisestä suhtautumisesta ja autetuksi tulemisesta.

Henkilökuntaa kuvailtiin varsin myönteisin sanakääntein muun muassa näin: "Henkilökunnalle annan ihan sata prosenttia siitä, miten ovat kohdelleet minua" (Kuntoutuja 10) ja "He antavat minulle huomioita ja herättävät minut eloon – he kohtelevat ihmisiä lempeästi ja ymmärtävät heidän elämäntilanteitaan." (Kuntoutuja 12). Avun saamisen kokemuksesta he kuvasivat näin: "Ihmiset auttaa, jos on kysyttävää tai jos en osaa" (Kuntoutuja 11), "On yritetty auttaa ja tukea erilaisissa asioissa. Olen saanut paljon tukea." (Kuntoutuja 26). Suomen kielen opiskeluun kertoi olevansa tyytyväinen noin joka kolmas haastateltu kuntoutuja. Yksittäisiä tyytyväisyydenilmauksia esitettiin myös tulkin käytön mahdollisuudesta, siitä että sai jotain tekemistä ja että oli paikka, jossa ei tarvitse olla yksin.

Kun haastatteluissa kysyttiin, mihin kuntoutujat olivat tyytymättömiä tai pettyneitä, varsin moni vastasi, ettei sellaisia asioita ollut. Kielteiset arviot jakoutuivat laajasti. Useampia mainintoja saivat työkokeilu ja suomen kielen opetus, joita koskevia kokemuksia käsitellään kyseisissä alaluvuissa.

5.1 Ohjautumisen toimivuus ja oikea-aikaisuus

Mahku-kuntoutuksen päättyessä kyselyyn vastanneista kuntoutujista 74 prosenttia koki Mahku-kuntoutuksen hakeutumisen olleen helppoa ja 5 prosenttia vaikeaa, ja loput eivät pitäneet hakeutumista helppona eivätkä vaikeana. Kuntoutujien itsenäinen rooli Mahku-kuntoutuksen ohjautumisessa oli kuitenkin vähäinen. Kuten edellä jo on todettu, kävi ammattilaisten ja kuntoutujien haastatteluista sekä kuntoutuspalautteista myös ilmi, että monilla kuntoutujilla ei ollut kuntoutuspalveluun tullessaan riittävästi tietoa sen sisällöstä ja tavoitteista. He saattoivat siksi esimerkiksi olettaa, että Mahku-kuntoutuksen kautta järjestyisi varma työpaikka heti tai että kuntoutuspalvelussa on kyse fysioterapiasta tai suomen kielen kurssista.

Mahku-kuntoutuksessa työskentelevät ammattilaiset arvelivat, että aina edes ohjaavilla ammattilaisilla ei ollut kattavaa käsitystä kuntoutuksen sisällöstä ja tavoitteista ja osin myös ohjaavien tahojen odotukset kuntoutuspalvelulle olivat epärealistiset. Ammattilaiset pohtivat myös, oliko asiakkailta ollut mahdollisuus kieltäytyä Mahku-kuntoutuksen osallistumisesta, kun ohjaava taho oli osallistumista ehdottanut, vai oliko osa asiakkaita kokenut osallistumisen velvoittavana. Ohjautumisen epäselvyydet aiheuttivat sekaannuksia etenkin kuntoutuksen alkaessa. Asiakkaille lähetettiin kutsukirjeet, mutta moni ei ollut ymmärtänyt kirjeen sisältöä. Osa asiakkaita tuli tuolloin paikan päälle selvittämään kutsukirjeen sisältöä. Osa hoiti asiaa suomea osaavan lapsensa kautta. Joskus asiakas taas ei saapunut sovittuna aikana palveluntuottajan luo. Ammattilaiset olivat pyrkineet ratkaisemaan epäselvyyksiä keskustelemalla ja käymällä läpi kuntoutuksen tavoitteita ja sisältöä ennen varsinaisen kuntoutuksen alkua. He myös totesivat, että selkokielineen viestiminen Mahku-kuntoutuksesta oli vaikeaa ja kuntoutuspalvelun sisältö saattoi olla asiakkaille vaikea hahmottaa.

Mahku-kuntoutuksen ohjautui myös asiakkaita, joiden työ- ja toimintakyky tai suomen kielen taito ei riittänyt kuntoutuspalveluun osallistumiseen tai työllistymiseen. Palveluun ohjattiin sellaisia henkilöitä, joille ei ollut muuta kuntouttavaa toimintaa tai palvelua tarjolla. Kuntoutuspalautteista ilmeni, että joidenkin kohdalla palvelu osoittautui vääräksi heti kuntoutuksen alussa. Kuntoutusta pyrittiin usein silti

sinnikkäästi jatkamaan, koska kuntoutujat kovasti toivoivat hyötyvänsä kuntoutuksesta ja vaihtoehtoiseen palveluun ohjaaminen oli haastavaa.

Ammattilaisten fokusryhmähaastatteluissa osan Mahku-kuntoutukseen ohjautuneista kuntoutujista kerrottiin olleen niin huonossa kunnossa, että heille oikea ratkaisu olisi ollut eläkepäätös tai sosiaalisen kuntoutuksen palvelut. Ammatillaiset kokivat, että tällaisessa tilanteessa kuntoutus voi osoittautua jälleen uudeksi palveluksi, joka ei vastaa asiakkaan tarpeisiin vaan pahimmillaan johtaa uusiin pettymyksiin ja elämäntilanteen mutkistumiseen entisestään. Eräs ammattilainen pohti, soveltuuko kuntoutuspalvelu lainkaan sille asiakasryhmälle, joka tässä kokeilussa Mahku-kuntoutukseen osallistui. Palvelukuvausta pidettiin suhteellisen tiukkana ja siinä oletettiin, että asiakas pystyy etenemään kuntoutumisen polulla nopeammin kuin mitä todellisuudessa tapahtui.

Ammattilaiset kokivat, että kuntoutujan B-lausunnot yksinään eivät tuottaneet riittävästi ennakkotietoa siitä, onko Mahku-kuntoutus yksittäiselle kuntoutujalle sopiva. Joidenkin kohdalla kävi myös ilmi, että taustatiedoissa oli epäselvyyksiä. Kuntoutujalla oli esimerkiksi epäilty olevan mielenterveydellisiä tai motivaatio-ongelmia, mutta kyse olikin ollut kulttuuriin liittyvästä toimintatavasta. Sen sijaan ammatillisen kuntoutusselvityksen, alkuhaastattelun tai muun arvioinnin kautta Mahku-kuntoutukseen ohjautuneiden kohdalla kohdentuminen oli parempi. Vaikka nämä taustaselvityksetkään eivät kokonaan estäneet keskeytyksiä, pystyttiin näiden asiakkaiden kohdalla varmistamaan, että asiakkaan työ- ja toimintakyky, suomen kielen taito ja voimavarat olivat riittävät Mahku-kuntoutukseen osallistumiseksi ja ammatillisella polulla eteneminen oli mahdollista. Tärkeäksi koettiin myös se, että taustaselvityksen yhteydessä asiakkaalle pystyttiin selventämään, mitä Mahku-kuntoutukseen osallistuminen tarkoitti ja mihin hän oli sitoutumassa.

Kuntoutuksen loppuvaiheessa täytetyissä työkykykyselyissä ammatillaiset kuitenkin arvioivat kuntoutuksen olleen pääosalle osallistujista oikea-aikaista toimintakyvyn ylläpitämisen sekä työ- ja toimintakyvyn kannalta. 20 prosenttia kuntoutujista oli ammatilaisten arvion mukaan Mahku-kuntoutuksessa toimintakyvyn ylläpitämisen kannalta liian aikaisin ja 15 prosenttia liian myöhään. Työ- ja toimintakyvyn näkökulmasta 10 prosenttia kuntoutujista oli ammatilaisten arvion mukaan kuntoutuksessa liian aikaisin ja 15 prosenttia liian myöhään.

Oikein kohdentunutta ohjautumista edisti hyvä yhteistyö ohjaavan tahon kanssa. Ammattilaisten henkilökohtaiset kontaktit ohjaavan tahon ammattilaisiin ja mahdollisuus keskustella heidän kanssaan siitä, keille Mahku-kuntoutus voisi soveltua, oli johtanut onnistuneisiin asiakasprosesseihin.

5.2 Tavoitteiden asettelun toimivuus

Ammattilaiset arvioivat, että joidenkin kuntoutujien omat kuntoutusta koskevat toiveet ja tavoitteet olivat epärealistisia. Ensinnäkin asiakkaalla saattoi haluta suuntautua jollekin tietylle alalle tai ammattiin, vaikka hänen työkykynsä tai kielitaitonsa ei vastannut kyseisen tehtävän vaatimuksia. Joskus kyse oli siitä, että asiakkaalla ei ollut realistista käsitystä siitä, mitä hänen toiveammattinsa tai -alansa tarkoitti käytännössä, suomalaisen työelämän kontekstissa. Lisäksi tavoitteet saattoivat perustua väärään kuvaan Mahku-kuntoutuksen sisällöstä ja tavoitteista. Näiden asiakkaiden kohdalla ammattilaiset kävivät keskusteluita, joissa tavoitteita muokattiin realistisemmiksi ja asiakkaan tilanteeseen sopiviksi.

”Niin, koska se ristiriita on, että maahanmuuttaja odottaa nyt kun on päässy tämmöseen palveluun, missä on nimenomaan luvattu ikään kuin, että se on polku kohti työelämää, niin hän sitten odottaa todellakin sitä työllistymistä. Ja sit on vaikea meidän selittää, että nyt näillä kielitaidoilla, tällä toimintakyvyllä, näillä diagnooseilla, niin nää ja nää olis ne realistiset mahdollisuudet, ja nei ehkä oo ne, mitkä häntä kiinnostaa, vaan hän haluaa ihan johonkin toisen tyyppiseen vähän korkeamman ikään kuin profiilin paikkaan ja silloin ei vaan niinku ne edellytykset oo. Ja sit tulee sitä ristiriitaa.” (Palveluntuottaja 1, alkuvaihe)

Kuntoutuspalautteiden perusteella Mahkuun oli tullut paljon kuntoutujia, joiden täytyi löytää aikaisemman fyysisesti raskaan työn tilalle uusi ammatti. Nämä kuntoutujat olivat hyvin motivoituneita palaamaan työelämään. Moni halusi myös päästä palkkatöihin ja saada näin helpotusta taloudelliseen tilanteeseen, joten tavoite haluttiin asettaa korkealle. Joidenkin kohdalla kuntoutuspalautteissa todettiin, ettei työkyky tällä hetkellä tai välttämättä koskaan riitä ammatteihin, joihin asiakkaat olisivat halunneet työllistyä. Kuntoutujat, joilla oli psyykkisiä haasteita, asettivat myös liian isoja tavoitteita suhteessa toimintakykyynsä.

Ammattilaisten kokemusten mukaan yksilöllisten tavoitteiden asettaminen GAS-menetelmää hyödyntäen ei ollut toimivaa. Jotkut ammattilaiset kyseenalaistivat kokonaan GAS-menetelmän käytön tämän

kohderyhmän kanssa, pitivät sitä "ulkokohtaisena" tai "irrallisena" itse kuntoutuksesta. Heitä epäilytti, oliko *Omat tavoitteeni* -lomakkeelle kirjatulla tavoitteilla mitään merkitystä asiakkaalle itselleen. Ammatillaiset myös kokivat myös, että tavoitteenasettelu GAS-menetelmällä oli työntekijälähtöistä, eikä siksi heijastanut asiakkaan omia tavoitteita. Kuntoutuspalautteeseen kirjatut kuntoutujan omat toiveet ja tavoitteet olivat jossain määrin ristiriidassa *Omat tavoitteeni* -lomakkeeseen kirjattujen tavoitteiden kanssa. Kuntoutuspalautteista ilmenee, että tavoitteiden asettaminen oli kuntoutujille haastavaa. Lisäksi epätietoisuus kuntoutuspalvelun sisällöistä on tehnyt haastavaksi määritellä, mitä palvelun avulla voi toivoa saavuttavansa.

Eräessä ammattilaisten fokusryhmähaastattelussa arvioitiin, että GAS-menetelmän kokonaistavoite oli toimiva, mutta skaalaus/asteikko teki siitä monimutkaisen ja aivan liian hankalasti hahmotettavan useimmille. Sitäkin pohdittiin, onko tavoitteen käsite ylipäättään asiakkaille tuttu. Ammatillaiset kokivat GAS-menetelmän toimivammiksi silloin, kun tavoitteiden asettelu oli mahdollista tehdä pidemmän ajan kuluessa. Hyvänä pidettiin myös vapaamuotoisen keskustelun käymistä yhdessä asiakkaan kanssa ja sitä, että keskustelu johdatellaan tavoitteisiin vähitellen. Lisäksi nähtiin tärkeäksi avata käsitteitä. Toisaalta osa asiakkaista oli varsin tavoiteorientoituneita ja kykeni erittelemään konkreettisia tavoitteitaan hyvinkin tarkkaan.

Kaiken kaikkiaan kuntoutujien tavoitteet oli numeerisen arvion perusteella onnistuttu asettamaan melko realistisiksi. *Omat tavoitteeni* -lomakkeiden yhteispistemäärät jäivät alle tavoitellun 44 prosentilla kuntoutujista (t-luku alle 50), 18 prosentilla tavoitteiden ja lopputuleman taso pysyi samana (t-luku 50), ja loppuilla 38 prosentilla ne ylittyivät (t-luku yli 50). Kiinnostavaa oli, että vanhemmilla kuntoutujilla tavoitteet saavutettiin helpommin (tai oli asetettu helpommiksi saavuttaa). Alle 40-vuotiailla tavoitteet jäivät hieman useammin saavuttamatta, kun taas yli 50-vuotiaat saavuttivat ne keskimääräistä useammin. Keskimääräistä useammin tavoitteet saavuttivat myös Venäjän ja Aasian kielialueen osallistujat, kun Lähi-idän ja Afrikan kielialueiden kieliä puhuvilla tavoitteet jäivät keskimäärin useammin toteutumatta. Naiset saavuttivat tavoitteet miehiä useammin.

5.3 Mahku-kuntoutuksessa jaksamiseen vaikuttavat tekijät ja keskeyttämiset

5.3.1 Osallistumista ja jaksamista edistävät tekijät

Kuntoutujille Mahku-kuntoutuksen päätteeksi toteutetun kyselyn perusteella 89 prosenttia eli selvä enemmistö vastanneista arvioi, että kuntoutuspalvelussa oli huomioitu hyvin osallistujan toiveet ja vain 2 prosenttia vastanneista koki, ettei toiveita ollut huomioitu. Haastatteluissa monet kuntoutujat kuvasivat sitä, kuinka hyvin ja myötätuntoisesti heitä oli kohdeltu ja kuinka tunne siitä, että työntekijät välittävät ja kannustavat, toimi voimaannuttavana tekijänä ja auttoi jatkamaan.

”Silloin kun kuulin, että saan tähän kuntoutukseen osallistua, niin silloin se pelotti, koska olin silloin masentunut ja aamuisin sitten, kun heräsin – – tai aamulla ku heräsin, niin sitten tekikin mieli soittaa ja sanoa, että en pääse, mutta sitte siitä menin suihkuun ja kun tulín paikalle, niin ensimmäisen henkilön, jonka näin oli [ammattilaisen nimi], jolla oli leveä hymy kasvoillaan, niin ajattelin sitten, että eiköhän tämä tästä ihan suju.” (Kuntoutuja 26)

Myös sellaiset konkreettiset tekijät, kuten lounaan saaminen edistivät joidenkin kuntoutujien osallistumismotivaatiota. Näin osallistumistaan kuvaa kuntoutuja, jolla oli takana monia keskeytyneitä kuntoutuksia ja opintoja:

”Täällä joka paikassa saa kahvia ja teetä ja ehkä jotain välipala ja ruokaa, ja yleensä minulla oli vaikea ehkä valmistaa itse ruoka kotona ja käydä kaupassa, mutta täältä kun minä saan sen, minä tulín sitten, ehkä se on se asia, joka minua sitten piti täällä – – tämä antoi sellasen kuvan, että ehkä se tämän kerran onnistuu, että olen menossa oikeaan suuntaan ja tästä voi tulla jotain.” (Kuntoutuja 7)

Ammattilaisten mukaan lähes kaikki kuntoutujat olivat vähintään jonkin verran motivoituneita ja suurin osa oli hyvin motivoituneita osallistumaan Mahku-kuntoutukseen kokonaisuudessaan. Asiakkaita kutsuttiin ”hyviksi tyypeiksi”, jotka yrittävät parhaansa suomen kieltä oppiakseen ja työllistymisen polulla edistyäkseen. Eräs ammattilainen kuvaili omien asiakkaidensa olleen kiitollisia kuntoutuspalvelusta, osoittaneensa joustavuutta ja mukautuvaisuutta ja halua oppia ja asettautua suomalaiseen yhteiskun-

taan. Lisäksi asiakkaiden asennetta kuvattiin positiiviseksi. Myönteisyyden koettiin myös vaikuttavan ryhmätasolla, mitä ammattilaiset pitivät palkitsevana ja innostavana. Hyvä motivaatio nähtiin olennaisena tekijänä kuntoutuksen onnistumisessa. Ammattilaisten mukaan motivaatiota ja sitoutumista edisti, kun asiakkaalla oli selkeät tavoitteet ja päämäärä.

5.3.2 Osallistumista ja jaksamista vaikeuttavat tekijät

Kuntoutuspalautteiden perusteella osallistumismotivaatiota heikensivät eniten toimintakykyyn ja haastavaan elämäntilanteeseen liittyvät ongelmat. Lisäksi osallistumismotivaatiota heikensivät muun muassa oppimisen vaikeudet, vaikeudet tavoitteellisessa toiminnassa ja yleinen päämäärättömyys elämässä sekä työllistymisen mahdottomuus työkokeiluapaikassa ja ohjautuminen väärään palveluun. Osallistumista Mahku-kuntoutukseen heikensivät eniten toimintakykyyn ja haastavaan elämäntilanteeseen liittyvät ongelmat. Elämänhallinnan ongelmat näkyivät myöhästelyinä ja yllättävinä poissaoloina. Kuntoutujan oman elämänhallinnan lisäksi taustalla saattoi olla perhetilanteisiin liittyviä asioita, jotka vaikeuttivat arjen hallintaa. Heikko työ- ja toimintakyky aiheutti myös asiakkaan väsymistä kesken päivän, ja heikensi asiakkaan kykyä keskittyä ja opiskella suomea.

Ammattilaiset totesivat, että Mahku-kuntoutuksessa lähestymistapa oli paljon laajempi kuin tavanomaisesti TEAK-palvelussa. Asiakkaan elämäntilannetta oli tarkasteltava kokonaisuutena ja suomen kielen taitoon ja työllistymiseen nivoutui paljon muutakin toimintaa kuin pelkkä kielenopetus tai työhönvalmennus. Osa kuntoutujista saattoi tarvita hyvin paljon kannattelua ja jatkuvaa tukemista kuntoutuksen edetessä ja monilta kuntoutuspalvelun vaatima itseohjautuvuus oli ajoittain kateissa.

Terveysteen liittyvien työ- ja toimintakyvyn haasteiden lisäksi myös uuteen maahan asettautuminen vei voimia. Niistä kuntoutujista, jotka olivat olleet Suomessa noin 5 vuotta, monet keskeyttivät kuntoutuksen, ja heillä oli myös suuria motivaatiota ja toimintakykyä koskevia haasteita. Heidän joukossaan oli myös niitä, jotka eivät tienneet, mihin palveluun olivat tulleet/heidät oli lähetetty. Maahanmuuttokokemukset ja monet keskeneräiset, esimerkiksi toimeentuloa tai asumista koskevat, asiat yhdistettynä uuden kielen opetteluun söivät voimavaroja. Erityisesti oleskelulupahakemuksiin liittyvän stressin katsottiin vaikuttaneen siihen, kuinka hyvin asiakas kykeni orientoitumaan kuntoutuspalveluun ja työelämään. Myös erilaisten kulttuuritaustojen arveltiin toisinaan vaikuttaneen asiakkaan motivaatioon. Tämä saattoi ilmetä esimerkiksi erilaisina käsityksinä siitä, minkä ikäisenä oli vielä mahdollisuus oppia uutta kieltä tai millaisella työ- ja toimintakyvyllä oli mahdollista tehdä töitä. Joidenkin pitkään Suomessa asuneiden

asiakkaiden kohdalla taas näkyi eräänlainen uupuminen palvelujärjestelmään ja lukuisiin erilaisiin työ- ja harjoittelukokeiluihin vuosien varrella. Tämä vaikeutti kuntoutujien motivoitumista Mahku-kuntoutukseen. Toisinaan ammattilaiset todistivat hyvänkin motivaation laskua silloin, kun kuntoutuksen sisältö konkretisoitui ja huomattiin, miten rankkaa kuntoutukseen osallistuminen oli.

Kaiken kaikkiaan mahdollisten motivaatio-ongelmien nähtiin kumpuavan asiakkaan kokonaistilanteesta. Siihen kietoutuivat monet tekijät työ- ja toimintakyvyn ja maahanmuuttokokemusten ohella: millainen oli kuntoutujan elämäntilanne, oliko hän asunut jo pitkään Suomessa ja tottunut pärjäämään puutteellisellakin kielitaidolla, miten hänet otettiin vastaan työharjoittelupaikassa, minkälaisia kokemuksia hänellä oli suomalaisesta työelämästä ja millaiset olivat hänen oppimisvalmiutensa.

5.3.3 Poissaolot ja keskeyttämiset

Mahku-kuntoutuksen aikana poissaolot olivat melko tavallisia. Ammattilaiset kertoivat joidenkin asiakkaiden jättäneen väliin kokonaisia kuntoutuspäiviä tai lähteneen kesken päivän kotiin tai asioille. Sairauslomat aiheuttivat paljon poissaoloja. Pitkät sairauspoissaolot, samoin kuin keskeyttämiset, olivat ongelmallisia kuntoutuksen järjestämisen kannalta. Poissaolot aiheuttivat mm. tulkkien peruutuksia ja vaikuttivat suomen kielen opetukseen. Jos poissaolot osuivat useana viikkona sellaisille päiville, joihin oli määrä olla suomen kielen opetusta, saattoi taukoa kielen käyttöön ja opetteluun tulla hyvinkin pitkäksi. Pitkän tähtäimen suunnittelu oli kaiken kaikkiaan hankalaa silloin kun asiakkaan mahdollisuudet jatkaa kuntoutuksessa olivat vaakalaudalla. Ammattilaiset kertoivat myös ehdottaneensa keskeytystä asiakkaille, joilla jatkuvien poissaolojen vuoksi tuntui olevan vaikeuksia sitoutua kuntoutuspalveluun, mutta usein asiakkaat olivat kieltäytyneet tästä vaihtoehdosta. Osa kuntoutujista keskeytti kuntoutuksen "omatoimisesti", esim. terveydentilan nopean heikentymisen vuoksi, eikä kaikkia heistä saatu tämän jälkeen enää tavoitettua.

Niistä kaikkiaan 86 kuntoutujasta, joiden kuntoutuspalautteet kuuluivat tutkimusaineistoon, yhteensä 36:n kuntoutus keskeytyi. Keskeyttäneistä selkeästi suurempi osa oli miehiä (69 %, n = 25) kuin naisia (22 %, n = 8), kolmessa kuntoutuspalautteessa ei kerrottu kuntoutujan sukupuolta. Ammattilaisten fokusryhmähaastatteluiden mukaan yleisimpiä syitä keskeytyksille olivat asiakkaan liian heikko toimintakyky Mahku-kuntoutuksen vaativuuteen nähden sekä sairauslomat. Joidenkin kuntoutujien kohdalla sairauslomat olivat venyneet niin pitkiksi, että Kela oli keskeyttänyt kuntoutuksen. Toisissa tapauksissa puolestaan terveydentila heikentyi vasta työkokeilu tai -harjoittelupaikassa ja oli selvää, että työssä käyminen

ei tulisi ainakaan tässä tilanteessa onnistumaan. Näissä tapauksissa asiakas pyrittiin ohjaamaan asianmukaiselle jatkolulle, esimerkiksi varmistamalla riittävä hoitosuhde terveydenhuoltoon, ohjaamalla asiakas erityisoppilaitoksen valmentavaan koulutukseen tai kolmannen sektorin toimintaan. Kuntoutuksia keskeytyi myös siksi, että asiakas ei kyennyt sitoutumaan kuntoutukseen, hänellä oli hyvin kuormittava elämäntilanne ja siksi, että työnetsinnän päivät kuluivat loppuun ennen kuin työharjoittelupaikkaa löytyi. Osalla kuntoutus keskeytyi myös työllistymiseen.

Kuntoutuspalautteiden perusteella sellaisista kuntoutujista, joilla oli ollut taustallaan sekä psyykkistä että fyysistä oireilua Mahku-kuntoutukseen tullessaan tai sen aikana, yli puolet keskeytti tai lopetti kuntoutuksen ennenaikaisesti. Pelkkiä fyysisiä haasteita omanneista kuntoutujista keskeytti noin kolmannes ja psyykkisiä haasteita omanneista puolet. Joka toisen keskeyttäneen toimintakyky heikkeni kuntoutuksen aikana. Keskeyttäneiden joukossa oli myös paljon sellaisia osallistujia, joilla ei ollut mitään aikaisempaa työkokemusta sekä sellaisia osallistujia, jotka kuntoutusta aloittaessaan olivat epätietoisia siitä, millaiseen kuntoutuspalveluun he olivat tulossa. Keskeyttäneistä kuntoutujista muutama koki, ettei heidän toimintakykyään ollut kartoitettu kuntoutuksen alussa tarpeeksi.

5.4 Työhönvalmennus, työkokeilu ja työllistyminen

5.4.1 Työhönvalmennuksen ja työkokeilun toimivuus

Ammattilaiset pitivät Mahku-kuntoutuksen työhönvalmennuksen teemoja hyvinä, vaikkakin paikoin liian vaativina asiakkaille. Työhönvalmennus piti sisällään muun muassa suomalaisen työkuulttuuriin tutustumista. Kuntoutuspalautteista selviää, että seitsemällä kuntoutujalla ei ollut ennestään mitään kokemusta suomalaisesta työelämästä ja 24:n kohdalla kuntoutuspalautteissa ei mainita työ- tai harjoittelukokemuksesta. Ammattilaiset olivat huomanneet, että tiedon tarve oli suuri. Asiakkaita kiinnostivat esimerkiksi arjen tavat, kuten tervehtiminen, pukeutuminen, työtovereiden ja esihenkilöiden puhuttelu ja työpäivän pituus, jotka saattoivat erota entisen kotimaan käytännöistä. Ryhmissä kuntoutujat myös jakoivat omia kokemuksiaan työelämästä Suomessa ja tarjosivat vertaistukea kanssakuntoutujilleen.

Osana työhönvalmennusta ammattilaiset harjoittelivat asiakkaiden kanssa myös tietokoneen käyttöä ja sähköpostin lähettämistä. Tämä vei työhönvalmennukselta resursseja, mutta ammattilaiset näkivät IT-aidot työelämän ja työnhaun kannalta olennaisina.

Työhönvalmennuksen eri muotoja vertailtaessa kyselyyn vastanneista (n = 42) kuntoutujista noin 80 prosenttia oli oppinut hyvin työhönvalmennuksessa toisten kuntoutujien kanssa ja noin 60 prosenttia yksilöllisesti työhönvalmentajan kanssa työskennellessä (taulukko 5).

Taulukko 5. Oppiminen yksilö- ja ryhmämuotoisessa työhönvalmennuksessa.

Oppiminen	Hyvin	Ei hyvin eikä huonosti	Huonosti
Oppiminen työhönvalmennuksessa työhönvalmentajan kanssa kahdestaan	57 %	38 %	5 %
Oppiminen työhönvalmennuksessa ryhmässä toisten kuntoutujien kanssa	81 %	14 %	5 %

Monet työhönvalmentajat olivat mukana työkokeilupaikan hankinnassa, sillä töiden hakeminen nähtiin liian vaativaksi Mahku-kuntoutuksen asiakkaille, joiden suomen kielen taito oli puutteellinen. Työkokeilupaiikkojen hakemiseen rohkaistiin ja opastettiin paljon. Joidenkin kohdalla kehitystä työnhaussa myös tuli, kun kuntoutuja onnistui saamaan itsenäisesti toisen työkokeilupaikan, vaikka ensimmäisen kohdalla työhönvalmentaja oli ollut vahvasti mukana.

Työkokeilu ja -harjoittelupaikkojen löytäminen oli kaiken kaikkiaan hankalaa ja työkokeiluiden suurin ongelma olikin juuri paikkojen saaminen, joskin tässä oli myös alueellisia eroja. Helpoimmin asiakkaat pääsivät sellaisiin työpaikkoihin, joissa oli ennestään kokemusta maahanmuuttotautaisista tai osatyökykyisistä työntekijöistä. Ammattilaiset kertoivat joidenkin työnantajien suoraan kieltäytyneen ottamasta maahan muuttaneita ihmisiä. Työnantajien kielteisten asenteiden lisäksi muita syitä siihen, ettei työkokeilupaiikkaa löytynyt olivat kuntoutujan heikko työkyky, kielitaidon puute, motivaation puute, vaikea elämäntilanne, heikot työnhaun taidot tai se, että työnhakupäivät tulivat täyteen. Osa kuntoutujista oli luullut, että työkokeilupaiikka olisi jo valmiina, eivätkä he olleet valmistautuneet työnhakuun Mahku-kuntoutuksessa.

Vaikeinta oli löytää työkokeilupaiikkoja niille, jotka tarvitsivat fyysisesti kevyemmän työn, mutta joiden kielitaito oli heikko. Joidenkin palveluntuottajien oli mahdollista ottaa kuntoutuja omiin palveluihin työkokeiluun, ja ilman tätä vaihtoehtoa työkokeilupaiikka olisi voinut jäädä löytymättä. Työkokeilupaiikan etsiminen oli monille kuntoutujille hyvin kuluttavaa ja stressaavaa, ja osalla toimintakyky heikkeni merkittävästi tänä aikana. Se, ettei työkokeilupaiikkaa löytynyt, oli myös yleinen syy Mahku-kuntoutuksen keskeyttämiselle. Osan työkyky katsottiin niin heikoksi, ettei työkokeilupaiikan hakemista pidetty sopivana ja asiakkaan nähtiin ohjautuneen väärään palveluun.

Myös kuntoutujien haastatteluista kävi ilmi, että osalle kuntoutujia oli vaikea löytää edes lähtökohtaisesti sopivaa työkokeilupaiikkaa. Miksi näin oli, jäi kuntoutujille itselleen usein epäselväksi, sillä työnantajat eivät aina perustelleet asiaa. Välillä syyksi osoittautui myös ammattilaisten haastatteluissa mainittu syrjintä: "Soitettiin moniin paikkoihin, [joissa sanottiin, että] ei voi ottaa häntä vastaan, koska hän käyttää huivia." (Kuntoutuja 28)

Päätösvaiheen kyselyyn osallistuneista 83 prosenttia oli tyytyväisiä työkokeiluun, 7 prosenttia oli tyytymättömiä ja 10 prosenttia koki, ei ollut tyytyväinen eikä tyytymätön. Haastatteluissa kuntoutujat tarkastelivat työkokeilun toimivuutta usein työn sisältöä ja omaa pärjäämistään arvioiden. Monella oli kokemusta muutamasta eri työkokeilupaiikasta. Työn sopiva haastavuus ja vastuullisuus oli monelle tärkeä asia.

"Mun on mahdollista tehdä itse päätös, että mä teen jotain. Mä käytän omia aivoja. Mulla on hyvä olo, kun mä lopetan päivän, koska mä tunnen, että mä olen tehnyt jotain." (Kuntoutuja 11)

Vastaavasti sellaisten työkokeilupaiikkojen mielekkyyttä arvioitiin kielteisesti, joissa työ oli hyvin yksitoikkoista suorittamista ja joissa kuntoutujan ei ollut mahdollista kehittyä ammatillisesti. Osa kuntoutujista koki epätarkoituksenmukaisina sellaiset työkokeilupaiikat, jotka eivät tarjonneet työllistymismahdollisuutta palkkatyösuhteeseen.

"Mahdollisesti minun olisi pitänyt [olla] vähän lyhyempi aika siinä työharjoittelussa ja kokeilla toista harjoittelupaikkaa. Jos olisin tiennyt, että se ei johda työpaikan saamiseen, olisi pitänyt lopettaa aikaisemmin ja kokeilla toista paikkaa. – – Jossain vaiheessa tajusin, että en saa työpaikkaa. Ja sitten alkoi väsyttää kovasti. Motivaatio laski." (Kuntoutuja 19)

Terveyshaasteet työkokeilua hankaloittavana tekijänä nousivat esiin monessa kuntoutujan haastattelussa ja ammattilaisten fokusryhmässä. Hankalaksi koettiin se, että periaatteessa Mahku-kuntoutuksen palvelukuvaus (Kela 2018) edellyttää kuuden tunnin työpäivää, mutta asiakas oli kykeneväinen vain noin neljään tuntiin ja tarvitsi tauotusta. Eräs kuntoutuja oli ohjattu työkokeiluun, vaikka hänen terveydentilansa ei sitä hänen mielestään sallinut. Kuntoutujilla oli erilaisia kokemuksia siitä, miten terveysongelmiin suhtauduttiin työpaikoilla. Kuntoutuja 22 kuvaa kahta eri työkokeilupaikkaansa seuraavasti:

”He eivät tykänneet siitä, että minä en pystynyt tekemään kaikkea sitä, mihin he olisivat tarvinneet apua. – – illalla olin kovissa kivuissa. – – Siellä [toisessa työkokeilupaikassa] kaikki ovat hyvin kohteliaita, puhuvat minulle, kysyvät minulta kaikenlaista. Pitävät huolen siitä, että en tekisi itseleni... vahinkoa.” (Kuntoutuja 22)

Joillekin kuntoutujille terveysongelmat muodostivat esteen työkokeilun jatkamiselle. Myös haastatellut työnantajat määrittelivät työkokeilun toimivuuden reunaehdoiksi usein paitsi kuntoutujan riittävä terveydentilan myös riittävän suomen kielen taidon: ”Auttava suomen kielen taito pitää olla. Terveydeltään kovin heikkokuntoinen ei meillä pärjää.” (Työntuoja 2.) Myös kuntoutujan ominaisuuksia ja asennetta korostettiin: ”Hyvällä asenteella ja reippaudella pitkälle”. (Työntuoja 8.) Kuntoutuspalautteissa tuotiin usein ilmi, että työntajien mielestä kuntoutujan olisi pitänyt olla työkokeilussa sosiaalisesti aktiivisempi ja monia kuntoutujia luonnehdittiin työpaikalla syrjään vetäytyviksi. Integroituminen työpaikoille oli toisinaan vaikeaa myös heikon suomen kielen taidon vuoksi.

Toisaalta eräs haastateltu työnantaja peräänkuulutti myös oikeanlaista asennetta ja rohkeutta työntajien taholta, kuntoutujan kielitaidosta riippumatta:

”Ehdottoman tärkeää on kuunnella sitä, mikä kuntoutujaa kiinnostaa, mitä hän oikeasti haluaa tehdä, se on tärkeä lähtökohta. Rohkeasti kaikenlaisten työpaikkojen pitäisi rohkeasti ottaa vastaan. Se vaan rikastuttaa näkemystä. Vaikkei olisi kotimaassa koulutusta juuri siihen. Oma kiinnostus ratkaisee niin paljon, sitä kautta motivaatio... ei se paljon muuta vaadi. Jos vain fyysisiltä ja muilta ominaisuuksilta ihminen on valmis oppimaan asioita. Kannustaisin siis muitakin työntajia tähän, vaikka ei kuntoutujalla olisi kielitaitoa.” (Työntuoja 3)

Osa kuntoutujista suoritti työkokeilua useassa paikassa. Syynä työkokeilupaikan vaihtoon saattoi olla esimerkiksi se, että ensimmäinen työkokeilupaikka saattoi olla fyysisesti liian raskas tai sitä ei muuten

kuvattu sopivaksi. Ammatillaiset korostivat, että tämäkin oli tärkeä tieto. Sen perusteella tiedettiin, mikä ala ei asiakkaalle sovellu ja pystyttiin keskittymään muihin vaihtoehtoihin. Tällaisessa tilanteessa ammatillaisten ja kuntoutujien välinen luottamus korostui. Oli tärkeää, että asiakas rohkeni tarvittaessa keskeyttämään työkokeilun, laittamaan alulle prosessi uudessa paikassa ja käymään läpi avoimesti vaihdon syitä.

Kuntoutujien haastattelujen aikana kävi muutaman kerran ilmi, että työkokeilun periaatteet ja kuntoutujan oikeudet eivät olleet kaikille kuntoutujille riittävän selviä. Eräs kuntoutuja kertoo työkokeilustaan näin:

”Mulle jäi vähän niin kun, ei pettymys, mutta epäselvä tämä asia, että kun se, kun aloittaa jossakin työharjoittelussa, sulla on oikeus vaihtaa sitä. Mutta myöhemmin mä törmäsin siihen, että kun tulee iso ongelma, silloin saa vaihtaa” (Kuntoutuja 28)

Toinen kuntoutuja taas kertoi sairauspoissaolojen käytäntöjen epäselvyydestä:

Haastateltava: ”– – oli semmonen tunne, että jos on sairaana, niin pitää mennä töihin. – – Mut söin vaan lääkettä ja menin. Ajattelin, että jos en mene, niin minulle ei makseta mitään – –”

Haastattelija: ”Selitettiinkö näitä asioita sinulle, että... että mitä tapahtuu, jos jää pois sairauden takia?”

Haastateltava: ”Ei. No. En muista, en tosiaan muista.”

Haastattelija: ”Eli se jäi epäselväksi?”

Haastateltava: ”Jäi.” (Kuntoutuja 25)

Osa asiakkaista oli ammattilaisten mukaan kokonaan haluttomia työkokeiluun. Ammatillaiset pohtivat, missä määrin he voivat hyväksyä syitä työkokeilusta kieltäytymiseen. Osa kuntoutujista hakeutui työpaikkaan, jossa oli ennestään paljon maahanmuuttajia. Yhtäältä ammatillaiset pitivät tätä hyvänä, sillä tällaisissa työpaikoissa saattoi olla paremmat mahdollisuudet palkkatyöhön työllistymiseen kuin työpaikoilla, joissa ei ollut ollenkaan kokemusta maahanmuuttotaustaisten ihmisten työllistämistä. Lisäksi työyhteisöstä saattoi löytyä samankielisiä työtovereita, jotka auttoivat kuntoutujaa sopeutumaan uuteen

yhteisöön. Toisaalta ongelmaksi koettiin se, että tällaisessa tilanteessa suomen kieli ei päässyt kehittymään.

Työkokeilun sujuminen ja sitä myöten onnistunut kuntoutusprosessi, oli kuntoutuspalautteiden perusteella useimmiten kiinni työyhteisön vastaanottavuudesta ja suhtautumisesta kuntoutujaa kohtaan. Ammattilaisten mielestä olisi erittäin tärkeää varmistaa, että epävarmuuden ja moninaisten päällekkäisten ongelmien kanssa kamppailevalle kuntoutujalle varmistetaan työkokeilu-/harjoittelupaikka, jonka tämä kokee turvalliseksi ja jossa arvostetaan jokaista työntekijää. Toisinaan työpaikkojen sisäiset jännitteet saattoivat kuitenkin vaikuttaa työkokeilun onnistumiseen tai onnistumattomuuteen. Näitä jännitteitä ammattilaisten oli hankala ennakoida. Ammatillaiset kokivat kuitenkin, että asiakkaiden ja työnantajien kanssa asiat toimivat pääsääntöisesti hyvin sen jälkeen, kun paikka oli löydetty ja työ saatiin alkuun.

Haastatellut ammatillaiset kertoivat myönteisinä esimerkkeinä, että työyhteisöissä oli annettu asiakkaalle vastuullisia työtehtäviä, huomioitu asiakkaan suomen kielen taidon puutteet, mutta samalla tuettu kielitaidon kehittymistä. Kun työyhteisö oli kannustava, myös kuntoutujien suomen kielen taito kehittyi. Joillakin työpaikoilla kiinnitettiin erityisesti huomiota siihen, että suomen kielen opetus onnistui työnteon lomassa.

5.4.2 Palveluntuottajien, työnantajien ja kuntoutujien välinen yhteistyö

Työnantajien haastattelujen perusteella työnantajien toiminnassa oli merkittäviä eroja sen suhteen, kuinka aktiivisesti he panostivat työkokeilussa olevan kuntoutujan huomioimiseen, tukemiseen ja mukaan ottamiseen. Eräällä työpaikalla työkokeilussa oli kuntoutuja, jolla oli merkittäviä kommunikaatiohaasteita. Haastateltu työnantaja kuvaili työkokeilun sujumista tavalla, josta syntyy vaikutelma, että työkokeilusuhde kuntoutujan kanssa jäi etäiseksi ja epämääräiseksi, jolloin se ei välttämättä ole palvellut kuntoutujaa optimaalisella tavalla:

”Kyllä hän sillä tavalla mukana on, mutta tuntuu että hän on vähän yksikseen siellä – –. Että ajattelen välillä, että siellä se resukka on. Mutta ei hänestä mitään harmiakaan ole ollut. Mutta kun ajattelen hänen itsensä kannalta, että miten hän itse sen kokee, että onko hän mitään siellä oppinut, en tiedä.” (Työnantaja 6)

Kuntoutuspalautteiden perusteella työnantajat suhtautuivat usein ymmärtäväisesti asiakkaiden yllättäviin poissaoloihin, myöhästelyyn ja pitkiin sairauslomiin. Toisinaan myöhästelyyn vaikuttivat toimintakyvyn ongelmat ja motivaation puute. Erään asiakkaan kohdalla töistä myöhästely loppui työnantajan ilmoitettua, että muussa tapauksessa työkokeilu päättyy. Työnantaja myös korosti, että työpaikan sääntöjen koskevan yhtä lailla Mahku-kuntoutuksen kuntoutujaa kuin muitakin työntekijöitä.

Sosiaalisten suhteiden merkitys korostui myös kuntoutujien omissa työkokeilua koskevissa arvioissa. Henkilöiden väliset ristiriidat ja epäselvä johtajuus aiheuttivat joskus ongelmia työkokeilussa.

Haastateltava: "Mulla oli kyllä usein vaikeuksia työssä."

Haastattelija: "Minkälaisia vaikeuksia?"

Haastateltava: "Esimerkiksi tuli paljon ihmisiä tekemään... työharjoittelua varmaankin, luulisin. Samanaikaisesti kaikki, jotka tulivat... he aina halusivat kärkeä minua. Mä en tiennyt, että kuka minun pomo on, en ymmärtänyt. Kaikki haluavat vaan kärkeä ja... et siinä suhteessa ei ollu sitten hyvä olla. Ois hyvä, jos olis semmonen pomo, joka sanoo, että sinä teet tätä ja sinä teet tätä, ja itsekin voit kääntyä hänen puoleen." (Kuntoutuja 25)

Hyvä kohtelu ja tunne siitä, että työtoverit välittävät, taas koettiin luonnollisesti myönteisinä asioina: "Joo, jopa pomoni oli tosi ymmärtäväinen. Hän ei pakottanut minua tekemään mitään sellaista, mitä en olisi jaksanut tai pystynyt tekemään." (Kuntoutuja 2)

Ammattilaiset kertoivat myös kokemuksista, joissa työyhteisön ja työkokeilijan keskinäistä vuorovaikutusta ei saatu toimimaan. Kitkaa saattoi aiheuttaa esimerkiksi se, että kuntoutuja ei kyennyt tekemään fyysisesti raskaita töitä, mutta laitettiin toistuvasti tekemään sellaisia, ja avoin ja asiallinen keskustelu aiheesta ei onnistunut. Kartoituksesta huolimatta työkokeilupaikan soveltuvuudesta ei voinut olla etukäteen täyttä varmuutta. Mikäli asiat eivät sujuneet, ammattilaiset pitivät tärkeänä keskustella ristiriitojen syistä ja varmistaa, että asiakas tietää, että keskeyttäminen on mahdollista. Lisäksi työnantajan ymmärrys asiakkaan tilanteesta, kaikkien osapuolten osallistuminen työpaikkaohjaukseen sekä sopiminen suomen kielen tuesta osana työtehtäviä nähtiin tekijöinä, joiden avulla oli mahdollista edistää työkokeilun onnistumista.

Ammattilaisilla oli yhteistyöstä työnantajien kanssa sekä hyviä että huonoja kokemuksia. Ammattilaisten mukaan myös työyhteisöt tarvitsivat tukea ja aikaa sopeutua maahanmuuttajataustaisen asiakkaan tulemiseen työpaikalle. Joissakin työpaikoissa ei ollut lainkaan kokemusta maahanmuuttotaustaisista työtovereista, mutta siitä huolimatta työyhteisö oli ottanut kuntoutujan avoimesti vastaan. Toisaalta tilanteet vaativat herkkyyttä esimerkiksi silloin, kun työyhteisössä havaittiin avoimen rasistisia mielipiteitä.

Joissakin työkokeilupajoissa sekä työnantaja että kuntoutuja saattoivat suhtautua torjuvasti työhönvalmentajan vierailuihin. Työpaikalla ei välttämättä ollut aikaa ottaa vastaan "ylimääräisiä" ihmisiä. Osa töistä myös oli sen laatuista, että työhönvalmentajan mukanaolo oli hankalaa. Kuntoutujat taas kokivat ammattilaisten mukaan leimautuvansa ylimääräistä tukea saaviksi ja heille oli tärkeää pärjätä omillaan työyhteisön silmissä.

Kuntoutuspalautteiden perusteella työhönvalmennusta työpaikalla oli hyvin vaihtelevasti ja ilmeisesti yhteyttä pidettiin lähinnä kuntoutujaan eikä työnantajan kanssa käyty ainakaan kovin aktiivista vuoropuhelua. Tämä tulkinta saa tukea työnantajien haastatteluista. Haastateltujen työnantajien tyytyväisyys siihen, kuinka vuorovaikutus työkokeilupajan ja kuntoutuksen palveluntuottajan välillä toteutui, vaihteli suuresti. Aina yhteydenpito ei ollut niin tiivistä kuin työnantajat olisivat toivoneet. Vaihtelua oli myös siinä, kuinka eri kuntoutujien työkokeilu samalla työpaikalla toteutui. Näin kuvailee vuorovaikutusta työnantaja, jolla on kokemusta useamman Mahku-kuntoutuksen kuntoutujan työkokeilusta:

"Alun jälkeen yhteydenpito [palveluntuottajaan] on ollut vähäistä, mikä on harmi. Lopetuspalaveri on pidetty ja joskus ohjaaja on käynyt myös alun ja lopun välillä. Se on hyvä. Välillä esim. kuntoutujan ohjaaja on vaihtunut ilman että tietoa työkokeilupajaan on tullut. Samoin tieto kuntoutujan poissaoloista ei ole välittynyt riittävän tehokkaasti paikasta toiseen. Toiveena olisi, että yhteydenpito palveluntuottajan ja työkokeilupajan välillä olisi tiiviimpää. Toinen toive olisi, että alussa asetettaisiin selkeämmät tavoitteet kuntoutujalle, muitakin kuin suomen kielen oppimista koskevia tavoitteita. Suomen kielen opettaja ei ole käynyt työpaikalla. Olisi ihan hyvä, jos kävisi tai ainakin muuten työkokeilun aikana olisi suomen kielen tunteja. Joidenkin kohdalla on ollut, kaikkien ei." (Työnantaja 7)

Osasta haastatteluja välittyi siis pettymys palveluntuottajan vähäistä osallisuutta kohtaan. Toiset työnantajat olivat tyytyväisiä toteutuneeseen yhteydenpitoon ja sen eri muotoihin:

”Mielestäni tämä on sujunut hyvin. Opettajat käyvät täällä säännöllisesti ja voin olla heihin yhteydessä myös sähköpostitse tai puhelimitse.” (Työnantaja 8)

Aktiivisempi keskusteluyhteys työnantajan kanssa olisi voinut lisätä työnantajien ymmärrystä kuntoutujan tilanteesta ja mm. maahanmuuttotilanteesta johtuvista seikoista ja auttaa kuntoutujaa integroitumaan työyhteisöön. Kuntoutujan todellinen pärjääminen työkokeilupaikassa tulikin välillä yllätyksenä, kun työkokeilu keskeytyi äkillisesti työnantajan tai kuntoutujan toiveesta. Kuntoutujat eivät ehkä osanneet tuoda esiin omia tarpeitaan tai osanneet kyseenalaistaa puutteita työpaikalla, kun työhönvalmennusta oli esimerkiksi lähinnä puhelimitse.

5.4.3 Työllistymisen mahdollisuudet

Ammattilaiset pitivät tärkeänä työelämän moninaisuuden edistämistä. He myös kokivat osaltaan edistävänsä tätä tavoitetta, kun asiakkaita oli saatu työkokeilupaikkoihin, joissa ei aiemmin ollut kokemusta maahanmuuttajista tai ammatillista kuntoutujista ja kokemus oli ollut positiivinen. Nämä työnantajat olivat kyenneet irtautumaan korkeista kielitaitovaatimuksista ja siitä ajatuksesta, että jokaiseen tehtävään tarvitaan täydellinen työ- ja toimintakyky.

Ammattilaisten fokusryhmähaastattelujen perusteella molempinpuoliset hyvät kokemukset työharjoittelusta tai -kokeilusta edistivät pääsyä palkkatyöhön ja työnantajan halua palkata kuntoutuja. Työllistymismahdollisuuksiin vaikuttivat myös alueelliset erot. Pääkaupunkiseudulla työllistyminen koettiin helpommaksi ja kielitaitovaatimuksiin suhtauduttiin joustavammin. Työelämän vastaanottavuus koettiin kaikkiaan ongelmalliseksi. Ongelmat saattoivat liittyä niin osatyökykyisyyteen, puutteelliseen kielitaitoon kuin työnantajien vastahakoisuuteen työllistää maahan muuttaneita ihmisiä.

Vaikka aiempi koulutus paransi jonkin verran mahdollisuuksia työllistyä, ammattilaisten mukaan asiakkaiden aikaisempaa osaamista ei juuri arvostettu tai pystytty hyödyntämään. Mahdollisuudet työllistyä tai jatkaa opintoihin eivät välttämättä olleet sidoksissa asiakkaan aiempiin tutkintoihin tai osaamiseen, vaan esimerkiksi yliopistotutkinnolla tai monipuolisella kielitaidolla saattoi olla vaikeuksia löytää omaa alaa vastaavaa työtä. Kuntoutujilla saattoi olla Suomestakin hankittuja tutkintoja, mutta siitä huolimatta oman alan töitä, harjoittelupaikat mukaan lukien, oli vaikea löytää. Joidenkin asiakkaiden kanssa pohdittiin, oliko mielekästä ottaa vastaan suorittavan tason työ, joka ei vastaa koulutusta eikä tarjoa etene-
mismahdollisuuksia.

Ongelmallisena pidettiin myös sitä, että osa työnantajista tuntui kierrättävän työkokeilijoita ja -harjoittelijoita. He saivat ilmaisen työvoiman tietyksi ajaksi käyttöönsä, mutta TE-toimistojen tuella tehtyjen jaksojen jälkeen palkkatyötä ei enää järjestynyt. Toisinaan taas kuntoutujan oma epävarmuus pärjäämisestä vaikeutti työllistymistä, vaikka palkkatyötä olisi ollut tarjolla.

Suomalaisen työelämän tulisi ammattilaisten näkemyksen mukaan sopeutua ajatukseen, että suomalaisilla työmarkkinoilla on ihmisiä, jotka eivät puhu täydellistä suomea, joiden taustat eroavat suomalaisista ja joilla voi olla työ- ja toimintakyvyn haasteita. Tämä vaatisi monenlaisia muutoksia työelämässä mukaan lukien rekrytointimenettelyjen tarkastelua, työyhteisön perehdyttämistä ja koulutusta, kannustimia sekä tukea työnantajille maahanmuuttajien työllistämiseksi.

5.5 Suomi toisena kielenä -opetus

5.5.1 Oppimiseen vaikuttavat tekijät

Kuntoutajat kertoivat haastatteluissa arvioitaan S2-opetuksen toimivuudesta. Useimmat kokivat kielitaitonsa parantuneen ja rohkeutensa kielen käyttämiseen lisääntyneen. Arvioissa korostui toisaalta opettajan rooli, toisaalta oppijaan ja opetustilanteeseen liittyvät tekijät. Opettajien taitoa keuhuttiin usein. Eriytyisen tärkeäksi nousi opettajan ja opiskelijan vuorovaikutussuhde. Sitä kuvattiin parhaimmillaan voimakkaaksi yhteyden kokemukseksi:

”He opettavat ja puhuvat niin hyvin. He luovat yhteyden sinuun, heidän asenteensa on hyvä. Kun näin tapahtuu, sielunne kohtaavat ja sinä soljut eteenpäin opettajan kanssa. Välillänne on siis yhteys.” (Kuntoutuja 14)

Aina opetus ei ollut kuntoutujan näkökulmasta riittävän yksinkertaista:

”Myöskin opettajan pitää huomata opiskelijan taso. – – mä olin kyllä läsnä, mutta en ymmärtänyt mitään, koska ei ole huomioitu mun omaa suomen kielen taitoa.”

Kuntoutuja jatkaa kuvaamalla kokemusta toisen suomen kielen opettajan opetuksesta:

”Hän – – aloitti ihan alkeista. Silloin mä sain kaikki tiedoja takaisin haltuun.” (Kuntoutuja 30)

Toinen kuntoutuja kertoi, että kun hän ei aina ymmärtänyt, mitä opettaja tarkoitti, hän kysyi opettajalta, mutta toisinaan hän ei ymmärtänyt opettajan vastaustakaan, eikä hän enää sen jälkeen halunnut kysyä uudelleen.

Toisinaan kuntoutujat paikansivat oppimisen haasteet lähinnä omasta taustastaan johtuviksi. Eräs opiskelija totesi, että opiskelu on hankalaa, koska hän ei ole käynyt paljon koulua, eikä osaa erityisen hyvin myöskään omaa äidinkieltään. Kuntoutuja 2 puolestaan kertoi näin:

”Odotin kielitaitoni olevan sujuva kurssin lopussa, mutta sitä se ei ole. Mutta ei se ole kurssin vika, se johtuu minusta ja aivoistani. Niiden kestää vähän kauemmin prosessoida.”

Monet pohtivat kuntoutuksen päättyessä sitä, kuinka voisivat jatkaa suomen opiskelua ja ylläpitää oppimaansa.

Ammattilaisten fokusryhmissä esittämien näkemysten mukaan S2-opetuksen haasteena oli se, että monen asiakkaan kielitaidon lähtötaso oli niin heikko, että Mahku-kuntoutuksen suomen opetukseen varattu tuntimäärä ei ollut riittävä. Asiakkaiden lähtötasoon suhteutettuna tavoite työelämän kielitaidon hallitsemisesta oli epärealistinen, eikä suomen kielen taitoa ollut mahdollista parantaa kymmenen kuukauden aikana niin hyväksi, että työllistyminen tai koulutukseen hakeutuminen toteutuisi. Opetuksen yksilöllisyydestä huolimatta opetusmäärät eivät olleet riittäviä kielitaidon parantamiseksi. Esimerkiksi kerran viikossa tapahtuva opetus ei tue sellaisen henkilön kielen oppimista, joka ei pysty muistamaan opittua enää seuraavalla tapaamiskerralla. Suomen oppimisen haasteiden taustalla saattoi olla esimerkiksi luku- ja kirjoitustaidottomuutta, oppimisvaikeuksia, traumoja ja hahmottamisen häiriöitä. Näissä tapauksissa mielekäs tavoite oli kohentaa ensin arjen kielitaitoa. Tämän lisäksi peräänkuulutettiin asiakkaan oman motivaation, vastuun ja toimijuuden merkitystä.

”Jos sä oot asunut Suomessa kaksyt vuotta, niin kymmenessä kuukaudessa se suomen kieli ei edisty, ellei todellakin itse näe paljon vaivaa. Se ei tuu ilmaiseksi, vaikka kuinka istuisi opetuksessa – – Ja tässä niinkun se ristiriita, että jos tämmöistä palvelua tarjotaan, täytyy saada niille asiakkaille jonkinlainen tieto siitä, että mitä voidaan odottaa ja että se vastuu kyllä on sillä asiakkaalla ja tää on semmonen, mistä täytyy mun mielestä keskustella paljon vielä tän palvelunkin osalta.” (Palveluntuottaja 1, loppuvaihe)

5.5.2 Suomen kielen opetuksen eri muodot

Kuntoutujille tehdyn loppukyselyn (n = 42) mukaan osallistujien välillä ei ollut merkittävää eroa siinä, kuinka hyvin he olivat oppineet suomen kieltä ryhmässä toisten kanssa tai silloin, kun kielenopetus on tapahtunut yksilömuotoisena eli kahdestaan suomen kielen opettajan kanssa. Noin seitsemän kymmenestä vastaajasta oli oppinut hyvin suomen kieltä sekä ryhmässä että opettajan kanssa kahdestaan opetellessa (taulukko 6).

Taulukko 6. Oppiminen ryhmä- ja yksilömuotoisessa kielenopetuksessa.

Oppiminen	Hyvin	Ei hyvin eikä huonosti	Huonosti
Suomen kielen oppiminen ryhmässä toisten kuntoutujien kanssa	71 %	22 %	7 %
Suomen kielen oppiminen opettajan kanssa kahdestaan	65 %	24 %	11 %

Kuntoutujat, jotka olivat suorittaneet vain peruskoulutason tutkinnon, olivat tyytymättömämpiä yksilö- ja ryhmämuotoiseen kielen opetukseen kuin kuntoutujat, jotka olivat suorittaneet ammatillisen tutkinnon kotimaassaan tai Suomessa. Miehistä yli 80 prosenttia oli tyytyväisiä ryhmämuotoiseen kielenopiskeluun, kun vastaavaa mieltä oli noin 60 prosenttia naisista. Yli 50-vuotiaat olivat tyytymättömiä yksilömuotoiseen (opettajan kanssa kahdestaan tapahtuneeseen) suomen kielen opiskeluun ja 30–50-vuotiaat kuntoutujat ryhmämuotoiseen opiskeluun. Venäjän ja Lähi-idän alueen kieliryhmiin kuuluvat olivat muita kieliryhmiä useammin tyytymättömämpiä sekä yksilö- että ryhmämuotoiseen kielenopetukseen.

Kuntoutujien haastatteluissa suomen kielen opetuksen eri muodoista keskusteltiin melko paljon. Kaikilla haastateltavilla oli kokemuksia sekä yksilömuotoisesta että ryhmämuotoisesta opetuksesta ainakin jonkin verran. Ryhmämuotoisen suomen kielen opetuksen etuina mainittiin usein se, että ryhmässä on mukavaa, toiset opiskelijat voivat auttaa ja oppia voi toinen toisiltaan aktiivisesti keskustellen tai toisten vastauksia kuunnellen.

”Kun on useampi oppilaita, välillä tulee juttuja kesken, välillä joku heittää vitsin, keskustelu, hymy, naurua jo välillä ja opetus samalla. Se edistää oppimisen kykyä. Mutta jos on kahestaan opettajan kanssa, käy tylsäksi ja pitkä ajaksi.” (Kuntoutuja 23)

Ryhmän jäsenten vaihteleva kielitaito koettiin välillä ongelmaksi. Kun oma kielitaito koettiin muita heikommmaksi, saattoi se vaikeuttaa osallistumista. Tällöin yksityisopetus oli usein mieluisampaa:

”Toinen opiskelija osasi enemmän suomea, niin hän jutteli suomen kielellä opettajan kanssa. Tuntui ihan pettyneeltä, kun en osannut suomea, niin en viittänyt osallistua. Sillon kun olen opettajan kanssa kahdestaan, niin on enemmän itsevarmuutta. Ehkä jos muita opiskelijoita ovat olleet samassa tasossa kuin mun kielitasossa, niin ehkä olisi parempi.” (Kuntoutuja 30)

Monet kuntoutujat kuitenkin kokivat yksilöopetuksen ryhmämuotoista opetusta kuormittavampana. Osa haastateltavista koki yksilöopetuksen mahdollisesta haasteellisuudesta huolimatta tehokkaampana, sillä opettaja pystyi huomioimaan heitä paremmin ja vastaamaan juuri heidän tarpeisiinsa:

”Sitten opettaja on aina sun. Kysyt millä lailla täytyy, ei ymmärrä, selittää. Mutta hän on suoraan heti sun. – – Että tämä on super.” (Kuntoutuja 11)

Fokusryhmähaastattelussa kielenopettajat totesivat, että kummassakin opetusmuodossa oli puolensa ja osa kuntoutujista hyötyi yksilöopetuksesta ja osa taas ryhmäopetuksesta. Kuntoutujien tapaan myös opettajat totesivat, että yksilöopetus ja jatkuva opettajan jakamaton huomio saattoi olla asiakkaille rankkaa, mutta toisaalta se mahdollisti yksilöllisten tarpeiden huomioimisen. Pienryhmäopetuksessa asiakkaat puolestaan saivat toisiltaan tukea ja rohkaistuivat puhumaan suomea keskenään paremmin kuin yksilöopetuksessa. Kuten kuntoutujat, myös opettajat näkivät asiakkaiden hyvin erilaiset kielitaitotasot ryhmäopetuksen haasteena, samoin eri aloille suuntautumisen, koska se vaikeutti alaspesifin työelämäsanaston opettamista. Kahden–kolmen ryhmässä opiskelu kuitenkin helpotti erilaisten tehtävien teettämistä etenkin, jos ryhmässä oli saman tasoisia opiskelijoita. Lisäksi sen koettiin lisäävän asiakkaan itseohjautuvuutta, kun opettaja ei ole jatkuvasti vierellä ”pitämässä kädestä”.

5.5.3 Suomen kielen opetus ja työkokeilu

Kuntoutujat kertoivat kyselyvastauksissaan, että suomen kielen opettajan osallistumisesta työkokeiluun oli ollut heille hyötyä (86 % vastaajista) ja vain 3 prosenttia ei kokenut osallistumista hyödylliseksi⁴. Muutama haastateltava kertoi toivovansa, että suomen kielen opiskelua olisi ollut työkokeilun aikana enemmän. Opettajan kanssa opeteltiin mm. ammattisanastoa. Muutaman kerran S2-opettajan rooli työpaikan vuorovaikutussuhteiden rakentajana nousi myös esiin: ”Hän jutteli niiden ihmisten kanssa, kyseli ja kertoi” (Kuntoutuja 27).

Kielen opetuksesta työpaikalla oli hyvin konkreettisenä hyötynä se, että ammattisanastoa voitiin opetella aidossa työympäristössä, missä kuntoutuja on voinut esitellä työvälineitään tai työtehtäviään. Eräs kuntoutuja, jonka työkokeilupaikalla opettaja vieraili, kertoi haastattelussa toivovansa, että opettaja olisi viettänyt työpaikalla enemmän aikaa, etenkin kun kuntoutujalla ei ollut mahdollisuutta puhua työpaikalla suomea.

Toisilla työkokeilupaikoilla suomen opettajat vierailivat aktiivisesti ja tuottivat materiaalia kielen oppimisen tueksi. Seuraavassa työnantajan haastattelusta poimitussa esimerkissä on kyse ala-asteesta työkokeilupaikkana:

”Suomen kielen opettajan läsnäolo täällä silloin tällöin oli hyvä asia. Koulusanasto on laaja ja harjoittelun aikana harjoittelijan koulusanasto laajeni. Kaikki lapsetkaan eivät osaa kunnolla suomea. Työharjoittelija opettajan työparina voi olla tässäkin positiivinen asia. Työkokeilussa oleva maahanmuuttaja voi auttaa opettajaa havahtumaan oppilaiden kieleen liittyviin tarpeisiin. Suomen kielen opettaja oli tässä tapauksessa yhdessä harjoittelijan kanssa (?) tehnyt luokkaan kaikkia hyödyttävää tukimateriaalia.” (Työnantaja 1)

Ammattilaisten fokusryhmissäkin kielenopettajan työpaikkakäyntejä pidettiin hyödyllisinä. Parhaimmillaan kielenopetus toteutui tiiviissä yhteistyössä työpaikkaohjaajan kanssa. Työpaikkaohjaaja pystyi perehdyttämään kuntoutujaa ja kielenopettajaa työpaikalla tarvittavaan erikoissanastoon. Kielenopettaja puolestaan pystyi tukemaan kuntoutujan ja työyhteisön vuorovaikutusta ja antamaan vinkkejä siihen,

⁴ Haastattelutilanteessa kyselyn täyttäneille kerrottiin, että osallistumista voidaan arvioida laajasti niin, että osallistumiseksi lasketaan kaikki työkokeilujakson aikana tapahtuva kielenopetus riippumatta siitä, kävikö opettaja työpaikalla vai ei.

millä tavalla kuntoutujan kielen oppimista voi tukea. Hyödyllisiksi koettiin myös työvaiheiden ja -välineiden valokuvaus tai videointi ja tämän materiaalin hyödyntäminen yksilöopetuksessa.

Kaikista aineistoista käy ilmi, että S2-opettajat eivät kuitenkaan vierailleet kaikilla työkokeilupajoilla lainkaan vaan monessa tapauksessa työkokeilun aikana järjestettiin suomen opetusta työpaikan ulkopuolella. Kysyttäessä monet niistä kuntoutujista, joiden työpaikalla opettaja ei käynyt, arvioivat haastattelutilanteessa, että vierailut olisivat voineet olla hyvä asia. Kolme kuntoutujaa oli toista mieltä. Yksi totesi, että hänestä itsestään oli parempi tulla kuntouttajan tiloihin ja toinen kertoi, ettei kaivannut opettajaa työpaikalle, sillä osaa jo jonkin verran suomea ja kolmas kertoi, ettei opettajan vieraileminen olisi ollut mahdollista työpaikan asiakkaiden vuoksi. Myös kuntoutuspalautteiden mukaan osa kuntoutujista on kokenut vaikeana osallistua kielenopetukseen kesken työpäivän ja näki tärkeämpänä töiden hoitamisen.

Ammattilaiset totesivatkin, että toisinaan työnantajan kiireiden vuoksi kielenopetukseen työpaikalla ei ehditty perehtyä ollenkaan. Myös kuntoutujan työ saattoi olla sen luonteista, ettei siinä juuri ollut suomen kielen käyttötilanteita. Lisäksi joissakin tapauksissa arvioitiin, että suomen opetus olisi häirinnyt liikaa työn suorittamista ja työympäristöä tai olla haastavaa myös työpaikan vuorovaikutussuhteiden kannalta:

Haastateltava 1: "Mä tulkitsem sen niin, että kun siihen oli pantu, että osa opetuksesta työpaikoilla, niin se on semmonen ideaali. Mutta meppä työpaikoille, mitä siellä voi tehdä? Kun jos se ilmainen työntekijä on siellä, ylimääräinen. Niin se ei oo niin toimiva malli, kun luulisi. – – Ensinnäkin jo se työkokeilija on ylimääräinen siellä ja sitten hänellekin jo sanotaan, että meillä on sitten tietosuoja, et meil on kaikenmaailman tämmöset asiat, jotka ei sulle kuulu, sä voit tehdä niin ja näin. No sit tulee vielä joku ylimääräinen. Niin-"

Haastateltava 2: "Jopa puoleks päiväks tai päiväks."

Haastateltava 1: "Nii, ja sitten kährää tämän yhen kanssa, niin he ei oo ne, jotka on lähettäny minut sinne, vaan he kattoo kummissaan, että kuka tuo on?" (Palveluntuottaja 5, loppuvaihe)

Kielenopetus ei siis eri syistä aina toteutunut suunnitellusti osana työkokeilua ja monet haastatellut ammattilaiset totesivat, että yhteistyön työpaikkojen kanssa olisi pitänyt olla tiiviimpää. Tiivis ja systemaatt-

tinen yhteistyö kielenopettajan, työhönvalmentajan sekä työpaikan välillä edistää suomen kielen oppimista. Työpaikkaohjaaja, joka tuntee työvaiheet ja työssä käytettävän sanaston, oli ihannetilanteessa mukana alun opetusvaiheessa. Suomen kielen opettajan ammattitaito ei yksin riitä spesifissä työssä tarvittavan kielen opettamiseen. Joka tapauksessa tämä vaati panostusta myös työnantajilta ja etenkin alkuvaiheessa ajan varaamista kielenopettajan ja asiakkaan perehdyttämiseen.

Haastateltava 4: "Kun mä mietin vielä sitä työpaikoilla tapahtuvaa suomen kielen oppimista ja opetusta, että semmonen, mikä jäi puuttumaan, mikä olis kehittämistä, oli niinkun se ohjeistus, niinkun se, että miten ne siellä työpaikalla voisivat tukea sitä suomen kielen oppimista." (Palveluntuottaja 1, loppuvaihe)

Tiiviimpi yhteistyö vaikutti olevan myös monien työnantajien toiveena. Eräs haastateltu esitti myös konkreettisia ideoita siitä, kuinka suomen opettaja olisi voinut tukea kuntoutujan oppimista työpaikalla:

"Suomen kielen opiskelu oli liian irrallinen työpaikasta. Ne pitäisi jollain lailla yhdistettyä. Meillä on valmiudet ja halu tehdä kaikkemme. Meistä kenelläkään ei ole opettajan kokemusta mutta osataan suomea. Kuntoutujan suomen puhekielen vahvistaminen olisi ollut tärkeää. Suomen kielen opettaja olisi voinut antaa materiaalia tai konsultointia, millä tavalla tätä voisi tehdä, vaikka kahden viikon tavoitteita. Alan sanastoa ja termejä suomen kielen opettaja voisi ohjeistaa: sanoja mitä käytätte, kirjoittakaa ylös. Opettaja voisi olla tiimin tukena. Kerran opettaja kävi työpaikalla aluksi. – – Eryteisesti olisimme toivoneet, että suomen kielen opettaja olisi tullut auttamaan meitä muita hänen suomen kielen opettelemisessaan." (Työnantaja 3)

Tiiviimpää yhteistyötä puoltaa myös kuntoutuspalautteista tehty havainto, jonka mukaan kielen opettajat olivat hyvin tietoisia kuntoutujan kokonaistilanteesta. Välillä kielen opettajan osuudesta selviää, miksi kuntoutuja oli tai ei ollut sopeutunut työkokeilupaiikkaan ja millainen työyhteisö oli kyseessä. Tämän tiedon hyödyntäminen kuntoutuksen aikana olisi tärkeää varsinkin, jos työpaikalla on vaikeuksia tai kuntoutujan toimintakyky on heikentymässä.

5.6 Kuntoutuksen kesto ja jaksotus

Päätösvaiheen kyselyyn vastanneista kuntoutujista 73 prosenttia koki kuntoutuspäivät sopiviksi, 15 prosenttia helpoiksi ja 12 prosenttia koki ne liian raskaiksi. Kuntoutusjakson pituutta piti sopivana enemmistö eli 63 prosenttia vastaajista. 21 prosenttia vastaajista arvioi Mahku-kuntoutuksen olevan liian lyhyt ja 16 prosenttia liian pitkä. Kuntoutujien haastatteluissa tuli lisäksi esiin kokemus kuntoutuspalvelun rakenteellisesta joustamattomuudesta niin yksittäisten päivien keston, rytmityksen kuin koko kuntoutuksen pituudenkin suhteen.

Myös ammattilaiset pitivät kokeillun Mahku-kuntoutuksen rakennetta joustamattomana. He pitivät kuntoutusta haastavana etenkin niille, joilla oli monenlaisia toimintakyvyn haasteita samanaikaisesti. Ammattilaiset kaipasivat Mahku-kuntoutukseen vähintään samankaltaisia jouston mahdollisuuksia, mitä TEAK-kuntoutuksessa on, koska asiakkaiden elämässä oli usein meneillään samanaikaisia palveluprosesseja, jotka vaativat esimerkiksi viranomaisten luona käyntiä tai vaikkapa viikoittaisia fysioterapiakäyn-
tejä. Monilla asiakkailla ammatillisen kuntoutuksen ja lääkinnällisen kuntoutuksen palvelut etenivät rinta rinnan. Toisinaan tiukasti määritellyn rakenteen vuoksi kärsi joko Mahku-kuntoutukseen osallistuminen tai muut asiakkaan elämäntilanteeseen ja terveyteen liittyvät prosessit.

Kaikkien asiakkaiden heikko työ- ja toimintakyky ei myöskään mahdollistanut kuntoutukseen osallistumista viitenä päivänä viikossa kuutta tuntia kerrallaan. Vieraalla kielellä toimiminen ja terveysongelmat aiheuttivat väsymystä ja jopa "näännyttivät" joitain asiakkaita sen sijaan, että kuntoutuksen avulla olisi kyetty tukemaan toimintakykyä. Kuuden tunnin päivä oli monille asiakkaille liian rankka. Näissä tapauksissa päivän pituutta olisi pystyttävä lyhentämään huomattavasti esimerkiksi neljään tuntiin, kuten tavanomaisesti TEAK-palvelussa on mahdollista tehdä. Myös joustoa viiden päivän viikko-ohjelmaan kaivattiin, mutta pääsääntöisesti esiin nousi päivän pituuden aiheuttamat ongelmat.

Toisaalta osa ammattilaisista näki tärkeäksi pitää mielessä Mahku-kuntoutuksen tavoitteet, joiden mukaan asiakkaan tulisi pyrkiä avoimille työmarkkinoille, aloittaa yritystoiminta tai ryhtyä ammatinharjoittajaksi. Sikäli päivien ja viikon pituuksien olisi perusteltua olla suhteessa siihen, mitä työelämässä vaaditaan.

Mahdollisuus jatkon hakemiseen tai mahdollisuus joustaa kuntoutuksen kokonaiskestossa sai kannatusta ammattilaisten keskuudessa. Etenkin niiden asiakkaiden kohdalla, jotka olivat edenneet kymmenen

kuukauden aikana hyvin ja jotka olivat aivan työllistymisen kynnyksellä, olisi jatkoajasta ollut hyötyä. Ammatillaiset pitivät myös tärkeänä, että kokeiltuun kuntoutusmuotoon tulisi mukaan seuranta. Juuri tämän asiakasryhmän koettiin hyötyvän seurantakäynnistä, koska palvelunohjaus oli haastavaa. Nyt kokeilussa kuntoutusmuodossa kontakti asiakkaaseen katkesi äkisti, aloitettuja prosesseja jäi kesken ja asiakkaiden pelättiin jäävän tyhjän päälle ilman minkäänlaista tukea.

5.7 Mahku-kuntoutuksen työkäytännöt

5.7.1 Testit ja mittarit työvälineinä

Ammatillaiset kokivat, että toimintakykyä mittaavat testit ja mittarit eivät sellaisenaan soveltuneet hyvin tälle asiakasryhmälle. Yksi syy tähän on se, että maahan muuttaneilta kuntoutujilta on puuttunut kontekstiin liittyvä ymmärrys siitä, miksi lomakkeissa kysytään monenlaisia hyvin henkilökohtaisia asioita. Erilaisista yhteiskunnallisista ja sosiaalisista taustoista tuleville asiakkaille tällaiset kysymykset saattoivat olla liian intiimejä ja erityisen epämukavia ja vaikeita vastata.

Myös lomakkeiden käsitteiden kääntämistä vieraille kielille pidettiin ongelmallisena. Termien ja asteikojen tulkinnanvaraisuus arvelutti ammattilaisia. Kaikissa kielissä ei ollut käsitteitä vastaavia sanoja. Aina ei voitu olla varmoja, ymmärsivätkö asiakkaat kysytyt asiat tulkin paikallaolosta huolimatta, ja ymmärsivätkö he ne samalla tavalla kuin ammattilaiset ne käsittivät. Myös käännosten laadusta oli epäilyksiä.

Osa ammattilaisista koki, että *Omat tavoitteeni* -lomake, työkykykysymykset ja WHQOL-BREF olivat käyttökelpoisia, mutta ne piti käydä asiakkaan kanssa läpi ja avata huolella. Ne saattoivat toimia hyvänä välineenä esimerkiksi mielenterveyteen liittyvistä asioista keskusteltaessa. Toisaalta pohdittiin, jäivätkö testitulokset, joiden tulokset olivat hyvin tulkinnanvaraisia ja hatariakin, asiakkaan terveystietoihin. Ammatillaiset näkivät välillä tärkeäksi kirjata ylös, että tulos ei ollut yksiselitteinen eikä välttämättä luotettava. Asiakkaille oli myös tärkeä vakuuttaa, että miten tahansa he kysymyksiin vastasivat, siitä ei koidu heille seuraamuksia, eikä se vaikuta heidän palveluidensa saantiin. Kaikkiaan ammattilaiset pitivät tärkeänä, että yksittäisten kyselyiden ja mittareiden tuloksiin suhtaudutaan kriittisesti ja kokonaistilanteen arviointia tehdään myös muiden seikkojen perusteella.

Ainakin yksi palveluntuottaja käytti omia tapoja kerätä arviointi- ja seurantatietoja. Asiakkaille oli laadittu yksinkertainen hymynaamoja sisältävä palautelomake ja työntajalta kerättiin tietoa siitä, miten työhönvalmennus ja työkokeilu oli sujunut.

Testipisteen kielitaitotason testaus toimii ammattilaisten mielestä hyvin osana kokeiltua kuntoutuspalvelua. Ammattilaiset antoivat siitä poikkeuksetta positiivista palautetta. Asiakkaille testitulokset konkretisoi oman kielitaidon tason ja auttoi omien realististen tavoitteiden määrittelyssä. Ammattilaista se auttoi suunnittelemaan kielenopetusta. Rakenteellisen hahmottamisen ja matematiikan pisteet antoivat suoraan viitteitä asiakkaan kielitaidosta ja oppimisvalmiuksista. S2-opettajat totesivat toisaalta kuntoutuspalautteissa, että kaikkien kohdalla kielitaidon kehittyminen ei näy Testipisteen testissä. Testitilanne oli myös joillekin kuntoutujille vaikea, koska heillä oli esimerkiksi keskittymisvaikeuksia, väsymystä tai mielialaongelmia. Kaikkien Mahku-kuntoutukseen osallistuneiden kuntoutujien kohdalla Testipisteen lopputestausta ei myöskään tehty lainkaan, joten sen toimivuutta ja käytettävyyttä olisi hyödyllistä selvittää lisää.

5.7.2 Yksilö- ja ryhmämuotoinen työskentely

Kokeilua ohjannut Mahku-kuntoutuksen palvelukuvaus (Kela 2018) painottaa kuntoutuspalvelun yksilöllisyyttä, mutta kuntoutusta toteutettiin myös pienryhmissä. Ammattilaiset kokivat pienryhmätyöskentelyn toimineen pääsääntöisesti hyvin sekä S2-opetuksessa että työhönvalmennuksessa. Ryhmätyöskentelyä hyödynnettiin esimerkiksi kuntoutuksen alkuvaiheessa tai silloin, kun useamman kuntoutujan oli hankala löytää työkokeilupaiikkaa. Ammattilaisten mukaan ryhmämuotoisen työskentelyn etuna oli vertaistuki ja muilta kuntoutujilta saatu kannustus sekä ryhmissä syntyvät keskustelut.

Toisaalta ryhmätoiminta oli ammattilaisen mukaan hyvin haastavaa eri kielialueilta tulevien ja eri kielitaitotasolla olevien asiakkaiden kanssa. Tällainen ryhmätoiminta ei mahdollistanut esimerkiksi teemallista keskustelua. Ongelmana saattoi myös olla liian pieni ryhmä, joka oli haavoittuvainen poissaoloille ja jossa ryhmäytymistä ei ollut helppo saavuttaa. Yksilö- ja ryhmämuotoista toimintaa yhdistävä kuntoutuspalvelun malli sai silti kokonaisuudessaan kannatusta.

5.7.3 Palveluohjaus ja verkostotyö

Mahku-kuntoutukseen osallistuneilla kuntoutujilla oli huomattavan paljon tarvetta palveluohjaukselle. Ammattilaisten mukaan palveluohjauksen tarve oli sekä laaja-alaisempaa että intensiivisempää kuin

suomalaistaustaisten asiakkaiden kanssa ja vei paljon aikaa. Ammatillaiset pohtivat haastatteluissa, miten paljon Mahku-kuntoutuksessa oli mielekästä tehdä sellaista palveluohjausta, joka ei kuntoutuspalvelun varsinaiseen luonteeseen kuulunut. Rajan vetäminen oli haastavaa, sillä asiakkaiden asiat tuntuivat olevan harvoin kellonaikaan sidottuja, ne tulivat yllättäen ja vaikuttivat asiakkaan mahdollisuuksiin osallistua täysipainoisesti Mahku-kuntoutukseen.

Ammattilaiset olivat tehneet yhteistyötä muun muassa asiakkaan kotikunnan sosiaalitoimen ja hoitotoimien kanssa. He pitivät verkostotyötä varsin tärkeänä, koska asiakkailla oli monia kontakteja viranomaisiin ja hoitaviin tahoihin. Verkostotyön hyötyinä ammatillaiset näkivät sen, että he saivat kokonaisvaltaisemman kuvan asiakkaan tilanteesta. Ammatillisilla oli kokemusta myös huonosti sujuneesta yhteistyöstä ja siitä, että verkostotyötä olisi pitänyt tehdä paljon tiiviimmin mitä käytännössä oli toteutunut. Eräessä ammattilaisten fokusryhmässä pohdittiin, että vaikka verkostotyön tärkeys tiedetään ja siitä paljon puhutaan, ei ole olemassa rakenteita, jotka sen kunnolla sallisivat. Muiden palveluiden ammatillaisia on hankala saada kiinni, vaihtuvuutta on paljon ja lisäksi tietosuojasäädökset vaikeuttavat tiedon jakamista.

Maahanmuuttajien palveluiden kentän monitahoisuus toi oman vaikeutensa verkostotyöhön. Samoin se, että asiakkaan itse oli vaikea hahmottaa kaikkia omia palveluitaan ja sitä, missä palvelussa kukin työntekijä työskentelee ja mikä hänen roolinsa on. Kritiikkiä saivat niin TE-toimisto, terveydenhuolto, kuin Kelakin. Erityisen tärkeänä nähtiin tiiviit suhteet TE-palveluihin. Ammatillaiset pohtivatkin, voisiko työhallinnon roolia jollain tavalla vahvistaa maahanmuuttajien ammatillisessa kuntoutuspalvelussa. Ammatillaiset pitivät myös kuntoutusrahan liittyviä Kelan prosesseja erittäin huonosti toimivina, sillä asiakkaat saivat ristiriitaisia päätöksiä ja osa päätöksistä oli virheellisiä. Asiakkaille toimeentuloon liittyvät vaikeudet olivat erityisen stressaavia ja ne myös veivät energiaa ja aikaa kielenopetukselta ja työhönvalmennukselta.

5.7.4 Tulkkipalvelut osana kuntoutusta

Mahdollisuus käyttää tulkkipalveluita osana Mahku-kuntoutusta vaikutti myönteisesti kuntoutuksen toteutumiseen. Ammatillaiset pitivät tärkeänä, että tulkkia käytetään ainakin alkuhaastattelun sekä mitaus- ja arviointimenetelmien yhteydessä. Tulkin läsnäolo alkuvaiheessa antoi myös mahdollisuuden selkiyttää asiakkaalle Mahku-kuntoutuksen tavoitteita ja tarkoitusta. Tulkkeja hyödynnettiin sekä yksilö-

että ryhmämuotoisessa työskentelyssä. Yksilötapaamisiin tulkin kanssa varattiin normaalia enemmän aikaa ja ne sujuivat yleensä melko hyvin. Pienryhmätilanteissakin tulkkien kanssa toimiminen sujui kohtalaisesti, kun kyseessä oli luennon kaltainen tilanne. Sen sijaan keskustelu useaa tulkkiä käyttäen oli hankalaa.

Eri etnisten ryhmien väliset jännitteet vaikeuttivat toisinaan tulkkipalvelujen käyttöä. Ongelmalliseksi tulkin kanssa työskentely koettiin myös silloin, kun asiakas puhui harvinaista kieltä ja tuli kielialueelta, jonka edustajia on vain vähän. Tällöin oli todennäköistä, että tulkki oli asiakkaalle tuttu ja tuli samasta yhteisöstä. Asiakkaita arvelutti myös tulkkien sitoutuminen vaitioloon. Jotkut asiakkaat halusivat kieltäytyä kokonaan tulkin käytöstä, ja halusivat hoitaa tulkkauksen esimerkiksi oman perheenjäsenen avulla. Tähän oli suostuttu poikkeustapauksessa. Ammatillaiset totesivat kuitenkin, että ammattitulkkeja oli pysyttävä käyttämään kuntoutuksen toteuttamiseksi ja suuri osa ammatillisista piti tärkeänä, että kuntoutukseen tullessa asiakkaan olisi sitouduttava myös tulkin käyttöön.

Niin kuntoutujat kuin ammatillaisetkin nostivat esiin tulkkipalveluiden tason. Osa tulkeista oli erinomaisia, mutta kaikkien kääntäminen ei ollut sujuvaa. Lisäksi tulkkien vaihtuvuus aiheutti sen, että jatkuvuus ja tulkeille kertyvä osaaminen Mahku-kuntoutuksesta ja siihen liittyvästä sanastosta jäi puuttumaan. Ammatilaisten mukaan myös asiakkaat kokivat, että saman, toiveiden mukaisen tulkin kanssa toimiminen, oli helpompaa.

5.7.5 Kulttuurien moninaisuus ja kulttuurisensitiivinen työote

Asiakkaiden suomalaisesta valtavirrasta eroavat kielelliset, kulttuuriset ja yhteiskunnalliset taustat sekä maahanmuuttohistoria vaikuttivat Mahku-kuntoutuksen toteuttamiseen paikoin. Ammatillaiset kertoivat, että esimerkiksi naisen asemaan, perhesuhteisiin ja uskontoon liittyvät asiat olivat tulleet joidenkin asiakkaiden kanssa esiin kuntoutuksen toteuttamiseen vaikuttavina tekijöinä. Ammatillaiset pitivät kuitenkin tärkeänä muistaa, että aina erilaisessa suhtautumisessa ei ollut kyse kulttuurieroista, vaan ennemminkin asiakkaan persoonasta, terveysongelmista tai vaikkapa suomen kielen taidon puutteesta johtuvasta kommunikaatio-ongelmista.

Kielenopetuksessa havaittiin, että omasta historiasta ja elämästä kirjoittaminen saattoi tuoda pintaan asiakkaan käsittelemättömiä ja traumaattisia maahanmuuttotaustaan liittyviä asioita, joita ei kielen opetuksen yhteydessä voi lähteä avaamaan. Työhönvalmennuksen osalta ammatillaiset pohtivat, miten

asiakkaiden taustat vaikuttivat työpaikalla työn tekemiseen, voisivatko he kieltäytyä työtehtävistä, joita eivät pidä sopivina, ja miten työnantaja suhtautuisi tähän. Jotkut asiakkaat kokivat, että jokin työkokeilu paikka ei ollut sopiva heille, koska se oli ristiriidassa oman arvomaailman kanssa. Toinen ongelmia aiheuttanut seikka liittyi eri etnisten ja uskonnollisten ryhmien välisiin ristiriitoihin. Tällaiset seikat ja syyt niille paljastuivat erään ammattilaisen mukaan usein vasta avoimesti kuuntelemalla ja asiakkaan ja ammattilaisen välisten luottamuksellisen suhteen syventyessä.

Ammattilaiset käsittelivät ja lähestyivät moninaisuutta eri tavoin. Jotkut ammattilaiset toivat esiin sen, että he eivät halunneet loukata asiakkaita ja heille tärkeitä arvoja. Toisaalta pidettiin tärkeänä, että asioista keskustellaan avoimesti ja pystytään kysymään suoraan asiakkaalta, miten hän suhtautuu asioihin, jotka saattavat vaikuttaa työn suorittamiseen. Se nähtiin parempana vaihtoehtona kuin ammattilaisen omien, mahdollisesti virheellisten, ennakkokäsitysten mukaan toimiminen.

Maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden kanssa työskennellessään osa ammattilaisista tiedostikin myös itse omaavansa ennakkokäsityksiä ja olettamuksia, jotka asiakkaat haastoivat. Erytisen tärkeää oli olla tietoinen omista asenteista ja kyetä reflektoimaan niitä. Maahanmuuttotyössä tärkeänä pidettiin tahtoa ymmärtää toisenlaisista taustasta tulevia ihmisiä ja sen ymmärtämistä, että jokaisella on oma historiansa ja omat lähtökohtansa ja että on monenlaisia tapoja tehdä asioita. Eräs ammattilainen nosti esiin, että kuntoutuksen alan ammattilaisten työssä on jatkuvasti läsnä ajatus siitä, että jokaisen ihmisen ainutlaatuisuus otetaan huomioon ja kaikkien asiakkaiden kanssa työskennellään siten, että yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuu.

Ammattilaiset olivat toteuttaneet kulttuurisensitiivistä työtettä mm. joustamalla lomakkeisiin vastaamisessa. Esimerkiksi sukupuolielämään liittyvät kysymykset olivat usein herättäneet ihmetystä ja eräs palveluntuottaja oli tähdentänyt asiakkaalle, että mihinkään kysymykseen ei ole pakko vastata, jos ei halua. Lisäksi ammattilaiset olivat tilanneet naistulkkeja (tai tiettyjä tulkkeja), etsineet työkokeilu paikkaa, jossa hyväksyttiin huivin käyttö, varmistaneet, että työkokeilu paikan ruokalassa oli riittävästi ruokavaliiovaihtoehtoja sekä keskustelleet rukoilemisesta työpaikalla.

Muutammat ammattilaiset toivoivat joiltakin asiakkailta vahvempaa sopeutumista suomalaisen yhteiskunnan käytäntöihin, kuten sen ymmärtämistä, että työllistyäkseen on lähes välttämätöntä hankkia jonkinlaista koulutusta ja suomen kielen taitoa. Lisäksi neuvottelua käytiin esimerkiksi läsnäoloon liittyvistä asioista. Nähtiin, että tietyt säännöt ja tavat toimia kuuluivat työelämään ja siksi pidettiin tärkeänä myös

tähdentää, asiakasta arvostaen, että niistä on pidettävä kiinni, sillä kaikkien rakenteiden, käytänteiden ja sääntöjen ei ole mahdollista joustaa. Eräs ammattilainen puolestaan nosti tärkeäksi näkökulmaksi sen, että hän oli tekemisissä tasa-arvoisten aikuisten kanssa. Hän painotti, ettei halunnut luennoida, miten asiat kuuluu Suomessa tehdä. Sen sijaan hän sanoi keskustelewansa asiakkaan siitä, miten tämä tietyt asiat käsittää ja miten asiat hänen kotimaassaan oli tapana tehdä. Tällä tavoin hän koki arvostavansa myös asiakkaan historiaa tämän entisessä kotimaassa, pyyhkimättä sitä pois.

Lisäksi ammattilaiset pitivät tärkeänä luottamuksen rakentamista asiakkaan kanssa. Osalla asiakkaista oli kielteisiä kokemuksia viranomaisista paitsi omasta kotimaastaan, myös suomalaisesta palvelujärjestelmästä ja byrokratiasta, minkä vuoksi luottamuksen rakentaminen vei aikaa. Mahdollisten Mahku-kuntoutuksen aikana koettujen vaikeuksien vuoksi ammattilaiset kokivat tärkeäksi korostaa asiakkaille, että vaikeuksista oli hyvä puhua avoimesti.

Haastateltava 2: "Ja sitten, kun se luottamus syntyy, niin sit alkaa myös tulla niitä ideoita, et missä sä oot hyvä ja mitä sä oot tehny ja mitä sä voisit tehdä ja tää tämmönen."

Haastateltava 1: "Niin, että asiakkaan pitää voija luottaa siihen, että toi hän esiin minkälaisia asioita tahansa, niin hänelle ei naureta eikä synny semmosta epäluottamusta ja kuilua, vaan kaadan mitä hyvänsä tähän, niin otetaan ihan asiana ja sillei päästään sitten eteenpäin. Että hän luottaa siihen, että häneen luotetaan. Se on varmaan se kantavin pohja sille, vai mitä?" (Palveluntuottaja 5, loppuvaihe)

5.7.6 Työntekijöiden ammatillinen kokoonpano ja osaaminen

Kaikkiaan ammattilaiset pitivät tärkeänä, että Mahku-kuntoutusta tekevällä työryhmällä on kuntoutuksen ohella monipuolista kokemusta maahanmuuttoon liittyvästä työstä. Myös se nähtiin hyödyllisenä, että kielenopettaja ymmärtää TEAK-kuntoutuksen peruseriaatteet ja käsitteet ja työhönvalmentaja omaksuu kielitietoista työtapaa. Kielitietoisien ohjauksen koulutusta pidettiin erityisen tärkeänä. Lisäksi koulutus kulttuurisensitiivisyydestä nähtiin tarpeelliseksi. Kielenopettajilta puolestaan vaadittiin osaamista luku- ja kirjoitustaidottomien opetuksesta. Eräs ammattilaisten ryhmä kertoi avoimesti, että heidän oli vaikea löytää ammattilaisia Mahku-kuntoutukseen. Syynä oli se, että kaikki eivät halunneet tehdä työtä maahanmuuttajien kanssa, mutta myös S2-opettajien ammattitaitovaatimuksia pidettiin korkeina ja joidenkin oli ollut vaikea löytää päteviä opettajia.

Moniammatillinen työ ja yhteistyö kehittämishankkeessa vaati osapuolten panostusta yhteiseen maaperään. Tämä oli erityisen tärkeää kehittämishankkeessa, jossa yhdistyi kaksi eri työkalutuuia: kielenopettajilla harvoin oli aiempaa kokemusta ammatillisesta kuntoutuksesta ja työhönvalmentajilla kielenopetuksesta tai maahanmuuttotyöstä. Ammattilaisten mukaan työskentelyn sujuminen edellyttää aikaa ja tilaa toisten ammattilaisten työhön tutustumiseen. Lisäksi vaaditaan eri näkökulmien yhteensovittamista ja sopimista yhteisistä käsitteistä ja käytännöistä. Oman osaamisen ja ymmärryksen jakaminen nähtiin olennaisena osana moniammatillista työtä.

Moniammatillisuus toteutui ammattilaisten työssä mm. siten, että he pitivät viikoittaisia palavereita, joissa suunniteltiin toimintaa ja keskusteltiin asiakkaiden tilanteista. Esimerkiksi tilanteessa, jossa asiakkaan suomen kielen opinnot eivät edenneet, oli tärkeä pohtia yhdessä syitä tähän ja miettiä tarpeen mukaan eteenpäin ohjausta. Lisäksi kehittämistyö toi oman osansa moniammatillisuuteen: hyvätkään suunnitelmat eivät käytännössä aina toimineet ja työryhmältä vaadittiin aktiivista keskustelua ja yhteydenpitoa koko hankkeen toteutuksen ajan.

Tyypillisesti palveluntuottajien työryhmään kuului työhönvalmentajia ja kielenopettajia. Yhdellä palveluntuottajalla oli käytössä myös sosiaaliohjaaja, jonka tehtäväkuvaan kuului palveluohjaus ja ratkaisua pidettiin toimivana. Jokainen asiakas tapasi sosiaaliohjaajan kuntoutuksen aluksi. Jatkossa asiakkaan oli mahdollista tavata sosiaaliohjaajaa joustavasti tarpeen mukaan. Usein esimerkiksi toimeentuloon liittyvät huolet ilmaantuivat akuutisti, ja sosiaaliohjaajan palvelua pystyttiin hyödyntämään nopeastikin.

Ammattilaiset pitivät tärkeänä, että heillä olisi mahdollisuus käsitellä ja purkaa työssään kohtaamiaan asioita työnohjauksessa. Intensiivinen kuntoutuspalvelu ja joidenkin asiakkaiden varsin rankat taustat, kuten sota-, kidutus- tai hyväksikäyttökokemukset, herättivät ammattilaisissa tunteita ja reaktioita, joita olisi tärkeä päästä purkamaan.

5.8 Ammattilaisten kokemukset Mahku-kuntoutuksen toimivuudesta suhteessa kuntoutuksen tavoitteisiin

Ammattilaiset keskustelivat fokusryhmähaastatteluissa siitä, miten toimivana he pitivät kokeiltua Mahku-kuntoutusta suhteessa kuntoutuksen palvelukuvauksessa (Kela 2018) asetettuihin tavoitteisiin. Palvelu-

kuvauksessa todetaan, että uudella kuntoutuspalvelulla ”tuetaan yksilöllisesti kuntoutujan pääsyä palkkatyöhön avoimille työmarkkinoille ulkopuoliseen työpaikkaan, aloittamaan yritystoiminnan tai toimimaan ammatinharjoittajana”. Ammatillaiset pohtivat, että mikäli tavoitetta tulkitaan niin, että kuntoutuksen päätteeksi kuntoutujat työllistyvät avoimille työmarkkinoille tai vastaavaan asemaan, kuten monet heidän asiakkaansa olivat kuvitelleet, on tavoite nykymuotoisessa palvelussa useimpien kuntoutujien kohdalla epärealistinen. Avoimille työmarkkinoille sijoittumisen sijaan ammatillaiset näkivät osallistuneiden kohdalla mielekkäämpänä vaihtoehtona työllistymisen esimerkiksi sosiaalisiin yrityksiin, kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen tai muihin matalan kynnyksen paikkoihin ohjautumisen. Mikäli tavoite taas tulkitaan väljemmin niin, että kuntoutuspalvelu tukee kuntoutujaa matkalla kohti työelämää, tavoite on jossain määrin realistinen. Ammatillaiset kokivat, että asiakkaan tukemisessa kohti työelämää oli onnistuttu siinä mielessä, että asiakkaat olivat edenneet työllistymisen polulla ja urasuunnitelmissaan ja löytäneet oman alansa tai koulutusmahdollisuuksia.

Palvelukuvauksen toisena tavoitteena Mahku-kuntoutukselle on ”tukea kuntoutujaa urasuunnitelman teossa, alavaihtoehtojen valinnassa sekä ammattialan ja työn soveltuvuuden arvioinnissa”. Ammatillaiset kokivat tämän tavoitteen usein ongelmattomimmaksi ja realistisimmaksi saavuttaa.

Kolmantena tavoitteena palvelukuvauksessa on ”kuntoutujan suomen kielen taidon vahvistaminen niin, että hän pystyy toimimaan valitulla ammattialalla ja työtehtävissä”. Se, millainen kielitaidon taso on riittävä, riippuu pitkälti työpaikasta ja alasta, jolle asiakas suuntautuu. He arvioivat kuitenkin tavoitteen ”työelämässä riittävän kielitaidon hallitsemisesta asiakkaan lähtötaso huomioiden” yleisesti ottaen epärealistiseksi Mahku-kuntoutukseen osallistuneille kuntoutujille. Monen kuntoutujan polku jatkui Mahku-kuntoutuksen jälkeen ammatillisella koulutuksella, jonka aikana tai rinnalla on tarkoitus edelleen parantaa kielitaitotasoa.

6 Johtopäätökset ja ehdotukset kuntoutuspalvelun kehittämiseksi

6.1 Johtopäätökset

Aiemmasta tutkimuksesta tiedämme, että maahanmuuttajille sopivia kuntoutuspalveluita ei Suomessa ole tarjolla riittävästi. Yhdenvertaisuuden ja inhimillisen hyvinvoinnin näkökulmasta tarve palveluille on

ilmeinen. Palveluiden takaaminen on oleellista myös kotoutumisen ja työllisyyden kannalta, sillä maahanmuuttajataustaisten työllisyysaste on noin 10–15 prosenttiyksikköä alhaisempi kuin suomalaistaustaisilla (Kazi ym. 2019). Kuten suomalaistaustaisilla myös ulkomaalaistaustaisilla fyysinen ja psyykinen terveydentila ovat merkittävästi yhteydessä työssäoloon. Erityisen vahva yhteys on koetulla työkyvyllä ja työssäololla. (Skogberg ja Koponen 2019.) Terveystilan haasteet vaikeuttavat paitsi työllistymistä myös suomen kielen oppimista.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli kartoittaa kuntoutuspalvelun kokeiluun osallistuneiden toimijoiden ja asiakkaiden kokemuksia uudesta kuntoutuspalvelusta ja arvioida palvelun toimivuutta, käytännöllisyyttä ja soveltuvuutta maahanmuuttajien työllistymisen ja suomen kielen taidon edistäjänä. Tehtävänä oli tuottaa Kelan tarpeisiin tietoa kuntoutuspalvelun jatkokehittämistä varten ja tukea Kelaa palvelun laajempaa käyttöönottoa koskevassa päätöksenteossa. Tutkimuksen tehtävä kiteytyi kahdeksi tutkimuskysymykseksi, joihin seuraavassa vastataan tulosten perusteella.

Tutkimuskysymys 1. Mitkä ovat kuntoutuspalvelun koetut hyödyt kuntoutujille?

Mahku-kuntoutuksen pilotointiin osallistuneet palveluntuottajat ja kuntoutujat pitivät kuntoutuspalvelua erittäin tarpeellisena ja monin tavoin hyödyllisenä. Sekä kuntoutujat että palveluntuottajat kokivat, että Mahku-kuntoutuksessa onnistuttiin parantamaan kuntoutujien suomen kielen taitoa ja tukemaan heitä työllistymisen polulla kohtalaisen joustavasti ja asiakkaan yksilöllinen tilanne huomioiden. Lähes kuusi kymmenestä loppuun jatkaneesta kuntoutujasta saavutti tai ylitti kuntoutukselle *Omat tavoitteet* -lomakkeella asetetut tavoitteet. Kuntoutuspalvelun pilotoitua versiota on kuitenkin tarpeen edelleen kehittää, jotta palvelu tukisi maahanmuuttajaväestön ammatilliseen kuntoutukseen liittyviä tarpeita mahdollisimman hyvin ja edistäisi näin heidän hyvinvointiaan ja työllistymistään.

Suomen kielen oppiminen oli yksi kuntoutuksen merkittävimmästä vaikutuksista kuntoutujille eri aineistojen valossa tarkasteltuna. Kuntoutujille Mahku-kuntoutuksen lopussa tehdyssä kyselyssä noin kolme neljästä vastanneesta koki suomen kielen taitonsa kehittyneen kuntoutuksen aikana. Mahku-kuntoutuksen vaikutus näkyi myös kielen käyttämisen rohkeuden kasvuna.

Työllistymiseen liittyviä vaikutuksia voi pitää kahtalaisina. Mahku-kuntoutuksen kuluessa vain joka kymmenes kuntoutuja työllistyi joko palkkatyöhön tai palkkatuettuun työhön. Se, ettei työllistyminen onnistunut, oli pettymys monelle kuntoutujalle. Toisaalta kuntoutuspalvelulla oli sellaisia vaikutuksia, joita voi

pitää työllistymistä edistävinä. 60 prosenttia kuntoutujille suunnattuun kyselyyn vastanneesta koki saaneensa selville, millainen työ häntä kiinnostaisi. Joka toinen koki saaneensa riittävästi tietoa siitä, kuinka päästä haluamaansa työhön ja samoin joka toinen koki tulevaisuuden tavoitteidensa selkiytyneen. Eri-alaisten suomalaista työelämää koskevien tietojen ja taitojen karttuminen näyttäytyi myös Mahku-kuntoutuspalvelun yleisenä vaikutuksena.

Mahku-kuntoutuksella oli myös myönteisiä vaikutuksia kuntoutujien toimintakykyyn ja hyvinvointiin. Kuntoutujien koetun työ- ja toimintakyvyn keskiarvo nousi kuntoutuksen aikana arvosta 4,7 arvoon 5,8 kuntoutuksen alku- ja loppuvaiheen koko osallistujajoukkoa vertailtaessa. Vähintään arvosanan 7 omalle työ- ja toimintakyvyllään antaneiden osuus nousi 29 prosentista 44 prosenttiin. Eri kieliryhmiä edustavien tulokset poikkesivat kuitenkin toisistaan ja afrikkalaista kielitaustaa edustavilla muutos oli ollut jopa negatiivinen. Elämänlaadun eri ulottuvuuksista kuntoutujien sosiaalinen elämänlaatu nousi eniten ja myös kuntoutujien psyykinen elämänlaatu kohentui hieman. 41–50-vuotiaiden elämänlaatu koheni muita ikäryhmiä enemmän elämänlaadun eri ulottuvuuksilla. Eri kieli- ja ikäryhmiä koskevia tuloksia ei voida tämän suppean tutkimuksen pohjalta yleistää, mutta ne muistuttavat siitä, ettei kuntoutus vaikuta yhdenmukaisesti kaikkiin osallistujiin ja ihmisten erilaiset lähtökohdat on tärkeä huomioida myös jatkossa. Haastatteluaineistossa korostuu kuntoutujien hyvinvoinnin kannalta keskeisenä asiana kokemus autetuksi tulemisesta Mahku-kuntoutuksen aikana. Kuntoutujat olivat erityisen tyytyväisiä henkilökunnan empaattiseen ja kannustavaan tapaan kohdata heidät.

Ammatilliseen kuntoutukseen ja suomen kielen oppimiseen liittyvän työskentelyn lisäksi Mahku-kuntoutuksen aikana on ratkottu myös muita kuntoutujien elämän monimuotoisia haasteita, jotka eivät lähtökohtaisesti kuulu tähän ammatilliseen kuntoutuspalveluun, mutta joiden selvittäminen on käytännössä ollut oleellista kuntoutujien selviytymisen ja palveluun osallistumisen kannalta.

Aina kuntoutuksella ei ollut myönteisiä vaikutuksia. Joidenkin asiakkaiden kunto huononi kuntoutuksen aikana. Ammatillaiset arvioivat, että suurin yksittäinen syy kuntoutuksen kielteisiin vaikutuksiin oli se, että kuntoutus oli liian vaativaa suhteessa asiakkaiden työ- ja toimintakykyyn.

Kokonaisuutena Mahku-kuntoutus koettiin kannattelevaksi ja toivoa herättäväksi palveluksi, jossa kuntoutujaa voitiin tukea kohtalaisen laaja-alaisesti tämän matkalla kohti työelämää, ammatin vaihtoa tai uutta koulutusta.

Kun Mahku-kuntoutuskokeilun aikana saatuja kokemuksia peilataan kuntoutuksen palvelukuvaukseen (Kela 2018) ja siinä määriteltyihin kuntoutusta koskeviin tavoitteisiin, vaikuttaa työllistymisen tukeminen olevan Mahku-kuntoutuksen tavoitteista haastavin. Myös tuoreessa Kelan Työllistymistä edistävää kuntoutusta tarkastelleessa tutkimuksessa (Haapakoski ym. 2020) tehtiin vastaava havainto. Mahku-kuntoutuksen tavoite kuntoutujan tukemisesta urasuunnitelman teossa, alavaihtoehtojen valinnassa sekä ammattialan ja työn soveltavuuden arvioinnissa puolestaan vaikuttaa nykymuotoisessa kuntoutuspalvelussa helpoiten saavutettavalta. Myös kolmannen, suomen kielen oppimiseen liittyvän tavoitteen saavuttamisessa oli edetty huomattavasti, mutta useimmat kuntoutujat kokivat kuntoutuksen päättyessä edelleen tarvitsevansa suomen kielen taitonsa vahvistamista. Ammatillaiset arvioivat, että asiakkaiden lähtötasoon suhteutettuna tavoite työelämässä riittävän kielitaidon saavuttamisesta oli usein epärealistinen.

Tutkimuskysymys 2. Onko kuntoutuspalvelu toimiva ja soveltuva Kelan järjestämäksi kuntoutukseksi?

Maahanmuuttoa ja kuntoutusta tarkastelevassa tutkimuksessa (Buchert 2015) on suositeltu maahanmuuttajuuden institutionaalisten kategorioiden purkamista. Tällä tarkoitetaan sitä, että moninaisen väestön tarpeisiin pyritään vastaamaan ja ihmisten yhdenvertaisuus palveluissa varmistetaan ilman että asiakkaita luokitellaan tai palveluita nimetään suoraviivaisesti maahanmuuttajuuden perusteella. Maahanmuuttajuus kun ei ole kategoria, joka hyödyllisellä tavalla määritteli monimuotoisia ihmisryhmiä ja heidän tarpeitaan. Maahanmuuttajuuden perusteella kohdennetut palvelut voivat tuottaa asiakkailleen toiseutta ja alistaa heidät ulkoapäin tulevalle ja stigmatisoivalle kategorisoinnille. Tällaiset palvelut voivat myös saada aikaan palvelujärjestelmän umpikujia ja vähentää ”universaalien palveluiden” tarvetta mukautua moninaisuuteen. Maahanmuuttajuuden institutionaalisten kategorioiden purkaminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että palvelujärjestelmässä suljettaisiin silmät maahanmuuton myötä lisääntyneeltä palvelutarpeiden monimuotoisuudelta. Päinvastoin – yhdenvertaisuuden tosiasiallinen toteutuminen edellyttää, että erilaiset tarpeet ja lähtökohdat huomioidaan. Tämä voi toteutua niin erillispalveluissa kuin järjestämällä peruspalveluissa asiointia tukevia palveluita. (Buchert 2015.)

Nyt kokeiltu ammatillista kuntoutusta ja S2-opetusta yhdistävä kuntoutuspalvelu on vieraskielisille suunnattu erillispalvelu, joka puolustaa paikkaansa Kelan palveluvalikoimassa. Kuntoutuspalvelu on tärkeä yhdenvertaisuuden kannalta, sillä nykyisellään ammatillista kuntoutusta tarvitsevan ihmisen palvelutarve jää helposti täyttämättä, ellei hän osaa sujuvasti suomea tai ruotsia. Moninaisuudestaan huolimatta vie-

raskielisen väestön tarpeet ammatillisen kuntoutuksen kentällä poikkeavat usein jonkin verran valtaväestön tarpeista. Muualta Suomeen muuttaneille suomalainen työelämä ja yhteiskunnan palvelut ovat keskimäärin vieraampia ja työllistymisessä tarpeelliset verkostot suppeampia kuin suomalaistaustaisilla. Myös työllistymistä tukevan kielitaidon kehittämiseksi on tarvetta. Mahku-kuntoutuksen kaltaisessa palvelussa näihin tarpeisiin voidaan panostaa keskitetysti ja samalla tehokkaasti kerryttää ja edelleen kehittää asiakasryhmän tarpeisiin vastaavaa ammattilaisten osaamista. Tällekin on selvästi tarvetta, sillä palveluntuottajilla oli jo tässä suhteellisen suppeassa kuntoutuksen kokeiluvaiheessa haasteita löytää tarpeeksi osaavia ja kokeneita ammattilaisia.

Työllistymistä edistävän ammatillisen kuntoutuksen (TEAK) standardi (Kela 2017) tarjoaa kokeillulle kuntoutuspalvelulle vankan pohjan. Suomen kielen opiskelun liittäminen osaksi palvelua on myös onnistunut ja perusteltu lähtökohta, sillä riittävän hyvän suomen tai ruotsin taidon saavuttaminen on työllistymisen ja muun yhteiskunnallisen osallisuuden kannalta olennaisen tärkeää.

Kokeilun tulosten perusteella kuntoutuspalvelu ei kuitenkaan ole nykymuodossaan kaikilta osin toimiva. Mahku-kuntoutukseen ohjautuneiden kuntoutujien työ- ja toimintakyky osoittautui kuntoutuksen tavoitteisiin nähden usein liian heikoksi. Kuntoutujilla oli sekä fyysisiä ongelmia että oppimisvaikeuksia tai muita psyykkiseen toimintakykyyn liittyviä haasteita, joista osa liittyi lähtömaan kokemuksiin. Nämä haasteet hankaloittivat kuntoutukseen osallistumista. Kaiken kaikkiaan Mahku-kuntoutuksen keskeyttäneiden osuus oli suhteellisen suuri. Kuntoutuspalautteista koostuvan aineiston perusteella kuntoutuspalveluun osallistuneista kuntoutujista noin 40 prosenttia keskeytti kuntoutuksen. Vaikka aineistot eivät ole suoraan vertailukelpoisia, vaikuttaisi keskeyttäneiden määrä olevan selvästi suurempi kuin TEAK-kuntoutuksessa yleensä, jossa kuntoutujille suunnatun kyselyn kaikista vastaajista 11 prosenttia kertoi kuntoutuksensa keskeytyneen (Haapakoski ym. 2020). Seuraavassa luvussa käydään läpi ehdotuksia, joiden pohjalta nyt kokeiltua kuntoutuspalvelua voidaan kehittää entistä paremmaksi.

6.2 Ehdotukset palvelun kehittämiseksi

Pilotoidun Mahku-kuntoutuksen arviointi tuotti runsaasti kehittämisehdotuksia (ks. myös liite 2). Jotta S2-opetusta ja ammatillista kuntoutusta yhdistävälle kuntoutuspalvelulle määritellyt tavoitteet olisi rea-

listista saavuttaa ja kuntoutuksen järjestäminen olisi mahdollisimman sujuvaa, voidaan kehittämisen lähtökohdaksi periaatteessa ottaa kolme vaihtoehtoista strategiaa tai näiden yhdistelmä. Käytännössä eri strategioiden hyödyntäminen soveltuvin osin edistäisi kuntoutuspalvelun toimivuutta parhaiten.

1. Selkiytetään ja muokataan tavoitteita realistisempaan suuntaan

On syytä pohtia, voisiko avoimille työmarkkinoille työllistymisen tavoitetta laventaa niin, että esimerkiksi palkkatuettu työ tai työllistyminen sosiaaliin yrityksiin voisivat kuntoutujasta riippuen olla myös pitkän tähtäimen tavoitteina.

2. Kohdennetaan kuntoutuspalvelu aiempaa rajatummalle osallistujajoukolla

On todennäköistä, että osallistumiskriteerejä rajaamalla kuntoutuspalvelussa saavutettaisiin suomen kielen oppimisessa ja työllistymisessä nykyistä parempia tuloksia. Rajaaminen olisi mahdollista toteuttaa esimerkiksi niin, että kuntoutukseen hakeutuvien ihmisten kielitaitotaso arvioitaisiin etukäteen ja kuntoutukseen osallistuvilta edellytettäisiin tietyn taitotason suomen kielen taitoa tai vähintään luku- ja kirjoitustaitoa latinalaisilla aakkosilla. On kuitenkin yhdenvertaisuuden kannalta varsin ongelmallista, että käytännössä näillä kriteereillä pois suljetut ihmiset jäisivät mitä ilmeisimmin kokonaan vaille kaipaamaansa ammatillista kuntoutusta. Siksi kuntoutuspalvelun kohdentamista olisikin mielekkäämpää soveltaa niin, että kuntoutujien vaihteleva kielitaidon lähtötaso otettaisiin huomioon palvelun sisältöjä ja rakennetta suunniteltaessa siten, että kuntoutuspalveluun rakennettaisiin useita erilaisia etenemispolkuja, joille kuntoutujat ohjattaisiin kielitaitotason arvioinnin perusteella.

3. Muokataan kuntoutuspalvelun sisältöä ja rakennetta

Jotta kuntoutuspalvelusta tulisi nykyistä toimivampi ja asiakkaita paremmin palveleva, on siitä syytä rakentaa entistä joustavampi ja monipuolisempi. Monilla Mahku-kuntoutukseen osallistuneilla kuntoutujilla oli varsin monimuotoisia haasteita elämässään. Niiden ratkomiseksi tarvitaan myös monimuotoisia keinoja ja voimavaroja. Osallistujien erilaiset lähtökohdat ja taustat onkin syytä pitää mielessä myös jatkossa palvelua kehitettäessä ja sovellettaessa, kuten myös Haapakoski ym. (2020) toteavat Kelan Työllistymistä edistävän ammatillisen kuntoutuksen (TEAK) osalta.

Sekä kuntoutujat että ammattilaiset kokivat nyt kokeillun Mahku-kuntoutuksen työvälaineet ja rakenteen paikoin liian jäykiksi. Kuntoutuspalvelun kehittämiseksi onkin tärkeää lisätä joustonvaraa ja moniammatillisuutta. Joustoa yksilöllisten tarpeiden mukaan kaivattiin niin kuntoutuksen kokonaispituuteen (sekä

pidempää että lyhyempää kestoja toivottiin) kuin kuntoutuspäivien pituuteen (toivottiin mahdollisuutta tehdä lyhyempää päivää) sekä päivien määrään viikkotasolla (joka kokeilussa Mahku-kuntoutuksessa oli mahdollinen).

Sekä Mahku-kuntoutuksen osallistujat että palveluntuottajat toivoivat ammattilaisten työryhmän laajentamista niin että mukana voisi olla myös esimerkiksi lääkäri ja/tai psykologi. Saman suuntaisia toiveita esittivät myös Työllistymistä edistävää ammatillista kuntoutusta tarkastelleeseen tutkimukseen osallistuneet (Haapakoski ym. 2020). Myös palveluohjauksen tai sosiaalityön osaajalle olisi suuri tarve. Näin suomen kielen opettajat ja työhönvalmentajat voisivat paremmin keskittyä omaan ydinosaamiseensa ja kuntoutujat saisivat mahdollisimman tehokasta ja oikea-aikaista tukea haasteisiinsa. S2-opettajien ja kuntoutuksen ammattilaisten keskinäinen yhteistyö, samoin kuin heidän työskentelynsä kuntoutujien kanssa vie huomattavasti aikaa. Riittävien resurssien varmistaminen ja tarvittavien rakenteiden luominen moniammatillisen työn tueksi on siksi olennaisen tärkeää.

Pilotoidusta kuntoutuspalvelusta saatujen kokemusten perusteella asiakkaiden ohjautumiseen on tärkeä kiinnittää jatkossa enemmän huomiota. Haapakosken ym. (2020) tutkimuksessa Kelan Työllistymistä edistävästä ammatillisesta kuntoutuksesta todettiin, että kuntoutuspalveluun ohjautumiseen liittyvät tekijät, kuten palvelua koskeva etukäteistieto, vahvistivat kuntoutuksen myönteisiä tuloksia ja tyytyväisyyttä palvelun toteutukseen. Kokeilussa Mahku-kuntoutuksessa monen kuntoutujan etukäteistiedot palvelusta, sen sisällöstä ja tarkoituksesta, samoin kuin osallistujien oikeuksista ja velvollisuuksista, olivat riittämättömät. Näin oli osin vielä kuntoutuksen aikanakin. Jatkossa onkin tärkeää panostaa kuntoutuspalvelua koskevaan viestintään esimerkiksi monikielistä materiaalia tuottamalla ja varaamalla myös riittävästi aikaa asiakkaiden perehdyttämiseen kuntoutuksen alussa. Tämä on tärkeää jo osallistujien oikeuksien ja täysivaltaisen kansalaisuuden kannalta. Realistisen ja selkeän kuntoutuksen olemusta koskevan tiedon voi myös perustellusti olettaa lisäävän asiakkaiden motivaatiota ja vähentävän keskeyttämiä, joita nyt oli runsaasti.

Vaikka kuntoutujien suomen kielen taidot paranivat, useimmat kokivat kuntoutuksen päättyessä edelleen tarvitsevansa tukea suomen kielen opiskelussa. S2-opetuksen tehostamiselle olisikin edelleen tarvetta, jotta entistä useamman kuntoutujan olisi mahdollista saavuttaa työelämään riittävä kielitaito. Kuntoutujien ja ammattilaisten ehdottama suomen kielen moduuli kuntoutuksen alussa voisi olla yksi tapa tukea suomen kielen opiskelua. S2-opetuksen määrää olisi tärkeä voida myös säädellä ja kasvattaa nykyisestä yksilöllisten tarpeiden mukaan.

Työkokeilujen toteuttamiseen olisi syytä panostaa erityisesti yhteistyön ja viestinnän osalta. Työkokeilu-
paikkojen löytämiseksi ja työllistymisen helpottamiseksi tarvitaan tiiviimpiä yhteyksiä TE-palveluihin. Vii-
meaikaiset tutkimukset (esim. Ahmad 2019; Taloustutkimus 2020) ovat osoittaneet, että maahanmuut-
tajien työllistymistä vaikeuttavat osaltaan työnantajien asenteet. Siksi myös rekrytoijien asenteisiin vai-
kuttaminen voisi osaltaan edistää kuntoutuksen tuloksellisuutta. Työkokeilussa olisi tärkeää tukea myös
työnantajaa ja koko työyhteisöä nykyistä enemmän. Tämä edellyttää tiivistä yhteistyötä palveluntuotta-
jien, työnantajan ja kuntoutujan välillä, jotta työkokeilun tavoitteet ja pelisäännöt ovat kaikille osapuolille
selkeät. Työnantajille olisi hyvä tarjota myös materiaalia kuntoutujan suomen kielen oppimisen tueksi.

Kulttuurisensitiivisyys ja kulttuurisensitiivinen työote näyttäytyivät kuntoutuksen kehittämishankkeen ja
kokeillon Mahku-kuntoutuksen aikana asioina, jotka mietityttivät ja jonkun verran myös hämmensivät
ammattilaisia. Näin oli siitä huolimatta, että aihepiiriä käsiteltiin yhteisissä työkokouksissa ja palvelun-
tuottajien kehittämistehtävissä. Erilaiset kulttuuriset käsitykset nousivat puheenaiheeksi muun muassa
mielenterveyskysymyksissä. Osa ammattilaisista kaipasi lisää tukea kulttuurisensitiivisen työotteen so-
veltamiseen. Siksi myös tätä koskevan täydennyskoulutuksen ja tuen varmistaminen ammattilaisille olisi
jatkokossa oleellista.

Koska kokeillon kuntoutuspalvelun asiakaskunta on suomalaisessa palvelujärjestelmässä toimimisen nä-
kökulmasta erityisen haavoittuvainen, on jatkopolkujen turvaamiseksi hyvin tärkeää, että asiakkaille on
tarjolla riittävää palveluohjausta siinä vaiheessa, kun kuntoutus päättyy. Kuntoutukseen osallistuvilta
asiakkailta olisi myös hyvä kerätä säännöllisesti palautetta palvelun toimivuudesta. Lisäksi TEAK-palvelun
kaltaisen seurannan sisällyttäminen kuntoutuspalveluun helpottaisi palvelun toimivuuden arviointia ja
tukisi sen jatkokehittämistä.

Edellä viitattuihin Ulla Buchertin (2015) esittämiin maahanmuuttajuuden institutionaalisten kategorioiden
purkamista koskeviin ajatuksiin nojaten, S2-opetusta ja ammatillista kuntoutusta yhdistävän kun-
toutuspalvelun nimivalinnassa olisi hyvä painottaa maahanmuuttajuuden sijaan palvelun sisältöä.

6.3 Lopuksi

Vaikuttaa selvältä, että Mahku-kuntoutuksen kaltainen, S2-opetusta ja ammatillista kuntoutusta yhdistävä Kelan kuntoutuspalvelu parantaisi merkittävästi niiden ammatillista kuntoutusta kaipaavien asiakkaiden asemaa, jotka eivät puhu sujuvasti suomea tai ruotsia, sillä tällä hetkellä he jäävät helposti täysin ilman tarvitsemaansa kuntoutusta.

On kuitenkin tärkeä muistaa, ettei asiakasryhmä ole keskenään homogeeninen. On myös aiheellista pohtia sitä, kuinka pysyväksi palvelumuoto on tarkoituksenmukaista vakiinnuttaa. Nyt kokeillun kaltainen erillispalvelu on myös mahdollista ymmärtää jonkinlaisena välivaiheena siirryttäessä kohti kaikkia yhdenvertaisesti, monipuolisesti ja joustavasti palvelevia palveluita. Ammatillisen kuntoutuksen saralla erillisen vieraskielisille suunnatun kuntoutuspalvelun vaihtoehtona voisi pidemmällä aikavälillä kenties olla mahdollisuus laajaan tulkkipalveluiden käyttöön ja esimerkiksi eri mittaisten ja tasoisten suomen tai ruotsin kielen opintomoduulien sekä suomalaista työelämää käsittelevien opintomoduulien kytkeminen työllistymistä edistävän kuntoutuspalvelun oheen.

Nyt testatun kuntoutuspalvelun jatkokehitys ja toimeenpanovaiheessa on yhtä kaikki tärkeä kehittää myös muuta palvelujärjestelmää niin, että kaikissa palveluissa on valmiuksia huomioida muualta Suomeen muuttaneiden tarpeita. Tämä edellyttää muun muassa kuntoutuksen kentällä toimivien ammattilaisten täydennyskoulutusta, kulttuuri- ja kielitietoisuuden työotteen omaksumista ja eri toimijoiden kiinteää ja laajaa yhteistyötä sekä riittäviä taloudellisia resursseja.

Lähteet

Ahmad A. Kokeellinen tutkimus etniseen alkuperään perustuvasta syrjinnästä suomalaisilla työmarkkinoilla.

Julkaisussa: Kazi V, Alitolppa-Niitamo A, Kaihovaara A, toim. [Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019](#).

[Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta](#). Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, TEM oppaat ja muut julkaisut 10, 2019: 15–27. Viitattu 31.8.2020.

Alanko S, toim. Maahanmuuttajien kuntoutuksen kehittämishanke. Kehittämistä, kokeilua, kohtaamisia ja taitojen vahvistumista. Helsinki: Kela, 2020. Käsikirjoitus.

Buchert U. Maahanmuuttajuuden institutionaaliset kategoriat. Helsinki: Kuntoutussäätiö, Kuntoutussäätiön tutkimuksia 87, 2015.

Buchert U, Vuorento M. Suomalaisten hyvinvointipalvelujen ammattilaisten näkemyksiä maahanmuuttajien ammatillisen ja mielenterveyskuntoutuksen haasteista ja ratkaisuista. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 81, 2012.

- Busk H, Jauhiainen S, Kekäläinen A, Nivalainen S, Tähtinen T. Maahanmuuttajat työmarkkinoilla. Tutkimus eri vuosina Suomeen muuttaneiden työurista. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2016.
- Castaneda A, Kuusio H. Sosiaalinen hyvinvointi, kotoutuminen ja terveys sekä näiden väliset yhteydet Suomen ulkomailla syntyneessä väestössä. Julkaisussa: Kazi V, Alitolppa-Niitamo A, Kaihovaara A, toim. [Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019. Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta](#). Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, TEM oppaat ja muut julkaisut 10, 2019: 121–132. Viitattu 31.8.2020.
- Castaneda A, Larja L, Nieminen T ym. Ulkomaalaistaustaisten psyykinen hyvinvointi, turvallisuus ja osallisuus. Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimus 2014 (UTH). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisuja 18, 2015.
- Castaneda A, Cilenti K, Mäki-Opas J, Abdulhamed R, Garof F. Psyykinen hyvinvointi. Julkaisussa: Kuusio H, Seppänen A, Jokela S, Somersalo L, Lilja E, toim. Ulkomaalaistaustaisten terveys ja hyvinvointi Suomessa. FinMonik-tutkimus 2018–2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 1, 2020a: 119–123.
- Castaneda AE, Cilenti K, Rask S ym. Migrants are underrepresented in mental health and rehabilitation services. Survey and register-based findings of Russian, Somali, and Kurdish origin adults in Finland. *J Environ Res Public Health* 2020b; 17 (17): 6223.
- Ekholm E. Työtä yhteisön ja yhteiskunnan hyväksi. Maahanmuuttajajärjestöt palvelujen tuottajina. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja Konserni 53, 2015.
- Gauffin K, Lyytinen E. A comparative analysis of policies impacting labour market access among young immigrants and refugees in the Nordic countries. Stockholm: Centre for Health Equity Studies, CAGE project report 1, 2017.
- Haapakoski K, Åkerblad L, Tolvanen A, Mäntysaari M. Kelan työllistymistä edistävä ammatillinen kuntoutus. Palvelun toimivuuden edellytykset. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan raportteja 22, 2020.
- Huhta A, Tammelin-Laine T, Hirvelä T, Neittaanmäki R, Stordell E. Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen tulosten ennustaminen lähtötason arviointien perusteella. *Aikuiskasvatus* 2017; 37 (3): 190–248.
- Härkäpää K. Kokemuksia ja näkemyksiä maahanmuuttajien suomen kielen taidon huomioon ottamisesta kuntoutus- ja työllistymispalveluissa. Helsinki: Kela, Työpapereita 67, 2014.
- Härkönen E. Työ paras kotouttaja? Työssä kotoutumisen mallin kokeilu Pirkanmaalla 2017–2019. Tampere: Pirkanmaan ELY-keskus, Raportteja 11, 2019.
- Kazi V, Alitolppa-Niitamo A, Kaihovaara A, toim. [Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019. Indikaattoritietoa kotoutumisesta](#). Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, TEM oppaat ja muut julkaisut 10, 2019. Viitattu 31.8.2020.
- Kela. [Kelan avo- ja laitosmuotoisen kuntoutuksen standardi. Työllistymistä edistävä ammatillinen kuntoutus](#). Voimassa 1.1.2017 alkaen. Helsinki: Kela, 2017. Viitattu 31.8.2020.
- Kela. Kelan kuntoutuksen palvelukuvaus. Maahanmuuttajien ammatillisen kuntoutuspalvelun kehittäminen ja pilotointi. Voimassa 1.1.2018–31.8.2020. Helsinki: Kela, 2018. Julkaisematon.
- Kerkkänen H, Säävälä M. [Maahanmuuttajien psyykkistä hyvinvointia ja mielenterveyttä edistävät tekijät ja palvelut](#). Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Konserni 40, 2015. Viitattu 31.8.2020.
- Kiesepää V, Torniainen-Holm M, Jokela M ym. Immigrants' mental health service use compared to that of native Finns. A register study. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol* 2019; 55 (4): 487–496.

- Kotona Suomessa. [Mahdollisuuksia, toivoa ja luottamusta – kustannuksia säästäviä ratkaisuja maahanmuuttajien työllistymiseen](#). Helsinki: Ely-keskus, 2019. Viitattu 31.8.2020.
- Laatikainen T, Skogberg N, Koponen P, Koskinen S. Koettu terveys ja pitkäaikaiset sairaudet. Julkaisussa: Kuusio H, Seppänen A, Jokela S, Somersalo L, Lilja E, toim. Ulkomaalaistaustaisten terveys ja hyvinvointi Suomessa. FinMonik-tutkimus 2018–2019. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 1, 2020: 108–114.
- Larja L. Koulutus ja kielitaito. Julkaisussa: Kuusio H, Seppänen A, Jokela S, Somersalo L, Lilja E, toim. Ulkomaalaistaustaisten terveys ja hyvinvointi Suomessa. FinMonik-tutkimus 2018–2019. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 1, 2020.
- Larja L, Sutela H. Työllisyys. Julkaisussa: Nieminen T, Sutela H, Hannula U, toim. [Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014](#). Helsinki: Tilastokeskus, 2015: 71–82. Viitattu 31.8.2020.
- OPH. [Päivitetty kotoutumiskoulutuksen toteutusmallit](#). Helsinki: Opetushallitus, 2017. Viitattu 31.8.2020.
- Puumala E, Kynsilehto A. Turvapaikanhakijoiden ja paperittomien haastattelu. Julkaisussa: Hyvärinen M, Nikander P, Ruusuvoori J, toim. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 2017: 357–377.
- Rask S, Koskinen S, Sainio P. Kognitiivinen toimintakyky. Julkaisussa: Kuusio H, Seppänen A, Jokela S, Somersalo L, Lilja E, toim. Ulkomaalaistaustaisten terveys ja hyvinvointi Suomessa. FinMonik-tutkimus 2018–2019. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 1, 2020a: 101–104.
- Rask S, Koskinen S, Sainio P, Koponen P. Työkyky. Julkaisussa: Kuusio H, Seppänen A, Jokela S, Somersalo L, Lilja E, toim. Ulkomaalaistaustaisten terveys ja hyvinvointi Suomessa. FinMonik-tutkimus 2018–2019. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 1, 2020b: 104–107.
- Seppänen-Järvelä R, Syrjä V, Juvonen-Posti P, Pesonen S, Laaksonen M, Tuusa M ym., toim. Yhteistoimintaa ja yksilöllisiä valintoja kuntoutumisen polulla. Kelan työhönkuntoutuksen kehittämishankkeen tapaustutkimus. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 141, 2015.
- Skogberg N, Koponen P. Terveiden yhteys työssäoloon koko väestössä ja ulkomaalaistaustaisilla. Julkaisussa: Kazi V, Kaihovaara A, Alitolppa-Niitamo A, toim. Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019. Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, TEM oppaat ja muut julkaisut 10, 2019: 133–142.
- Sukula S, Vainiemi K. [GAS-menetelmä. Käsikirja, versio 4](#). Helsinki: Kela, 2015. Viitattu 31.8.2020.
- Sutela H. Ulkomaalaistaustaiset työelämässä. Julkaisussa: Nieminen T, Sutela H, Hannula U, toim. [Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014](#). Helsinki: Tilastokeskus, 2015: 83–110. Viitattu 31.8.2020.
- Taloustutkimus. [Selvitys maahanmuuttajien rekrytoimisesta](#). Helsinki: Ely-keskus, 2020. Viitattu 31.8.2020.
- Tilastokeskus. [Maahanmuuttajat väestössä. Vieraskieliset](#). Helsinki: Tilastokeskus, 2020a. Viitattu 31.8.2020.
- Tilastokeskus. [Maahanmuuttajat väestössä](#). Helsinki: Tilastokeskus, 2020b. Viitattu 31.8.2020.
- Tuomi J, Sarajärvi A. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. uud. laitos. Helsinki: Tammi, 2009.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. [Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi](#). Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2009. Viitattu 31.8.2020.
- VNK. Maahan muuttaneiden koulutus- ja työllisyyspolut. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2020. Julkaisematon käsikirjoitus.
- VTV. Kotoutumiskoulutus. Tuloksellisuustarkastuskertomus. Helsinki: Valtiontalouden tarkastusvirasto, Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 15, 2018.

Yijälä A, Luoma T. "En halua istua veronmaksajan harteilla, haluan olla veronmaksaja itse". Haastattelututkimus maahanmuuttajien työmarkkinapoluista ja työnteon merkityksestä heidän hyvinvoinnilleen. Helsinki: Helsingin kaupungin kanslia, Tutkimuksia 2, 2018.

Liiteluettelo

Liitteet ovat [erillisessä tiedostossa](#).

Liite 1 Haastattelukysely

Liite 2 Kuntoutujien, ammattilaisten ja työnantajien ehdotuksia Mahku-hankkeessa pilotoidun ammatillista kuntoutusta ja suomen kielen opetusta yhdistävän kuntoutuspalvelun kehittämiseksi